

INFORME
ICIP

DONES I CONSTRUCCIÓ DE PAU DES DE LA DIÀSPORA I L'EXILI A EUROPA

NORA MIRALLES CRESPO
SUDERGINTZA COOPERATIVA

INFORME
ICIP

DONES I CONSTRUCCIÓ DE PAU DES DE LA DIÀSPORA I L'EXILI A EUROPA

NORA MIRALLES CRESPO
SUDERGINTZA COOPERATIVA

ICIP

© 2021 Institut Català Internacional per la Pau
Carrer de la Tapineria, 10, 3ª Planta
08002 Barcelona
T. +34 93 554 42 70 | F. +34 93 554 42 80
icip@icip.cat | www.icip.cat

NORA MIRALLES CRESPO
SUDERGINTZA COOPERATIVA

Maquetació

Esteva&Estêvão

Foto de portada:

vasara

ISSN

2013-9446 (edició en línia)

Informe 19/2021 de la col·lecció Informes ICIP.

Aquest obra està sota una llicència de Creative Commons
Reconeixement-NoComercial-CompartirIgual 4.0 Internacional.

SUMARI

1. INTRODUCCIÓ	6
2. MIGRACIONS, DIÀSPORES I PARTICIPACIÓ	9
3. ESPAIS DE PARTICIPACIÓ DE LES DONES EN LES DIÀSPORES ACTIVES	14
4. EL PAPER DUAL DE LES DIÀSPORES EN ELS CONFLICTES I LA CONSTRUCCIÓ DE PAU	21
5. DONES DE LES DIÀSPORES I CONFLICTE, MÉS ENLLÀ DELS ESTEREOTIPS	26
6. DONES DE LES DIÀSPORES EN LA CONSTRUCCIÓ DE PAU, MEMÒRIA, JUSTÍCIA I RECONCILIACIÓ	32
7. REPTES I OBSTACLES EN L'ARTICULACIÓ DE LES DONES EN LES DIÀSPORES PER LA PAU	46
8. ARTICULANT LA DIÀSPORA: VINCLES FEMINISTES PER A TRENCAR BARRERES	55
BIBLIOGRAFIA COMENTADA	58
CASOS D'ESTUDI	77
Afganistan	78
Argentina	84
Colòmbia	89
França	95
Kurdistan	100
Nicaragua	105
República Democràtica del Congo	110
Ruanda	116
Síria	122
Veneçuela	127

1

INTRODUCCIÓ

1. INTRODUCCIÓ

L'interès, cada cop més gran, sobre la influència dels actors no estatals del conflicte i la pau ha posat el focus en les diàspores, i això ha donat lloc a dues dècades de producció teòrica sobre la potencialitat de les comunitats a l'exili a l'hora d'avivar la violència al seu país d'origen o de contribuir a la prevenció; la resolució; la recuperació de la memòria, o la cerca de veritat, justícia i reparació. Alhora, fenòmens com la feminització de la migració o les nocions ampliades sobre identitat, violències i comunitat, han contribuït a visibilitzar a les dones en la literatura sobre diàspores, així com les seves experiències, els seus espais i les seves formes de participació. Partint de la base que la qüestió del gènere impregna totes les institucions i pràctiques socials, econòmiques i culturals, per consegüent, també incideix en les migracions forçades i les comunitats que aquestes creen als seus països d'acollida.

Aquest informe té l'objectiu d'analitzar de quines maneres s'ha contribuït, en aquests últims vint anys, a la qüestió de les diàspores i la construcció de pau des de la perspectiva de gènere, a través de documents teòrics, però també de les experiències concretes de dones i persones LGTBI+ que van fugir de conflictes, violència i persecució, organitzant-se al país receptor per contribuir a la pau i a la democratització dels seus territoris d'origen.

En primer lloc, es contextualitza l'existència de les diàspores i el debat entre les definicions més acurades, sobretot aquelles centrades en les comunitats etnonacionals, i aquelles que amplien l'univers identitari de les diàspores i els elements que les constitueixen, principalment a través de les seves pràctiques. S'analitzen les dinàmiques i jerarquies de gènere, el que s'entén com una construcció social relacional, complexa i dinàmica, que opera en el si de les comunitats de diàspora i d'exili i té efectes sobre la participació i el lideratge de les dones, a la majoria dels casos limitadors. Malgrat això, les diàspores també poden ser escenaris per a la ruptura dels rols tradicionals. Com defensen diferents autores, les diàspores s'han revelat com a espais de control, però també d'empoderament, solidaritat, correponsabilitat i suport mutu, que han facilitat formes organitzatives pròpies des de les dones i per a elles.

En tercer lloc, s'introdueix la relació dual entre les diàspores i els conflictes, en els que aquestes comunitats poden actuar –fins i tot alhora, per la seva diversitat interna– com a elements que aviven el conflicte o que estenen ponts i posen els seus esforços en acabar amb les hostilitats, la construcció de pau o la democratització en règims autoritaris. Una dinàmica que, en el cas de les dones i de les persones LGTBI+, adopta moltes formes,

condicionades per la identitat i les experiències diferencials que viuen en el moment de sortir del país, durant la migració i a l'arribada al país receptor, agreujades per les violències derivades del conflicte i de la repressió. Tot això, des d'una perspectiva interseccional, que conjumina l'anàlisi de gènere i la perspectiva feminista amb l'aprenentatge que s'extreu de la teoria postcolonial, que visibilitza les desigualtats Nord-Sud Global i les dinàmiques de racisme estructural, tant al país d'origen com al país d'acolliment.

L'informe aborda, també, els principals reptes que enfronten les dones des de la diàspora en el moment de treballar per la pau, amb especial èmfasi en la securització i els efectes de les restriccions en l'accés a la residència i a la ciutadania pel que fa als drets i a la participació política.

2

MIGRACIONES, DIÀSPORES I PARTICIPACIÓ

2. MIGRACIONS, DIÀSPORES I PARTICIPACIÓ

QUÈ ÉS, EXACTAMENT, UNA DIÀSPORA?

Segons l'informe sobre migració global de l'Organització Internacional per a les Migracions (OIM) publicat l'any 2020, uns 272 milions de persones viuen fora del seu país d'origen (McAuliffe i Khadria, 2020), de les quals 130 milions –una mica menys de la meitat del contingent migrant– són dones.¹¹ Dos terços formen part de la força laboral que ha migrat per motius laborals o econòmics, mentre que moltes altres persones formen part d'una enorme onada de migració forçada que ha tingut lloc a l'última dècada, derivada de conflictes armats com els d'Ucraïna, Síria i el Iemen, de violència ètnica extrema, com la practicada contra els rohinyes a Myanmar o la polarització, la inestabilitat i la repressió política, com en els casos de Nicaragua i Veneçuela. No obstant això, aquesta divisió entre migració voluntària i forçada no és senzilla, ni estanca, ni pot realitzar-se d'una manera estricta si atenem les dinàmiques mundials, regionals i locals de globalització, crisi econòmica, desigualtats, violència i conflicte.

Si posem el focus a Europa, al nostre continent hi ha 82,3 milions de persones que viuen fora del seu país d'origen, segons l'informe *World Economic Situation and Prospects* de 2019, publicat pel Departament d'Assumptes Econòmics i Socials de les Nacions Unides. Més de la meitat, el 51,4%, són dones. Aquesta xifra ens aporta una clau numèrica i quantitativa del que significa la presència de dones migrants a Europa i de les potencialitats per a la seva participació política transnacional des de l'articulació en les diàspores localitzades al continent.

Això no significa, però, que la seva condició de migrants que mantenen vincles amb les seves famílies les faci cabre automàticament en el que constitueix una comunitat de diàspora, especialment en la seva accepció més freqüent. Encara que originalment fa referència a la dispersió del poble jueu, avui el terme *diàspora* ha esdevingut una forma freqüent de cridar a les comunitats disperses de persones d'un origen determinat, encara que autors com Gabriel Scheffer distingeixen de manera estricta entre xarxes informals no organitzades i comunitats organitzades cohesionades, realitat que caracteritzaria amb major precisió les diàspores etnonacionals (Scheffer, 2006). El projecte *European Union Global Diaspora Facility*, finançat per la Comissió Europea, considera diàspores a les “persones migrants o descendents de migrants que donen suport actiu al desenvolupament

1. [UN Department of Economic and Social Affairs. World Economic Situation and Prospects 2019 \(2019\).](#)

del seu país d'origen" o d'herència cultural, en cas de les postdiàspores o descendents de migrants. Aquesta definició sembla inspirar-se de la de Rogers Brubaker, que indica tres elements consubstancials d'una diàspora: la dispersió d'un grup de persones en l'espai, normalment separat per fronteres estatals; l'orientació i lleialtat a una pàtria –sigui real o imaginada–, i el manteniment de vincles amb la societat d'origen (Brubaker, 2005).

Les interpretacions postmodernes sobre les diàspores que sorgeixen a partir dels anys 90, amb la plena irrupció del pensament decolonial i la centralitat del debat sobre la formació de les identitats, traspassen aquestes visions i inclouen qüestions fonamentals com els vincles globals i transnacionals que donen forma a les experiències de migració; les pràctiques i discursos que demostren la pertinença transnacional a una comunitat, i la importància de les condicions socioeconòmiques, polítiques i culturals que marquen les trajectòries de les diàspores i, per extensió, les seves possibilitats per a la participació i l'acció política. No serà el mateix, com s'anirà desvelant, transitar des del país d'origen directament al país d'acollida amb un permís de treball, que fugir d'una situació de violència i enfrontar pel camí situacions que vulneren els drets humans, o arribar al país receptor de manera irregular.

Per a Avtar Brah, sociòloga i una de les pensadores més rellevants sobre identitat i migracions, en l'espai de la diàspora" –com anomena a la intersecció de diàspora, frontera, assentament i desplaçament– conflueixen processos econòmics, polítics, culturals i psicològics (Brah, 2011). Aquesta dimensió fluctuant i relacional de les diàspores permet trencar amb binarismes com autòcton/forà o pàtria/terra d'acollida, ja que segons Brah, l'espai de la diàspora és "habitat" no sols per aquells que han migrat i els seus descendents, sinó també per aquells que són construïts i representats com a "autòctons". Aquestes nocions expansives que qüestionen els marcs reduccionistes sobre identitat a la diàspora seran claus per a analitzar amb perspectiva de gènere, les diferents dinàmiques de poder i exclusió a les pròpies diàspores i com es manifesten en termes de veus, espais de participació i lideratges.

LES DIÀSPORES I LA SEVA ACTIVITAT COM A ACTORS POLÍTIQS

En les últimes dècades, s'ha facilitat la visibilitat de les diàspores com a actors transnacionals amb capacitat per a l'acció pels avanços en les comunicacions i la globalització dels fluxes financers, que han cobrat importància a ulls dels estats d'origen i receptors. Ja sigui per les contribucions potencials al desenvolupament i a la democratització dels governs o al manteniment de règims autoritaris, s'han donat nacionalismes excoents, grups insurgents o considerats terroristes, a través de remeses econòmiques, transferències o campanyes (Kinnvall i Petersson, 2010).

No obstant això, no totes les diàspores tenen les mateixes potencialitats per a l'acció política, cultural, econòmica o filantròpica, perquè són formacions tremendament heterogènies i diverses. Algunes són xarxes o moviments socials transnacionals que manquen d'estructura formal, mentre que la majoria acostumen a ser formacions altament polititzades o mobilitzades (Werbner, 2002), caracteritzades per una estructura "caòrdica" (d'ordre dins del caos) i per un sentit compartit de responsabilitat moral que es tradueix en nombrosos gestos materials i simbòlics. Aquests llaços que Werbner flama de "corresponsabilitat", abans que de solidaritat o lleialtat –termes d'ús molt més freqüent en aquest camp–, van més enllà de les fronteres fixes i dels deures de ciutadania i les seves lleialtats, i es manifesten, per exemple, en mobilitzacions filantròpiques o polítiques per defensar als codiàspors d'altres llocs contra les injustícies i l'abús de drets que puguin patir.

En aquest sentit, les diàspores han canviat els paràmetres tradicionals de la ciutadania multicultural (Busbride i Winarnita, 2015), deixant obsoletes les concepcions tradicionals de la territorialitat dels Estats com allò que queda estrictament dins de les seves fronteres interiors, així com el concepte de nació. Aquest canvi en les dinàmiques d'inclusió i exclusió modifica el règim de ciutadania, obrint opcions de mobilització i pertinença d'aquells que van ser ciutadania de segona –pel seu estatus legal, gènere, classe social, sexualitat o ètnia– al país d'origen. I, per contra, la diàspora pot ser un espai que accentuï encara més la divisió i el control ferri sobre els cossos d'aquells considerats subalterns.

Atès que les diàspores no solen ser estructures homogènies, ni en termes de gènere, ni ètnia o religió, pot dir-se que el que vincula als individus que conformen la diàspora i les seves xarxes són interessos i compromisos culturals, econòmics i polítics que canvien i es reconfiguren constantment (Scheffer, 2006), a més d'una orientació en el temps i l'espai cap a un passat diferent i cap a un lloc diferent (Werbner, 2002). És a dir, que les diàspores tenen formes pròpies d'acció comuna, però això no significa necessàriament que tots els espais de participació de les persones migrants constitueixin una diàspora. Per exemple, els individus mobilitzats activament a la diàspora poden participar d'espais veïnals, comunitaris o polítics que tenen objectius diferents –i fins i tot a vegades contraposats– als de la seva comunitat de diàspora. En alguns casos, aquesta dinàmica pot contribuir a la diversitat i l'heterogeneïtat de les comunitats a l'exili.

Lluny de ser meres agrupacions socials o orientades al desenvolupament econòmic i a l'ajuda humanitària, molts grups de diàspora estan fortament organitzats i duen a terme activitats de pressió als polítics i legisladors (Kinnvall i Petersson, 2010) per influenciar les polítiques del país d'origen, els acords de l'Estat receptor, la polítiques regionals –

per exemple en el cas dels acords de pesca entre la Unió Europea i el Marroc en aigües sahrauís– i fins i tot la política internacional. Aquesta manera d'actuar ve donada pel caràcter relativament autònom, amb una agenda pròpia, que mantenen les diàspores (Werbner, 2002), que, no obstant això, no significa que siguin independents de l'acció estatal.

Per contra, els governs, les agències internacionals i les organitzacions de la societat civil i política del país receptor i del país d'origen no sols influeixen en aquests processos, sinó que, com apunta Silvina Merenson pel cas del Uruguai, la rellevància i visibilitat política que finalment aconseguix una diàspora és, en part, “producte de la institucionalitat que s'estableix a partir del treball col·laboratiu de migrants, funcionaris estatals, polítics, acadèmics i membres d'organitzacions internacionals” (Merenson, 2015).

Malgrat la unitat d'acció que puguin tenir pel que fa als objectius concrets, a aquesta heterogeneïtat en termes d'interessos, expectatives i demandes, s'adhereix que les relacions intradiàspora són neutrals (Camp i Thomas, 2008) i estan mediades per dinàmiques de poder, hegemonia i desigualtat, que deriven –entre altres– de factors com el gènere, l'orientació i identitat sexual, la raça, l'ètnia o la classe social de les persones que s'inclouen o exclouen d'aquests grups i de la seva representació.

3

ESPAIS DE PARTICIPACIÓ DE LES DONES EN LES DIÀSPORES ACTIVES

3. ESPAIS DE PARTICIPACIÓ DE LES DONES EN LES DIÀSPORES ACTIVES

Fins fa pocs anys, el paper de les dones a les diàspores i a la política transnacional ha estat majoritàriament invisible i s'ha reduït als espais considerats propis de l'esfera privada. Les dones migrants simplement es consideraven com una part de la reagrupació familiar dels homes que migraven a la recerca d'un altre horitzó de supervivència, amb una mirada que ignorava altres realitats, i el gènere no era si més no considerat un factor rellevant en els estudis sobre migracions, motiu pel qual les formes de mobilització i participació de les dones als espais de la diàspora quedaven fora de focus. No obstant això, a l'actualitat, les dones migrants han deixat de ser subjectes passius "arrossegats" per les migracions dels seus marits, per a esdevenir actors amb agència (Mügge, 2011), a on l'activisme migrant és avui molt més visible.

Un dels factors que han facilitat aquests canvis profunds és que, a l'actualitat, més dones que mai migren soles per treball, educació o com a caps de família.²² Així doncs, un dels fenòmens més rellevants per a l'anàlisi de les diàspores i la seva activitat des de la perspectiva de gènere és l'anomenada feminització de la migració, que ha tingut lloc a escala mundial – encara que amb diferències entre territoris – especialment en les últimes tres dècades.

Aquesta feminització de la migració, que s'entén com l'increment de dones en el contingent de força de treball migrant, està relacionada principalment amb les transformacions del sistema econòmic mundial, la globalització i el transnacionalisme. La seva traducció en termes de gènere és una major demanda de treball a baix cost als països del Nord, a sectors com les cures, el treball domèstic i sexual, tradicionalment reservats a les dones (Marroni, 2006) i a unes certes identitats de gènere considerades fora de la norma, com és el cas de les dones trans. Aquest tipus d'oferta, sumada a unes altres que han centrat l'atenció recentment, com la recollida de la fruita, respon a la realitat de la mundialització dels mercats de treball i de les seves noves relacions laborals flexibles, precàries i desiguals, com apunta la sociòloga Maria Gloria Marroni (2006). Aquest escenari de major demanda de cures per l'envelliment de la població del Nord, la incorporació de les dones al mercat de treball i la progressiva desaparició de l'estat del benestar, al seu torn, prioritza la mobilització de dones del Sud, en el que s'ha vingut a dir "cadena global de cures" o reorganització de la reproducció social a escala global (Barañano i Marchetti, 2011).

2. UN DESA (2019). Veure peu de pàgina 1.

Cal tenir en compte, però, el debat existent en els estudis de gènere i migracions, sobre si efectivament hi ha un número inèdit a la història de dones en trànsit o simplement es dona una major visibilitat i participació activa de les dones en els desplaçaments transnacionals, després de l'adopció del gènere com a categoria d'anàlisi, ja que les xifres de dones que vivien fora dels seus països d'origen als anys 60 eren en extrem equiparables a les actuals (Zlotnik, 2003). El que sí existeix, en tot cas, com a fenomen identificable i amb una rellevància indiscutible en les possibilitats per a la participació política, és un canvi en el perfil, condicions i objectius de les dones que migren, derivat de profundes transformacions socials, econòmiques i dels rols de gènere.

Així doncs, aquest major protagonisme de les dones en els processos migratoris vindria donat no sols per les transformacions en el món laboral, també per factors culturals i demogràfics, relacionats amb l'augment de la prefectura de la llar femenina, l'erosió de les normes socials patriarcals i les modificacions profundes en les relacions de gènere (Marroni, 2006). Una cosa similar passa amb les dones lesbianes o trans que migren a la recerca de territoris segurs i menys discriminatoris, amb millors oportunitats per a la supervivència i el reconeixement de drets (OIM, 2016), en països on les sexualitats i identitats de gènere no normatives no es castiguen, ni persegueixen penalment, encara que experimentin altres formes de desigualtat.

No obstant això, és molt difícil mesurar amb propietat l'abast d'aquests fenòmens, a causa de la falta de dades estadístiques sobre migracions desagregades per gènere fins a 1998, i a la incidència de la migració indocumentada o irregular, que és molt més difícil de comptabilitzar (Freedman, 2008) i que pren formes específiques en el cas de les dones i de les persones LGTBI+. L'enduriment de les polítiques de reunificació familiar, la precipitació de la fugida en casos de conflictes, violència i persecució, o les oportunitats menors de migrar soles de manera legal han propiciat la presència de més dones als fluxes de migració irregular i han augmentat els seus nivells de vulnerabilitat a les xarxes de tràfic de persones amb o sense finalitat d'explotació sexual. Aquesta vulnerabilitat no ve donada per la seva condició de dones de manera natural, sinó que, com veurem també més endavant, resulta dels mecanismes de desposseïció i inseguretats que les impacten, relacionades amb la subordinació de gènere, però també amb factors com la fortificació i militarització de les fronteres o l'enduriment de les polítiques d'asil (Tyszler, 2019).

Però la construcció de les dones migrants com a subjectes polítics –i la seva potencialitat per a la participació i el lideratge en els espais de diàspora– no ve només condicionada pels factors objectius que marquen el seu procés migratori, també per les narratives que imperen

sobre elles. Les concepcions dominants sobre migració, que encara impregnen gran part de les polítiques públiques, classifiquen a les dones com a satèl·lits dels homes migrants, dependents d'ells en termes legals i econòmics, o les presenten com a víctimes mancades d'agència. Aquestes visions reforcen el confinament de les dones a l'esfera privada, contribuint a limitar les seves oportunitats per a participar en l'àmbit públic (Freedman, 2008). En el cas de les persones LGTBI+, es veuen majoritàriament invisibilitzades en les narratives o se les assigna a les categories home i dona, sense atendre l'especificitat de les seves experiències.

És essencial, per tant, abordar la migració amb perspectiva feminista i de gènere, i concebre les dones i les persones LGTBI+ com a agents de canvi i subjectes de ple dret, fet que ens permetrà reconèixer les dinàmiques pròpies de representació, veu i lideratge que exerceixen en el pla formal i informal de les diàspores.

DIVERSITAT D'AGENDES I VEUS: L'ESPAI DE LES DONES EN LES DIÀSPORES

Malgrat els obstacles culturals i del lloc subaltern que el patriarcat dona a les dones a l'hora de participar i liderar iniciatives polítiques, les dones migrants sempre han tingut un paper actiu en l'organització de les seves comunitats de diàspora i exili (De Tona i Lentin, 2011). Analitzar aquest paper requereix partir de la naturalesa heterogènia de les dones migrants, que no existeixen com a subjecte únic i, a més, es veuen impactades per un sistema d'estratificació social que va més enllà del gènere i que inclou també la classe social, l'ètnia, les capacitats, l'edat o l'orientació i la identitat sexual. En la línia de les teories de la interseccionalitat presentades per Kimberle Crenshaw, la vocació d'identificar totes les causes d'opressió i violència que travessa la figura de les dones de la diàspora requereix pensar de manera complexa sobre les dinàmiques de discriminació, abandonant la visió de que aquestes opressions són categories compartimentades que no interaccionen entre elles, o que funcionen de manera estàtica i no situada en un moment i un lloc concret (Crenshaw, 1989).

Totes aquestes estructures de discriminació que travessen a les dones poden construir la seva subjectivitat, com també ho fa la forma en la que han migrat, les seves experiències en el trànsit i arribada al nou país o les polítiques del país d'origen i el país receptor (Freedman, 2007), el que dificulta parlar d'una identitat comuna de les dones a la diàspora. Les reflexions de Rachel Busbridge i Monika Winarnita sobre la falta de participació de les dones en els diàlegs intergrupals amb diàspores de quatre conflictes, que van dur a

terme entre 2009 i 2013 a Austràlia, il·lustren la necessitat de situar a les dones segons les seves experiències i posicionament social. Més enllà de detectar una infrarepresentació evident en aquesta mena d'iniciatives, que les autores consideren reflex de la qual opera a l'esfera pública en general (Busbridge i Winarnita, 2015), les dades que extreuen sobre les poques dones que van participar en els diàlegs mostren a una majoria de dones amb estudis superiors, professionals i amb un rol políticament molt actiu a les seves respectives comunitats. Altres tipus de dones, sobretot aquelles que acudien com a acompanyants d'homes que feien part en els diàlegs, esmentaven que les càrregues familiars frenaven la seva participació, així com la seva ubicació en altres espais més lligats al comunitari o el poc coneixement de l'idioma.

Aquestes declaracions donen pistes precises sobre alguns dels obstacles principals que poden estar frenant de forma naturalitzada o normalitzada la participació política i fins i tot el lideratge de les dones en els moviments de diàspora, especialment en aquells més estructurats i formals, que tendeixen a ser els més masculinitzats (Werbner, 2002). Així, en general, els homes migrants solen exercir un paper rellevant en el manteniment dels vincles institucionals amb les organitzacions al país d'origen i a nivell transnacional, mentre que les dones solen estar més vinculades a xarxes d'amics i familiars i a la vida comunitària al país receptor (Itzigsohn i Giorguli Saucedo, 2005), encarregant-se, per exemple, de mantenir els ritus culturals del seu país d'origen o comunitat ètnica.

En altres paraules, les dones migrants no aconsegueixen sortir de l'esfera privada transnacional, mentre que el que estructura la política transnacional és el caràcter institucionalitzat i públic dels vincles organitzatius dels migrants, els que superen els nivells de l'esfera privada i de l'individu (Mügge, 2011). I és que, tot i que les xarxes informals que teixeixen les dones dins i fora de la comunitat són un treball de base essencial per a l'aparició d'espais formals i organitzacions polítiques de la diàspora, al cap i a la fi, la capacitat d'influència d'aquestes diàspores en la política occidental tal depèn en bona part de l'existència de grups de pressió organitzats, amb agendes clares, diplomàcia sofisticada i grans sumes de diners, accés als mitjans i capacitat d'unificar i mobilitzar ètnicament des d'un únic front (Werbner, 2002). I, com més formals són i més integrats estan en l'alta política, com més competitiu i excloent són, més escassa resulta la presència de dones i altres subjectes subalterns en aquests espais.

Així doncs, si els membres de les comunitats de diàspores han de confrontar constantment la invisibilització de les persones migrants o dels ciutadans de segona –en termes de drets– a la política del país receptor, en el cas de les dones i de les identitats de gènere dissidents

es produeix una doble invisibilitat, derivada de la ja prèvia expulsió de l'espai públic que experimenten aquests cossos i veus.

Però, de la mateixa manera que succeeix en altres contextos disruptius, l'experiència de la migració i la construcció de diàspores també pot generar contextos de politització, i obrir nous escenaris per al qüestionament dels rols de gènere tradicionals i fer possible l'emergència d'altres veus, cossos i representacions a l'esfera pública, així com formes d'organització (De Tona and Lentin, 2011). Lisa Mügge, per exemple, analitza les organitzacions de migrants dirigides per dones als Països Baixos, i apunta a factors com els valors i la ideologia com a substrat per a la pervivència de les dues úniques entitats amb aquestes característiques que ocupaven una posició central: l'organització de dones turques d'esquerres HTKB i l'organització de dones kurdes IFWF. En tots dos casos, les dones van adquirir un paper més central quan els moviments polítics de la pàtria van ser il·legalitzats i perseguits, i molts dels seus membres masculins van ser detinguts (Mügge, 2013). Així doncs, el seu suport, ja fos al moviment general o a les dones al país d'origen, es va convertir en una cosa vital.

Aquests moments en que van desapareixent moviments de militants o activistes, que també pot donar-se per la repressió i persecució dels grups de diàspora als països receptors, poden constituir moments d'oportunitat per a la participació o la centralitat de les dones, perquè l'organització demanda més cossos militants (Jad, 2014) i les exigències d'integració es flexibilitzen. Això també succeeix en moments d'enfrontament intern entre faccions dins de la diàspora o de qualsevol grup organitzat, quan cada facció lluita per ser la majoritària i la captació de militants –amb independència del seu gènere– es torna estratègica (Rodríguez, 2017).

Alhora, aquests contextos d'excepcionalitat de gènere i de politització també poden posar en valor les formes diferencials que les dones tenim de fer política comunitària i activisme transnacional, reforçant la creació de xarxes i associacions específiques integrades per dones, en una dinàmica que coincideix amb l'expansió a les xarxes transnacionals del discurs i del marc dels drets humans de les dones (Reilly, 2007). Com apunta Pnina Werbner, a algunes diàspores de l'últim segle, les dones han construït organitzacions poderoses i influents que han disputat les dinàmiques de gènere que les havien relegat a un paper secundari, encara que la realitat majoritària és que l'activitat d'aquestes organitzacions de dones sovint es veu bloquejada o limitada per la invasiva presència masculina a l'espai polític de la diàspora i l'exili, i rep una oposició frontal quan aquestes reclamen un espai autònom i propi (Werbner, 2002). Aquesta confrontació ve donada,

sobretot, per la percepció de la participació i de la mobilització política com una amenaça per al rol tradicional de les dones (Freedman, 2008).

És que, quan s'organitzen als països d'acollida, les dones trenquen la seva doble identitat de víctimes sense agència –com a dones i com a minoria racialitzada– i redefeixen el seu estatus social no sols al país d'acollida, sinó a nivell global/transnacional, erigint-se en ciutadanes actives, capaces de reclamar un lloc i una veu a l'esfera pública, ja sigui a l'espai de la diàspora o més enllà. La perspectiva feminista i l'anàlisi de gènere ens permeten veure les diàspores com a espais d'apoderament polític, solidaritat i suport mutu, que posen en marxa mecanismes de reconeixement i d'identitats compartides, que van molt més enllà d'expressions formals i organitzades (Campt i Thomas, 2008). Un bonic exemple d'això és el que exposa Kesha Fikes sobre les migrants capverdianes que venen peix en els mercats de Lisboa. Fikes assenyala que, si bé les dones migrants africanes en general no participen a les expressions polítiques i culturals públiques que es consideren típicament com a mitjans per forjar i realitzar una comunitat diaspòrica, sí que es reconeixen entre si com una comunitat específica (Fikes, 2008).

4

EL PAPER DUAL DE LES DIÀSPORES EN ELS CONFLICTES I LA CONSTRUCCIÓ DE PAU

4. EL PAPER DUAL DE LES DIÀSPORES EN ELS CONFLICTES I LA CONSTRUCCIÓ DE PAU

Segons dades de l'Agència de les Nacions Unides pels Refugiats, en els últims deu anys almenys cent milions de persones han estat forçades a deixar les seves llars a la recerca de refugi, com a resultat de la persecució política, els conflictes, la violència, les vulneracions dels drets humans i altres factors que generen molta inseguretat.³ D'aquestes, 26 milions són persones refugiades sota l'empara de les organitzacions internacionals, i aquí cal sumar els milions de persones que no gaudeixen de l'estatus de refugi o de protecció internacional.

Autors com Terrence Lyons anomenen a les comunitats que s'organitzen fruit de la migració forçada a conseqüència d'un conflicte armat com a "diàspores de conflictes". Aquest autor especifica que aquestes diàspores presenten característiques comunes, com la causa del seu desplaçament (conflictes, violència, persecució) i la naturalesa dels seus vincles, sovint amb records i experiències traumàtiques compartides, que poden amplificar les identitats lligades al territori d'origen, simbòlicament valuós, i a la idealització de la "pàtria", a la qual s'aspira a tornar una vegada que s'alliberi o el conflicte hagi remès (Lyons, 2004).

No obstant això, aquest acotament tan estricte del conflicte armat com a denominador comú d'una mena de diàspora està en disputa per a altres autors, que consideren que no captura la realitat plural de les diàspores que es formen a través de la migració forçada per la violència, i creuen que fins i tot les que provenen pròpiament d'una guerra no poden considerar-se com una cosa homogènia (Feron i Lefort, 2018). A més, una de les característiques de després de la Guerra Freda és la presència de situacions de violència generalitzada i violacions massives dels drets humans en alguns territoris per l'acció de governs autoritaris, xarxes criminals transnacionals, delinqüència organitzada i grups terroristes, que difuminen la línia entre la guerra i la "pau" (Greix, 2007). Per això, la frontera entre les diàspores de conflictes i la migració forçada d'altres tipus o, fins i tot, la migració voluntària o econòmica sovint és bastant difusa. Entre altres raons, això es deu al fet que aquestes situacions de violència indiscriminada, persecució i repressió poden forçar la gent a fugir i, fins i tot, generar impactes en els drets humans i experiències traumàtiques equiparables a les viscudes en un conflicte armat.

3. UNHCR (2019). Global Trends: Forced Displacement 2019.

A més, un anàlisi materialista ens mostra que, en aquests contextos marcats per la inestabilitat, la tensió, la violència i el crim organitzat, sol existir un vincle entre la delinqüència, la corrupció i les elits, que contribueix a empobrir als països fomentant les privatitzacions i la reducció dels serveis públics, i augmenta la desigualtat entre rics i pobres. Existeix, doncs, un continu entre el període previ al conflicte, en el qual les necessitats econòmiques i les crisis obliguen les persones a buscar un futur millor, i la fugida en una situació de perill agut i de “conflicte calent” (Al-Ali, 2007). D'altra banda, encara que quan es parla de diàspores de conflictes es fa referència, sobretot, a diàspores que s'originen en el conflicte i que han sorgit a través de la migració forçada, en el cas de la construcció de pau, les diàspores poden participar en la resolució d'un conflicte fins i tot si són anteriors al seu esclat, com en el cas del conflicte nord-irlandès (Cochrane, Baser i Swain, 2009), el que és més complex.

Des d'una perspectiva feminista i interseccional, aquest continu que a vegades fa indistingible la guerra de la pau, també es tradueix en el vincle entre els actes de violència generalitzada en l'espai públic que es donen en el marc d'un conflicte i que no són actes aïllats, i els que ja es venien donant de manera prèvia contra uns certs cossos i subjectes de manera estructural i naturalitzada. Aquest fil que uneix les violències del conflicte amb les normalitzades socialment contra dones, identitats de gènere i sexuals fora de la norma, minories ètniques i religioses, persones racialitzades, etc., per a les quals la frontera entre la guerra i la pau no és tan significativa, és el que es coneix com “continuum de les violències” (Cockburn, 2004). Cal no oblidar que la violència contra les dones i contra les persones LGTBI+ són dos dels motius pels quals la gent abandona els seus països d'origen a la recerca d'horitzons d'existència més segurs. Prenent en consideració aquest continu entre violències com a base, difícilment podrem afirmar que les migracions voluntàries i les forçades són dues categories estanques i trobarem vincles entre les experiències de les dones que fugen de la violència d'un conflicte armat i de les que van abandonar els seus països per altres circumstàncies.

Un cas que cal mencionar a part és el cas de l'exili, perquè a més configura totalment l'activitat de la diàspora i la seva relació amb el país d'origen. S'utilitza, sobretot, per anomenar les migracions forçades de caràcter polític, pel que fa a una experiència de mobilitat fruit d'una exclusió, però també a les conseqüències que experimenten els seus protagonistes (Hackl, 2017). Hackl apunta a com la recuperada noció d'exili posa de nou el focus en el desplaçament violent per motius polítics en un moment en el qual l'exaltació del cosmopolitisme es veu confrontada amb l'encara primacia de l'Estat a l'hora de determinar la naturalesa de la mobilitat entre països.

Com a procés de mobilització transnacional, l'exili reclama una especificitat en les migracions, també en aquelles de tipus forçat, ja que “suposa l'exclusió deliberada de les fronteres nacionals –ja establertes o recreades– de subjectes als quals se'ls atribueix l'encarnació d'un projecte polític, i per tant de persones i idees” (Rojas Silva, 2019). Aquest tipus de migració implica, per exemple, prohibicions formals o la configuració de condicions per a un no retorn, de durada incerta, “i una deslocalització indesitjada i sobtada”.

IMPULSORES DE PAU O POTENCIADORES D'OBSTACLES PER A LA FI DEL CONFLICTE?

Les transformacions profundes en la naturalesa dels conflictes, les possibilitats de comunicació i mobilització global, i l'emergència de noves amenaces per a la seguretat nacional i internacional han contribuït a augmentar l'atenció sobre el paper dual que les diàspores poden exercir en els conflictes, tensions i situacions d'inestabilitat al país d'origen (Østergaard-Nielsen, 2006). I és que, les diàspores tenen un gran potencial per comprometre's de forma molt productiva i fructífera amb la construcció de la pau, bastint ponts i enviant remeses que contribueixen al desenvolupament i contenen l'esclat de conflictes (Sinatti et al., 2010), o implicant-se en la resolució del conflicte i donant suport als esforços de reconstrucció posteriors. Però també poden contribuir a alimentar i finançar conflictes i règims autoritaris o grups armats i secessionistes, assegurant els recursos materials o la transferència d'armes (Smith i Stares, 2007), un procés que pot anar acompanyat de la radicalització de concepcions essencialistes i excloents sobre la identitat i la comunitat. De fet, l'activitat de les diàspores habilita una extensió de les mobilitzacions identitàries, les hostilitats i la polarització que es viu en un territori concret en el terreny internacional (Orjuela, 2008). Així, la intervenció de les diàspores en els conflictes pot ser un motiu de preocupació pels líders polítics al país d'origen, pels grups opositors, pels governs dels Estats receptors i fins i tot pels altres Estats, quan duen a terme activitats diplomàtiques en ells (Shain, 2007). Això succeeix a vegades amb independència del caràcter de la seva intervenció, tant si estan avivant les hostilitats com advocant per la democratització dels governs dels seus països d'origen.

No obstant això, no totes les diàspores tenen la capacitat, el poder o les potencialitats per intervenir en els conflictes, en l'un o l'altre sentit. Les xarxes d'influència tendeixen a desenvolupar-se quan les diàspores tenen una mida i una concentració suficients i disposen de temps per organitzar-se (Lyons, 2006), en funció de les capacitats de la diàspora –l'agència–, de les oportunitats transnacionals de les quals disposa, i de l'estructura (Smith i Stares, 2007). Així doncs, la naturalesa d'aquesta intervenció de la diàspora en el

conflicte és el resultat de les respectives relacions de poder dins de les diàspores, i entre la diàspora, el país d'origen i el d'acollida.

Seguint aquest fil, la intervenció de la diàspora pot cristal·litzar, pel seu caràcter divers i heterogeni, en el suport a diferents causes i bàndols en conflicte, o fins i tot en la continuació de la guerra o a la construcció de pau alhora, com en els diferents grups existents dins de l'exili kurd a Europa (Østergaard-Nielsen, 2006) o de comunitats fragmentades ètnicament, com és el cas de la dividida diàspora ruandesa. Fins i tot, les diferents generacions de la diàspora, arribades en diverses onades del conflicte, o de manera prèvia i posterior a aquest, poden apostar per diferents causes i objectius (Feron i Lefort, 2018), marcats per factors com la classe, el gènere, la generació, l'origen ètnic, l'ocupació o la religió. Les diàspores no són, doncs, víctimes impotents de les circumstàncies d'un conflicte, sinó que tenen agència, encara que sigui limitada (Smith i Stares, 2007).

5

DONES DE LES DIÀSPORES I CONFLICTE, MÉS ENLLÀ DELS ESTEREOTIPS

5. DONES DE LES DIÀSPORES I CONFLICTE, MÉS ENLLÀ DELS ESTEREOTIPS

Si les tensions i la violència al país d'origen afecten i influeixen la formació de les diàspores i les experiències de migració i establiment en un altre país, aquests processos –com tots els processos socials– també estan mediatos o travessats pel gènere, que posicionarà a homes, dones i altres identitats de determinada manera. A més, condicionarà els seus comportaments pel que fa als conflictes i la construcció de pau en els seus territoris d'origen. Així, una adequada comprensió del paper de les dones en les diàspores de conflictes requerirà de l'anàlisi dels règims de gènere que habiten a cada moment, entenent-los com el conjunt format per les concepcions de gènere –idees i creences entorn al gènere–; l'estructura de gènere –posicionament social dels homes, dones i altres identitats no normatives–, i les normes de gènere, que són les prescripcions a seguir (Carpenter, 2002). Atès que el gènere és culturalment específic i les seves manifestacions són situades, és a dir depenen de cada context, espai i temps, i fins i tot varien entre grups d'una mateixa societat, serà important determinar quines normes de gènere regien el territori d'origen, i quins funcionen al país de destinació i en la comunitat concreta de diàspora. D'aquesta manera, es podrà determinar quines possibilitats cal habilitar per a l'acció política i la participació durant el procés.

Al llarg de la història, les dones han estat construïdes, a nivell social, com a víctimes dels conflictes, una categoria que ha marcat un espai estret per a l'agència i la participació política, però que s'adequava plenament als estereotips de gènere encara vigents a les societats patriarcals. Alhora, era difícil pels homes escapar del seu deure amb la pàtria com a soldats o guerrers, per la qual cosa les masculinitats militaritzades prenen tot l'espai públic i l'accés a la presa de decisions (Miralles, 2016), mentre que s'exclou a altres tipus de veus i identitats de gènere masculines, no favorables en l'exercici de la violència.

Malgrat les concepcions essencialistes sobre la naturalesa dels homes i les dones, que els presenten a ells com a perpetradors de violència i a elles com a víctimes passives (Moser, 2011), les dones poden exercir un rol essencial com a constructores de pau. D'una banda, poden comprometre's amb la insurrecció o amb la defensa de règims autoritaris i intervenir en les hostilitats secundant-les de manera directa o indirecta. Les dones poden contribuir a la pau des de la diàspora de formes molt diverses, aportant als processos de resolució del conflicte, recuperació de la memòria, reconciliació i justícia; treballant en la prevenció de les violències; advocant per la fi de les hostilitats; generant espais de

trobada entre bàndols enfrontats, o treballant per la democratització i la fi de la repressió. Però, per altra banda, també poden contribuir atiant les identitats i estereotips negatius que condueixen al conflicte, participant del sosteniment de la contesa o obstaculitzant els intents de pacificació. És cert, que malgrat això i com veurem, els patrons de socialització determinen en bona part la nostra disposició a la pau o a la guerra, i això es tradueix en les diàspores, on les dones han demostrat un enorme potencial (adquirit, no innat) per a l'acció comunitària, la cooperació i el diàleg per sobre de les divisions, per la tendència a conceptualitzar la seva identitat d'una forma més relacional i menys estàtica, i a prioritzar relacions d'enteniment mutu (Busbridge i Winarnita, 2015). Els moviments transnacionals de dones, com el feminisme pacifista, posen en valor aquesta gestió diferencial dels conflictes, marcada per l'empatia, la mediació, la negociació i l'alteritat positiva, relacionades amb el pensament maternal (Ruddick, 1989) i l'ètica de les cures. No obstant això, les dones han transgredit la seva posició de mares i cuidadores incomptables vegades, en un qüestionament permanent de la idea que la guerra i la violència són contràries a l'essència de la feminitat.

D'altra banda, els conflictes –ja sigui en el seu epicentre, al territori d'origen, o en la seva extensió, la diàspora– solen ser contextos on es reforcen comportaments, dinàmiques socials, estratègies i obstacles que militaritzen l'espai públic i imposen una lògica bèl·lica, restringint encara més els espais de participació. Però també poden ser moments propicis per a la conquesta d'una major igualtat de gènere, perquè les lògiques del conflicte poden promoure, al seu torn, una major mobilització social en la que les dones participin i desenvolupin estratègies emancipadores (Miralles i Rodríguez, 2017) pels seus drets, o en nom de la construcció de pau i la cerca de justícia i reparació.

Un dels factors que influencien aquesta resposta són les relacions de gènere i el repartiment de la desigualtat i el poder als països d'origen i acollida, que influencien de manera determinant la manera en la que els homes i les dones –i altres identitats– es relacionen amb la seva pàtria i amb el conflicte o la situació de vulneració dels drets humans que té lloc en ell (Al-Ali, 2007). Per analitzar amb propietat de quina manera han evolucionat les possibilitats de mobilització i participació de les dones en els espais habilitats pel conflicte, la repressió, la diàspora o el postconflicte, cal tenir en compte quines ideologies i jerarquies de gènere prevalien abans de la migració forçada i quins prevalen als territoris d'exili o diàspora. Per observar les contribucions de les dones a la pau, la memòria i la reconciliació des de l'exili, el refugi i la migració, és útil fer un recorregut per com s'han relacionat amb els conflictes i la multiplicitat de rols que han exercit, a través dels exemples de diàspores, com la colombiana, la kurda, la veneçolana, la bosniana, la ruandesa, la tàmil o la xilena.

IDENTITATS DE GÈNERE I NACIONALISMES EXACERBATS

A l'estudi *Greed and Grievance in Civil War*, publicat pel Banc Mundial l'any 2000, Paul Collier i Anke Hoeffler asseguraven que, als països que experimenten un conflicte violent i compten amb diàspores significatives a l'exterior, les probabilitats de repetició del conflicte són fins a sis vegades més altes (Collier i Hoeffler, 2000). Aquests autors fins i tot defensen que les diàspores tendeixen majoritàriament a adoptar posicions molt més dures i maximalistes que les que existeixen al país d'origen en relació amb la lluita armada i els seus actors, ja que no experimentaran en els seus propis cossos la violència que contribueixen a generar. Més enllà d'aquest paradigma predominant i disputat, és cert que les diàspores de conflictes, especialment les etnonacionals, poden experimentar un procés de reificació i radicalització de la seva identitat i de la seva vinculació amb la pàtria o la nació, retenint i amplificant aquesta adhesió, fins i tot malgrat la distància física i de la improbabilitat de viatjar o tornar al territori d'origen (Al-Ali, 2007). Nombroses diàspores estan, de fet, molt implicades a nivell ideològic i material en projectes nacionalistes als seus països d'origen, que poden ser emancipatoris i democràtics o etnicistes, supremacistes o excloents (Werbner, 2002). En aquest últim cas, les identitats nacionals i ètniques continuen jugant un paper fonamental com a instrument funcional en poder delimitar qui forma part de la comunitat o nació i qui és exclòs d'ella. Aquesta comunitat imaginada i la seva rèplica diaspòrica parteix d'una voluntat d'exclusivitat, en tant que vol aglutinar a un "nosaltres" en oposició a uns "altres", construint una pertinença al grup que serà condicionada, és a dir, exclusiva als membres que compleixin unes certes condicions. Aquestes exclusions es relacionaran amb les que ja existien prèviament sobre la base de la subordinació de gènere i serà un element essencial en la formació de les col·lectivitats ètniques i nacionals pels homes i les dones (Fouron i Glick Schiller, 2001).

Així, les jerarquies de gènere hauran de mantenir-se i fins i tot reforçar-se per assegurar la continuïtat del grup, mitjançant la limitació de l'autonomia, de la llibertat d'elecció i de la maduresa social de les reproductores físiques i culturals de les dones. Especialment quan el dret a la pertinença es transmet a través del naixement, serà necessari assegurar la pervivència i la puresa de la comunitat o de la nació, implementant polítiques de control físic, moral i ideològic de la reproducció i de la sexualitat (Yuval Davis, 1997). En el cas de les persones LGBTI+, aquest vincle entre reproducció, producció identitària i adhesió al projecte generarà encara més exclusions, ja que tant els nacionalismes conservadors com bona part de les nacions i les diàspores etnonacionals s'han construït sobre una heterosexualitat pràcticament obligatòria (Spike Peterson, 1999). Aquests subjectes es disciplinaran mitjançant el càstig, i també l'entramat legal i burocràtic, a través dels requisits

de pertinença, ciutadania, residència o nacionalitat que premiaran les unions de fet i el matrimoni, o les regulacions migratòries (Wesling, 2008).

Però no tota la construcció identitària al nacionalisme reforça els rols tradicionals. Com s'ha exposat anteriorment, els contextos excepcionals obren també escenaris per a la disputa d'espais, l'empoderament i la ruptura amb els estereotips de gènere. Visibilitzar la complexitat de la construcció de la identitat participativa de les dones, és a dir, la posició des de la qual cadascuna construeix la seva presència i participació en un moment i espai, pot ajudar a explicar per què les dones de la diàspora s'adhereixen a causes i empreses polítiques els mètodes de les quals passen per la insurrecció, la via armada, la guerra o el terrorisme.

ATIANANT EL CONFLICTE DES DE LA DIÀSPORA

Encara que històricament s'han passat per alt les nombroses maneres en les que les dones es relacionen amb l'ús polític i premeditat de la violència, per l'arrelat binomi de les ànimes belles i pures enfront dels guerrers, molts exemples posen en escac aquest lloc comú. En el cas de la diàspora kurda a Europa, les dones no són conegudes per adoptar els rols que la tradició patriarcal els ofereix i, a més, destaquen per la seva activitat política, social i intel·lectual en els moviments de solidaritat amb el Kurdistan, però també en la defensa dels drets de les dones i la denúncia de les violències de gènere. De fet, un dels elements més característics d'aquesta comunitat a l'exili és la participació i la visibilitat de les dones, ja sigui en el nivell comunitari com en el simbòlic i formal, a través de les fórmules de co-representació home/dona que imperen en les estructures sota el paraigua –o en el mateix corrent ideològic– del Partit dels Treballadors del Kurdistan (PKK). És conegut, a més, el compromís de bona part d'aquesta diàspora amb el sosteniment i finançament del moviment polític d'alliberament del Kurdistan (Baser, 2011), les guerrilles del qual HPG e YJA Star –guerrilla no mixta de dones– s'enfronten des de fa tres dècades al govern turc i més recentment donen suport a la resistència armada contra l'ISIS a Rojava, el Kurdistan Oriental, formalment part de Síria. Però hi ha nombrosos exemples més. Com destacava la Comissió Internacional Independent sobre Kosovo, la diàspora albanokosovar –incloses moltes dones– que havia secundat anteriorment el moviment civil no violent, va jugar un paper fonamental en la gestació i finançament de l'Exèrcit d'Alliberament de Kosovo (UÇK) i en les donacions econòmiques per a la guerra (Koinova, 2013). També algunes dones de les comunitats bosniana i iraquiana a l'exili van promoure activament els actors armats dels seus respectius conflictes. En el cas bosnià, “moltes dones refugiades que van poder escapar abans del punt àlgid del conflicte van organitzar col·lectes i donacions

econòmiques” (Al-Ali, 2007), per sostenir als homes –i dones, que també n’hi havia en les files bosnianes– que lluitaven en la contesa. D’altra banda, les dones iraquianes a la diàspora han donat suport a actors armats diversos, dins de la seva heterogeneïtat, algunes d’elles aplaudint la invasió liderada pels Estats Units contra Saddam Husein; unes altres finançant la insurrecció iraquiana contra les forces nord-americanes, i moltes altres apostant per la pau, des de partits i organitzacions pròpies de dones o integrades en moviments més amplis, com les Dones de Negre.

Un dels contextos més representatius és el conflicte en el nord-oest de Sri Lanka entre la guerrilla independentista tàmil (LTTE) i el govern, que va començar als anys 80 de la dècada passada. El suport de la diàspora tàmil al LTTE consistia no sols en les remeses econòmiques i el suport financer des de l’exterior, que es calculava que era un 60 % dels seus fons (Alison, 2009), sinó també en l’ús de la imatge de les dones combatents i dels seus sacrificis com a element de propaganda i de legitimació de la seva activitat armada a l’exterior. Com succeeix a l’actualitat amb les guerrilleres kurdes i ha passat fins fa poc amb les colombianes a través de pàgines ja desaparegudes com *Mujer Fariana*, en el seu moment, el LTTE va dur a terme multitud d’accions propagandístiques –com la publicació d’un web dedicat a les tigresses tàmil o entrevistes a mitjans internacionals– per a promoure el suport a la causa tàmil des de la diàspora i assegurar la continuïtat de les seves contribucions econòmiques (Wood, 2019).

La realitat des de la que les dones es relacionen amb les seves identitats de diàspora, amb els rols de gènere i amb la violència del conflicte és, doncs, molt complexa. Les dones poden decidir allunyar-se dels mètodes pacífics per participar del conflicte des de la part militar o fins i tot, com veiem a la diàspora kurda, per formar part de moviments per la pau o promoure negociacions per a la fi d’un conflicte alhora que donen suport a actors armats.

6

DONES DE LES DIÀSPORES EN LA CONSTRUCCIÓ DE PAU, MEMÒRIA, JUSTÍCIA I RECONCILIACIÓ

6. DONES DE LES DIÀSPORES EN LA CONSTRUCCIÓ DE PAU, MEMÒRIA, JUSTÍCIA I RECONCILIACIÓ

Històricament, els processos de justícia transicional no han previst mecanismes per facilitar la participació de les persones refugiades i exiliades (*Mujeres de Guatemala*, 2015). A més, el rol de les diàspores en la construcció de pau i les oportunitats que la migració pot generar en la resolució i prevenció de conflictes està clarament infravalorat a les societats d'acollida, segons les investigadores del projecte *Diasporas for Peace: Patterns, Trends and Potential of Long distance Diaspora Involvement in Conflict Settings. Case Studies from the Horn of Africa* (DIASPEACE), que atribueixen aquesta falta d'interès a prejudicis i suposicions generals pel que fa al complex i ambigu paper de les diàspores i els exiliats en els conflictes dels seus països d'origen (Sinatti et al, 2010). Hi ha molt poca literatura –i algun estudi de camp– sobre el paper que juguen les dones de les diàspores en la construcció de pau, un àmbit en el que l'anàlisi de gènere encara no s'ha normalitzat.

No obstant això, si que sabem que en contextos de conflicte, les dones aprofiten les esquerdes a les jerarquies de gènere per irrompre en l'espai públic, sovint des de la legitimitat que els confereixen unes certes categories socials, com les d'esposes, mares o vídues, però també desmarcant-se dels subjectes permesos o esperats, i exercint com a portaveus contra els abusos i les violències de la guerra, activistes per la pau, líders sindicals, pageses o comunitàries i defensores dels drets humans. Així, un dels trets distintius del comportament polític de les dones durant els conflictes és la freqüència amb la qual trien organitzar-se contra el militarisme i la violència, ja sigui en organitzacions per la pau o de manera separada, formant grups únicament de dones (Cockburn, 2007), que poden ser locals o transnacionals, com l'esmentada Xarxa Internacional de Dones de Negre contra la guerra, que reuneix nombroses organitzacions de dones de tot el món amb el feminisme, el pacifisme, l'antimilitarisme i la defensa dels drets de les dones com a bandera.

A més, les dones juguen un paper essencial en la recuperació dels vincles interpersonals, i en la construcció de les aliances i ponts que aplanin el camí per a la consecució de la pau, com veiem en el cas dels diàlegs intergrupals, especialment en els conflictes interètnics o interreligiosos, com, per exemple, succeeix en els diàlegs entre hutus i tutsis, incloses les dones, des de la diàspora europea. D'altra banda, la transformació dels rols de gènere que han facilitat el conflicte esdevé un factor crític a l'hora d'assegurar que el conflicte no es repeteixi. I, no obstant això, majoritàriament l'anàlisi de gènere es continua exclouent o

marginant (Duncanson, 2016) en els processos de construcció de pau i memòria, i en la cerca de justícia per les vulneracions massives dels drets humans. Les dones continuen trobant multitud d'obstacles per participar en els processos de negociació i que se'ls reconegui el seu rol específic en la construcció de pau, malgrat l'aprovació de la pionera resolució del Consell de Seguretat de les Nacions Unides 1325 a l'octubre del 2000. Aquesta resolució no sols reconeixia l'impacte diferencial de les guerres i dels conflictes en les dones, sinó que feia una crida a incorporar la seva presència, les seves veus i experiències en tots els àmbits de la construcció de pau, inclosa la prevenció de la violència, les negociacions de pau, el desarmament, el manteniment de la pau, les operacions humanitàries i la reconstrucció posterior al conflicte.⁴ És, doncs, una resolució que posa el focus en la protecció de les dones i, també en la seva participació com a subjectes polítics. Tot i que no inclou cap referència explícita a les diàspores com a actors rellevants, aquestes sí que s'esmenten al document que va publicar la *Interagency task force on women, peace and security* de les Nacions Unides dos anys després de l'aprovació de la 1325 (UN WPS, 2002), així com a diversos plans d'acció nacional de països europeus, com és el cas dels Països Baixos.⁵⁵

No obstant això, els avenços en la incorporació de les dones en general als processos formals de resolució de conflictes en aquests vint anys han sigut molt lents. Com a exemple, entre els anys 1992 i 2019, les dones van constituir el 13% de les negociadores, el 6% de les mediadores i el 6% de les signants als processos de pau.⁶⁶ Des de l'aprovació de la resolució de l'ONU, segons les mateixes fonts, set de cada deu processos de pau no inclouen a dones entre les negociadores, signants o testimonis. Això, malgrat haver-se constatat que la participació de grups de la societat civil –incloent les organitzacions de dones– als acords de pau fa que aquests tinguin un 64% menys de probabilitats de fracassar (Nilsson, 2012: 258). Aquesta exclusió es tradueix, també, en la mobilització de les dones de diàspores com l'afganesa, la siriana o la líbia, que reclamen el seu dret a participar en totes les esferes de les converses de pau, per aconseguir un acord que posi fi a les guerres als seus països.

D'altra banda, com veurem en casos com els de Xile i Nicaragua, l'exili derivat del conflicte o de la persecució de governs dictatorials o autoritaris, també pot ser un trampolí per a l'articulació feminista al país d'acollida, ja sigui fugint del control dels

4. PeaceWomen, UNSCR 1325. Accedit el 12/02/2021.

5. Netherlands Gov., Ministry of Foreign Affairs (2012). *Dutch National Action Plan (2012-2015) for the implementation of UN Security Council Resolution 1325 on Women, Peace & Security*.

6. Council on Foreign Relations. *Data on Women's Participation in Peace Processes*. Recuperat el 12/02/2021.

cossos i de la sexualitat que pot exercir la diàspora, de les dinàmiques masculinitzades de les organitzacions polítiques en l'exili o per contacte amb altres organitzacions i dones feministes de la diàspora o del país d'origen o receptor. Així, les dones incidiran políticament de manera col·lectiva en els processos de diàleg, resolució, democratització i reconstrucció postconflicte, a través d'iniciatives per la memorialització i la construcció de contranarratives que no les excloguin del relat oficial o de la denúncia de la vulneració de drets durant la guerra, i la cerca de reparacions i justícia. En aquest sentit, el cas més paradigmàtic seran les contribucions de les dones de la diàspora colombiana.

PARTICIPACIÓ EN LES NEGOCIACIONS DE PAU

Igual que la polarització o la divisió poden traslladar-se de forma més exacerbada a les comunitats a l'exterior, la distància pel que fa al conflicte i la mobilització en la diàspora poden representar una oportunitat per incorporar altres perspectives més realistes i calmades, així com altres demandes i recomanacions als processos de pau (PILPG, 2009). De la mateixa manera, l'activisme des de la diàspora i els programes institucionals contribueixen a preparar i capacitar a les comunitats de persones migrades, refugiades i exiliades per a participar d'aquests processos de negociació. No obstant això, si la participació formal de les dones en els processos de pau ja és escassa, com s'apuntava més amunt, la inclusió de les veus i iniciatives de la diàspora és encara menys freqüent.

L'enfocament de dalt a baix (*top-down*) de molts processos de negociació i converses formals, que segueix la lògica de considerar únicament els homes armats com a actors de guerra als quals asseure per fer les paus, exclou sovint els actors de la societat civil i també a la diàspora, malgrat la rellevància per a la consecució d'una pau duradora de les trobades i iniciatives no oficials o dels quals es duen a terme de manera paral·lela i molt menys visible que les negociacions formals (Lundy i McGovern, 2008). Aquest elitisme ha alimentat una creixent crítica a les taules de negociació com a espais centrals en aquests processos, virant el focus cap a aquest altre tipus de trobades més participatives i inclusives que basteixen ponts entre persones representatives i influents de les comunitats en conflicte. És en aquesta mena d'espais en els quals les diàspores troben sovint una manera de participar de la construcció de pau als països d'origen. Alguns dels casos més representatius en aquest sentit són els de les dones colombianes, afganeses i sirianes, que han tingut un paper clau en la denúncia de les exclusions dels processos de negociació respectius i han liderat l'exigència d'incorporar les veus i demandes de les dones a la construcció de la pau als seus països d'origen.

En el cas colombià, la mobilització de la diàspora i especialment de l'exili durant tot el procés de negociació entre la guerrilla de les Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia (FARC) i el govern colombià, que es va iniciar formalment el 2012 a l'Havana (Cuba), ha estat molt significativa, encara que no pot dir-se que els resultats aconseguits hagin anat a l'una. En aquest procés cap a una solució negociada, que va culminar amb la signatura dels Acords de Pau de 2016, les dones van exercir un paper tremendament actiu i van obtenir assoliments pioners en quant a la participació de dones a les taules i rondes de negociació formals, incloent el nomenament de dones plenipotenciàries per part de la guerrilla i del govern, i la creació d'una subcomissió de gènere, que es va encarregar d'incorporar més de cent mesures específiques en l'agenda de la negociació.⁷⁷

A aquesta capacitat d'incidència, es va sumar la pressió des de la diàspora i, sobretot, des de l'exili, que ja venia organitzant-se per incloure les seves demandes en la llei de víctimes del conflicte aprovada l'any 2011. Després de l'inici de les negociacions de pau, els col·lectius de refugiats colombians a països de la Unió Europea es van mobilitzar i van organitzar nombrosos fòrums per fer arribar les seves propostes concretes a les delegacions negociadores (Garrit i Vidal, 2018).

No obstant això, a l'agenda de la subcomissió de gènere no es va incloure la participació de les dones exiliades, ni tampoc les seves necessitats i demandes. Tot i que la taula de negociacions va reconèixer que la selecció de les delegacions de víctimes havia de "reflectir tot l'univers de violacions als drets humans i al dret internacional humanitari al llarg del conflicte intern, tenint en compte els diferents sectors socials i poblacions", no es va acabar incloent la realitat de la població refugiada ni, més específicament, la de les dones a l'exili (Asociación de Mujeres de Guatemala y otras, 2015). Davant d'aquesta situació, les refugiades polítiques i exiliades, sobretot a l'Estat espanyol, però també a ciutats com Londres i Estocolm, van emprendre accions de denúncia, autoorganització i incidència política per exigir que les seves reivindicacions fossin considerades en la taula de negociació (Mut Montalvà, 2018) i especialment al punt número 5 dels Acords, referent a les víctimes. Aquestes experiències d'autoorganització continuen funcionant amb l'objectiu d'incloure la memòria de les dones de la diàspora als reportis oficials de la Comissió per a l'Esclariment de la Veritat, la Convivència i la No Repetició, creada l'any 2017 i, així, contribuir a l'esclariment dels fets.

7. ONU Mujeres (2018). 100 medidas que incorporan la perspectiva de género en el acuerdo de paz entre el gobierno de Colombia y las FARC-EP para terminar el conflicto y construir una paz estable y duradera.

D'altra banda, el govern afganès, els Estats Units i els líders talibans a Doha (Qatar), es troben avui immersos en una nova ronda de converses en les quals bona part de la pressió per a la inclusió de dones a les delegacions negociadores ve impulsada des de la diàspora. Amb motiu d'una reunió d'alt nivell a Moscou, el 2019, l'organització de dones Afghan Women's Network (AWN) feia públics sis punts amb demandes pels negociadors a la taula, que incloïen també les demandes de les afganeses a la diàspora.⁸ Al novembre de 2020, un grup de cinquanta dones afganeses d'organitzacions de la societat civil, el govern i la diàspora afganesa es van trobar a Dubai per a la cimera Afghan Women Leaders' Peace Summit, organitzada per la Afghan Women's Network i el Afghanistan Mechanism for Inclusivament Peace (AMIP), per discutir la necessitat d'incloure a les dones en l'actual procés de negociació.⁹ A la trobada van participar una dotzena de dones exiliades, entre elles Sonia Ahmadi, resident a Noruega.

No obstant això, les converses es van reprendre al gener sense una inclusió de dones molt major en termes substantius, tot i que suposava algun petit avanç. El 18 de març es convocava una conferència de tres dies a Moscou que incorporava una sola dona, l'activista Habiba Sarabi, a una delegació de dotze persones composta per membres del govern i altres líders polítics afganesos.¹⁰

La falta de voluntat de les parts per incloure a les dones posa en mans de la comunitat internacional i dels seus actors d'influència –entre els quals la diàspora– la força per garantir la seva presència a les converses i assegurar que els avanços en els drets de les dones no se supeditin a un potencial acord amb els talibans.¹¹

És una situació certament similar a la de les converses de pau a Síria, que es van iniciar a l'any 2012 esponsoritzades per les Nacions Unides. Les dones i les persones LGTBI+ sirianes han estat actives a primera línia des de l'esclat del conflicte l'any 2011, documentant i denunciant violacions dels drets humans i del dret internacional, promovent iniciatives locals de pau i encarregant-se de fer arribar ajuda humanitària a les persones desplaçades i refugiades. També, han estat denunciant la situació de les potencials sol·licitants d'asil sirianes i kurdes a les fronteres europees i reivindicant el seu dret a participar en el procés de resolució i les negociacions de pau, pel que han sorgit

8. Afghan Women's Network (2019). [Afghan Women Six Point Agenda for Moscow Peace Talks](#).

9. Vienna Institute for International Dialogue and Cooperation (2020), [Peace needs women! Afghan women llauri urging for their inclusion in the peace process](#).

10. Reuters a Kabul (18/03/2021). [Afghan peace summit includes just one female delegate](#). *The Guardian*.

11. The Georgetown Institute for Women, Peace and Security (14/12/2020). [What Afghan Women Leaders Want You to Know about the Peace Talks](#).

diferents iniciatives que promouen la inclusió de les dones, les seves veus i demandes en les negociacions, ja sigui en les impulsades per les Nacions Unides o en les més recents, esponsoritzades per Rússia en Astana (Kazakhstan).¹² Una d'aquestes organitzacions és el Syrian Women's Political Movement (SWPM), que va néixer a París a l'octubre de 2017 impulsat per la Women's International League for Peace and Freedom (WILPF), amb l'objectiu d'aconseguir una participació femenina de, almenys, el 30% en tots els nivells i esferes del procés de pau a Síria.¹³

El SWPM neix impulsat en bona part per sirianes de la diàspora, moltes d'elles residents al Canadà, els Estats Units o Europa. De fet, entre els objectius que es plasmen al seu document fundacional ja s'especifica la voluntat d'expandir la presència de l'organització no sols a Síria, sinó als països veïns –que acullen a la majoria de les refugiades sirianes– i a la diàspora.¹⁴ Entre altres accions d'incidència, el moviment va organitzar un esdeveniment paral·lel a la 41ena sessió del Consell de Drets Humans de Nacions Unides al juny de 2019, on van presentar recomanacions sobre la construcció de pau a Síria. No obstant això, malgrat les proclames de les Nacions Unides sobre la necessitat d'incloure a les dones a les converses de pau, aquestes han tendit a ser una part molt minoritària, quan no han estat excloses sistemàticament, a les diferents rondes de negociació per a posar fi a la guerra a Síria (O'Keefe, 2020). L'any 2019, finalment, les Nacions Unides va incloure 23 dones en el grup de cinquanta persones de la societat civil que s'asseuen en el Comitè Constitucional, encarregat de redactar una nova constitució per a Síria.¹⁵

Però resulta injust atendre només les divisions que aquestes diàspores exporten als països d'acollida, perquè són igualment capaces de crear espais de diàleg i de generar relacions amb actors polítics externs i també dins de la pròpia diàspora. Per això poden exercir un paper de reconstrucció del teixit social i fomentar la convivència dins de les seves pròpies comunitats als països de residència, unint a les persones sobre la base d'objectius compartits i comuns. Encara que no tinguin com a objectiu la construcció de pau, les activitats que promouen la millora de les condicions de vida generals o de les dones als països de residència tenen un efecte unificador dins de la diàspora, i poden resultar en intents constructius de crear identitats compartides i mobilitzar-se cap a objectius comuns, que mitiguin les identitats conflictives relacionades amb el país d'origen (Sinatti et al, 2010).

12. Bela Kapur (24/05/2018). *New Syrian Women's Political Movement hopes to bring a feminist approach to peace and transition*. Blogs London School of Economics.

13. WILPF, (2019). *Bringing Syrian Women's Voices to the Table*.

14. *Participants of the first conference of the Syrian Women's Political Movement*, Paris, 22-24 October 2017 (s. f.). Recuperat el 24/03/2021.

15. Web Middle Eye Institute (MEI@75),(06/01/2021). *Syria's Constitutional Committee: The Devil in the Detail*.

Dins d'aquestes iniciatives de resolució de conflictes, el diàleg intergrupal és una part vital, perquè contribueix a demolir prejudicis, biaixos i desconfiances i a superar l'enorme obstacle que genera el ressentiment entre grups (Tint, Chirimwami i Sarkis, 2014) per a trencar idees errònies sobre els altres i reconstruir llaços.

Pel que fa al paper que les dones poden exercir en aquests processos cohesionadors, com s'apuntava més amunt, en prioritzar les relacions d'enteniment mutu, es pressuposa un gran potencial per a l'acció comunitària, la cooperació i la construcció de relacions per sobre de les divisions (Busbridge i Winarnita, 2015). A més, les dones –mitjançant la presa de consciència sobre la pròpia opressió– tendeixen a unir-se com a dones; és a dir, creen aliances prenent com a base el gènere compartit, més que l'ètnia, l'afiliació política o religiosa (Al-Ali, 2007). En percebre's a les dones com a actores secundàries o poc rellevants en els processos polítics, el fet de que siguin elles les que transgredeixin la prohibició de relacionar-se amb "l'altra banda" que pot imperar a les comunitats dividides, tendeix a veure's com menys amenaçador o greu que si ho fes un home, segons la mateixa autora. I malgrat això, com ja es va esmentar, les dones estan infrarepresentades en les iniciatives de diàleg intergrupal en la diàspora.

Als estudis duts a terme per Busbridge i Winarnita, les mateixes dones justifiquen la falta de participació femenina en aquestes iniciatives en concret amb l'argument que són espais de "politiqueig" i que són "cosa d'homes". Aquesta percepció pot estar relacionada amb unes certes construccions sobre què és la comunitat i la percebuda politització dels projectes de diàspora. I és que la combinació d'identitats fortament essencialitzades en el marc de conflictes ètnics i nacionals, juntament amb concepcions sobre la comunitat construïdes de forma molt burocràtica, pot reforçar l'exclusió prèvia que pateixen les dones en aquests programes.

Els diàlegs interètnics que es van dur a terme en el si de la diàspora ruandesa en països com els Països Baixos, França o els Estats Units, del 2003 al 2011, van anar de nou espais molt masculinitzats, en els quals les dones tenien un rol secundari. Les dones, molt actives a nivell comunitari i de base als seus països d'acollida, van demanar un espai propi, que va cristal·litzar en una jornada de trobada i diàleg a prop de Barcelona. Un dels organitzadors i assistents, l'advocat català Jordi Palou-Loverdos, qualifica en una entrevista que va ser la jornada "més potent metodològicament i diferent a la resta". Van participar en aquesta plataforma gairebé trenta dones hutus, tutsis i twas, al costat de familiars de cooperants catalanes i espanyoles assassinades a Ruanda i el Congo. "El més complicat per a elles era parlar del passat, deien 'no podem parlar del passat com una cosa abstracta, sense

parlar del que ens ha passat, del que hem viscut i de com ens ha afectat'. Semblava l'audiència pública d'una comissió de la veritat, necessitaven una catarsi, despullar el dolor i el patiment", compte Palou-Loverdos.

EXILI, TRAUMA I MILITÀNCIA DIASPÒRICA

Als primers anys d'exili o migració forçada, les conseqüències traumàtiques de la violència soferta al país d'origen i durant el trànsit cap al país d'acollida són un factor tan determinant per a la participació com puguin ser-ho la classe social, l'ètnia, la religió, la sexualitat, la identitat de gènere o l'afiliació política. Les persones poden reviure el trauma en somni, *flashbacks*, records intrusius, síndrome d'estrès posttraumàtic o ansietat en situacions que les retrotreguin a l'esdeveniment que el va desencadenar, fins i tot anys després (Banyanga, Björkqvist i Österman, 2017). Aquest trauma, a més, pot portar amb si una actitud visceral i poc constructiva cap al conflicte, cap al context al país d'origen o en relació amb la participació en iniciatives de pau i diàleg, molt diferent a la d'aquells que no van experimentar la violència directament (Al-Ali, 2007). En aquest sentit, és molt rellevant el cas de la recent diàspora veneçolana en l'Estat espanyol, que s'ha duplicat en els últims sis anys, en major o menor mesura fugint d'una greu crisi econòmica i del que la professora universitària i activista de Caracas resident en l'Estat espanyol, María Teresa Urreiztieta, qualifica de "violació sistemàtica dels drets humans i de les llibertats civils i polítiques".

Urreiztieta, doctora en psicologia i investigadora en moviments socials i acció col·lectiva, considera que, per a molts veneçolans, és massa aviat per a pensar si més no en l'activisme diàsporic. "La gent està massa ferida, la despulla i el dolor són encara profunds. En molts casos, parlem d'una classe mitjana que tampoc va participar políticament fins al cicle de protestes 2017-2018, o de famílies separades pel conflicte social o afectades per la repressió, que sí que tendeixen a involucrar-se en qüestions més relacionades amb l'ajuda humanitària, però que no volen saber res de política a Veneçuela. La gent encara no està preparada per a començar a sanar aquesta ferida o a rebaixar l'odi i el ressentiment, que encara és molt fort. Fins que això no sani, serà difícil treballar des de la diàspora per la convivència i el canvi", exposa Urreiztieta en una entrevista realitzada per a aquest informe.

A això se sumen, a més, les situacions específiques que viuen les dones i les persones LGTBI+ als conflictes i contextos de vulneracions massives dels drets humans, com la violència sexual, l'homofòbia, la lesbofòbia i la transfòbia, la despulla de terres, el desplaçament, la ruptura dels llaços comunitaris i de solidaritat, o el control dels cossos, que poden determinar la predisposició i les possibilitats per a l'acció política i

col·lectiva. Fins i tot es dona en aquells casos en els que les dones exiliades posseeixen una consciència feminista desenvolupada. És paradigmàtic el cas de la recent diàspora feminista nicaragüenca, exiliada per la repressió governamental a l'onada de protestes contra el govern de Daniel Ortega i la criminalització que aquest ve exercint contra moviments socials opositors, entre els quals destaca amb força el feminisme. Precisament, les dones de la Xarxa Feminista per Nicaragua, en la qual participen –des de Saragossa, Barcelona, Madrid, Galícia i Múrcia– feministes nicaragüenques migrades i exiliades, així com feministes autòctones que van viure al país centreamericà, s'expressen de manera similar a Urreiztieta, assenyalant que “un dels eixos de la Xarxa és el suport emocional i l'autocura, convençudes que, per militar, primer han de processar els traumes i sanar les ferides”.¹⁶

Així, les organitzacions comunitàries a la diàspora poden contribuir a canalitzar i sanar aquest trauma derivat de la violència al país d'origen o del trànsit. També poden exercir un rol en el control i restricció de les possibilitats individuals de les persones refugiades o exiliades d'organitzar-se al marge de postures hegemòniques o en grups d'oposició al govern (Al-Ali, 2007).

REPRESSIÓ, CONTROL SOCIAL I AUTOORGANITZACIÓ FEMINISTA DE LES DONES EN LA DIÀSPORA

En aquest sentit, deixar enrere l'autoritarisme, el conflicte o un context de vulneració massiva de drets i llibertats pot ser garantia de nous espais i oportunitats per a la participació política i el treball per la pau, lluny del silenci que la violència i la repressió imposen en l'espai públic. Però el transnacionalisme no només juga a favor de l'activisme de les exiliades, també les autoritats governamentals poden continuar sent davanteres per combatre el que consideren amenaces, i exercir un cert grau de control i de governabilitat sobre la seva ciutadania en l'exterior (Moss, 2016). Per a aquesta autora, una de les conseqüències de la poca atenció que s'ha prestat històricament a les relacions de la diàspora amb un govern dictatorial o autoritari al país d'origen, és la dificultat de comprendre quins mecanismes mantenen aquests grups a la mercè de la repressió estatal després de l'exili, obstaculitzant l'exercici dels seus drets polítics, ja sigui de manera oficial i formal o a través dels seus serveis d'intel·ligència o de mètodes expeditius, com els assassinats encoberts. Alguns exemples d'això són els intents de deportació des de l'Estat espanyol –per exigència del Marroc– de l'activista sahrauí Hassana Aalia, condemnat a cadena perpètua al país pel campament

16. Fernández, June (19/02/2020). “Red Feminista por Nicaragua: ‘Nuestro violador es Daniel Ortega’”. *Pikara Magazine*.

de Gdeim Izik¹⁷ o –amb mirada de gènere– l'execució a París de tres dones militants molt significades de la diàspora kurda en 2013, en ple procés de negociació entre el PKK i Turquia, a càrrec –encara que mai es va esclarir formalment– d'un home vinculat a l'Estat profund turc.¹⁸ També en el cas dels refugiats xilens, els tentacles del règim pinochetista, que es calcula que va fer fugir entre 200.000 i mig milió de persones entre els anys 1973 i 1987, es van fer sentir en forma de vigilància i d'intents d'assassinat als països d'acollida als quals es van establir (Rojas Silva, 2019).

En aquest últim cas, són molt rellevants també les formes de control masculí dels espais polítics i d'exclusió subtil de les dones activistes que van formar part de la diàspora xilena, replicant la divisió entre l'esfera privada i l'esfera pública/política que opera en la societat i on la presència de les dones és percebuda com una irrupció il·legítima en un espai aliè (Pateman, 1997). L'exili xilè es va produir en un moment en que la migració internacional de dones encara es concebia com una resposta a la migració masculina, per la qual cosa les dones ja partien d'un estatus secundari, d'acompanyants, de familiars dels homes refugiats de la dictadura (Rojas Silva, 2019). Malgrat això, les estimacions citades per Rojas Silva indiquen que un 33,18% de les detonants de l'exili van ser dones i que l'èxode com a càstig entre els refugiats a França va ser una pena compartida gairebé al 50% per homes i dones (Moreno, 2019). Així, les dones eren percebudes com a companyes dels militants, malgrat la seva presència a les organitzacions polítiques en l'exili, que bàsicament s'articulava a través d'associacions i dels mateixos partits polítics que funcionaven durant el govern de Salvador Allèn i que integraven la Unitat Popular. Com especifica Maider Moreno, això va implicar la reproducció de les jerarquies i de la desigualtat entre homes i dones que operaven dins dels partits, en els quals les reivindicacions de gènere eren pràcticament inexistents. Malgrat les clares diferències d'estatus, que privilegiaven als homes com a militants de ple dret, les dones van participar activament en la política l'exili, “sobretot a través d'una militància ingrata, domèstica i invisible”, però durant la qual també van elaborar estratègies de resistència per sortir de la seva posició subalterna (Moreno, 2019), que en molts casos van passar per la separació de les seves parelles militants i l'abandó de la militància mixta, integrant-se en col·lectius feministes i associacions del país d'acollida.

Aquesta articulació conscient al moviment de dones local –sigui amb organitzacions pròpies o integrant-se en les ja existents– i que també veiem en casos com el de les exiliades i refugiades colombianes, permet a les dones de les diàspores abordar mecanismes

17. Olias, Laura y Sánchez, Gabriela (07/10/2015). [La policía pretende expulsar a un activista saharauí condenado a cadena perpetua por Marruecos](#). *ElDiario.es*.

18. Calejero García, Alba (06/07/2019). [La jineología y el asesinato sin esclarecer de tres activistas kurdas en París](#). *ElDiario.es*.

feministes per al final de la violència, però també incidir en les institucions i els moviments socials dels països d'origen i d'acolliment (Miralles i Rodríguez, 2017).

DONES DE LA DIÀSPORA EN LES INICIATIVES PER A LA CERCA DE VERITAT I JUSTÍCIA

“Les dones a la cultura patriarcal vivim de per si una espècie d'exili de nosaltres mateixes, som 'allò altre', sense memòria, sense història, sense genealogia pròpia, en una cultura feta per i per a uns altres”, deia l'activista feminista xilena Ximena Bedregal en un diàleg amb una altra compatriota exiliada, citada per Belén Rojas Silva (Rojas Silva, 2018).

La memòria es considera un pilar al marc de la justícia transicional, i inclou els processos extraordinaris de cerca de veritat, justícia i reparació que tenen lloc després de períodes de conflicte, dictadura i repressió, per a abordar les violències i les violacions massives de drets humans que s'han produït. Però, sovint, en la cerca d'una veritat “oficial”, els espais són directament dissenyats i impostos des de dalt cap avall pels governs resultants dels escenaris de postconflicte, regits en la seva majoria per una elit econòmica, ètnica, religiosa i de gènere determinada, per la qual cosa el procés d'establiment del relat pot servir als interessos particulars del govern en qüestió i, per extensió, excloure de manera deliberada o inadvertida a uns certs grups socials, incloent a les diàspores. Fins i tot els mecanismes més rellevants i formals que pot posar en marxa un Estat per a recuperar la memòria, les anomenades Comissions de la Veritat, reproduïxen sovint els patrons estructurals de desigualtat i subordinació, expulsant veus i experiències (Ní Aoláin, Haynes i Cahn, 2011). La conseqüència immediata d'aquesta exclusió és la necessitat de posar en marxa iniciatives populars i participatives de construcció col·lectiva de la memòria, que sorgeixin de la societat civil i que impugnin o complementin els registres i les narratives oficials.

Des de la diàspora, la construcció de la memòria moltes vegades suposa un mecanisme per participar del procés que s'està donant en la societat d'origen, a través de la reconstrucció de les narratives sobre els successos que van obligar a la migració forçada. A més, ofereix un reconeixement simbòlic i un vincle amb les vides que van quedar interrompudes, i una connexió amb els familiars que van desaparèixer o van ser assassinats i amb les comunitats que es van deixar enrere. En el cas de Bòsnia, per exemple, la diàspora a Suïssa organitza marxes de la pau cada any entre Tuzla i Srebrenica durant la commemoració de la massacre, les comunitats en l'exili participen en les polítiques de la memòria involucrant tant a la societat civil dels països d'acolliment com a la població del país d'origen (Karabegović, 2019).

D'altra banda, en molts contextos, el continu de violència i repressió que té lloc al període transicional, per part de l'Estat o de grups armats o paramilitars que continuen operant, encara que sigui a una escala menor, pot actuar com a silenciador, evitant que la gent, i especialment aquells subjectes que gaudeixen d'un menor accés a l'espai públic, presti el seu testimoni en els mecanismes que s'han establert, com poden ser les comissions de la veritat. En el cas de la diàspora, la mateixa distància que a vegades impedeix que es tinguin en compte les contranarratives des de l'exili pot facilitar, també, aquesta recollida de testimoniatges, perquè l'amenaça de la violència no opera de la mateixa forma.

No obstant això, fins i tot en les iniciatives de memorialització i de construcció de contranarratives que es contraposen o amplien a les oficials, es manté l'ordre social del gènere imperant, en el qual les dones han d'ocupar un determinat lloc en el relat, per la qual cosa es recordarà només allò que encaixa amb els rols i la jerarquia de gènere, allò que no interromp l'ordre establert (Troncoso i Piper, 2015). Les transicions a la democràcia a l'Argentina i Xile, per exemple, van obrir el camp a la recollida d'altres narratives i memòries des de la diàspora, però en un inici replicaven l'oblit de gènere en la primera fase de les iniciatives de memòria recentment iniciada la transició a la democràcia en els 90.

En el cas de Xile, les memòries que es construeixen des de l'exili i que arriben al país després de la constitució de la Comissió Nacional de Reparació i Reconciliació en 1992 són eminentment masculines. Ells són els militants, els cossos, les veus i els relats que contenen i elles són coprotagonistes de l'exili del "altre" (Moreno, 2019). Les veus de les dones, també de les exiliades, no arribaran fins als informes de la Comissió Nacional sobre Presó Política i Tortura de 2003 i 2011, que recullen el testimoni de 3.400 dones, la pràctica totalitat de les quals va declarar haver estat objecte de tortures sexuals durant la seva detenció.¹⁹

Però, de nou, si un context ha esdevingut referent pel que fa a la memorialització, ha estat tot el procés que les dones i les dissidències sexuals colombianes han realitzat des del país i des dels diversos nodes de l'exili europeu. En aquest context, les exiliades i refugiades als països europeus van impulsar projectes com la Comisión de Verdad, Memoria y Reconciliación de las Mujeres Colombianas en la Diáspora.²⁰ Es tracta d'una iniciativa ciutadana que va sorgir el 2014, secundada per organitzacions com Conciliation Resources i l'ICIP, per a documentar l'experiència de la guerra i la migració de cara a

19. Freixas, Meritxell (10/09/2020). *La última batalla contra la dictadura de Pinochet: tres mujeres luchan en los tribunales para que se condenen las torturas sexuales*. *El Diario.es*.

20. Conciliation Resources (2017). *Comisión de Verdad, Memoria y Reconciliación de las Mujeres Colombianas en la Diáspora*.

contribuir en els processos formals de veritat, memòria i reconciliació a Colòmbia, que no es van establir fins a l'aprovació per decret de la Comissió per a l'Esclariment de la Veritat, la Convivència y la No Repetició el 2017, en el marc de l'acord entre el govern i les FARC. La Comisión de Verdad, Memoria y Reconciliación de las Mujeres Colombianas en la Diáspora, canviada de nom ara com a Mujer Diáspora, recull testimoniatges a les ciutats on és present, com Londres, Estocolm i Barcelona, a través d'una metodologia pròpia anomenada "memòria activa", que es basa en l'escolta activa, el diàleg entre qui narra i els qui escolten i la participació flexible.²¹

També s'han realitzat altres aportacions des de l'exili a l'Estat espanyol, com la publicació *Rompiendo el silencio desde el exilio*, que va llançar la Colectiva de Mujeres Refugiadas, Exiliadas y Migradas, que va néixer a l'Estat espanyol el 2004. "Per a les que estem a la diàspora, és prioritari visibilitzar que l'Estat colombià desconeix obertament els nostres drets com a víctimes del conflicte armat, negant-nos el dret a la veritat, a la justícia i a la reparació integral, oferint-nos, únicament, la reparació per via administrativa. Ens neguem al silenci i, com a subjectes de dret, ens resistim a continuar desheretades d'ell", exposen les seves autores.²² Totes aquestes experiències, a més de partir de la noció de la memòria com una forma d'acció social, política i cultural amb un caràcter interpretatiu i relacional, no sols recullen i reconstrueixen narratives, sinó que estan activament orientades a desestabilitzar i qüestionar memòries hegemòniques, i a transformar l'ordre de gènere i els estereotips sobre les dones víctimes i la seva capacitat d'agència.

La construcció de contranarratives des de la diàspora també pot desafiar els relats hegemònics que existeixen sobre la situació que han sofert i sofreixen les dones en conflictes. En aquest sentit és interessant el treball de les dones de la República Democràtica del Congo residents al Regne Unit i Bèlgica, que treballen per a oferir una imatge més realista i menys desempoderadora de les seves vivències, davant el risc de ser instrumentalitzades únicament com a víctimes (Godin, 2017).

21. Web Mujer Diáspora (s. f.). *¿Qué hacemos? Metodología*. Recuperat el 01/03/2021.

22. Web Colectiva de Refugiadas, Exiliadas y Migradas (05/09/2019). *Rompiendo el silencio desde el exilio*.

7

REPTES I OBSTACLES EN L'ARTICULACIÓ DE LES DONES EN LES DIÀSPORES PER LA PAU

7. REPTES I OBSTACLES EN L'ARTICULACIÓ DE LES DONES EN LES DIÀSPORES PER LA PAU

En un context en el que les identitats ja no es conceben com un tot estanc i impermeable, i en el que la frontera entre allò local i allò transnacional es difumina, resorgeix el debat sobre la contribució de les diàspores, com a moviments socials i/o polítics organitzats, a l'hora d'impulsar o frenar la integració als països receptors. Es desafien els propis conceptes *d'integració, assimilació o hibridació* i les complexes lleialtats diaspòriques aixequen suspicàcies, en un context de securització global derivat de la lluita contra el terrorisme, en el que les persones migrants i sol·licitants de refugi, les diàspores i els seus descendents es veuen i assenyalen com a potencials amenaces als valors i a la identitat nacional, i a la seguretat del país d'origen i d'acollida, per la seva dimensió com a actors no estatals transnacionals amb capacitat d'influència, la qual cosa ha quedat de sobres palesa al llarg d'aquest informe.

Els límits legals i identitaris per a migrants, comunitats de diàspora i persones racialitzades que suposen la criminalització de la migració i l'enduriment de l'accés a la ciutadania i residència, així com la fortificació i militarització de les fronteres que vulneren constantment el dret al refugi, augmenten la incidència i l'impacte de les violències i de les experiències traumàtiques sofertes durant el trànsit i generen situacions de gran precarietat i inseguretat existencial, que fan pràcticament impossible la participació i la mobilització des del país receptor. A més, la retallada general de drets i llibertats civils i polítiques a la Unió Europea, plasmada en l'ampliació de legislacions antiterroristes i denunciada entre altres per organitzacions com Amnistia Internacional, afecta de manera específica els qui ja presentaven prèviament ciutadanes de segona, sobretot arran de l'assenyalament i la criminalització d'algunes comunitats, especialment de la població i de les refugiades musulmanes o que provenen de territoris amb alta incidència de grups gihadistes.

Les violències institucionals, quotidianes o simbòliques que es deriven d'aquest assenyalament impacten de forma determinada contra les dones. És el cas del debat i la prohibició d'elements culturals i simbòlics com el vel en els seus diferents formats en països europeus com França o en les conseqüències de les directrius per a controlar el finançament del terrorisme, que acaben afectant els fons d'organitzacions de dones finançades des de la diàspora. Com veurem, també en aquest cas, els reptes i obstacles que planteja aquest context per a la participació, la mobilització i l'activisme transnacional

de les diàspores i comunitats en l'exili, han obert nous escenaris per a la resistència i l'articulació de dones migrants per a exigir els seus drets.

LLEIALTATS DUALS, CIUTADANIA I PARTICIPACIÓ

Bona part del debat existent a l'actualitat sobre les diàspores parteix dels abordatges diversos sobre l'origen d'aquestes formacions i sobre allò que les constitueix, per exemple, entre les visions que atorguen a les diàspores un caràcter prepolític, natural, derivat únicament de la migració o l'exili, i les que consideren la formació de les diàspores com un procés complex de construcció identitària i de mobilització política (Adamson, 2008). Aquestes tensions apleguen des de les visions més encotillades sobre les diàspores, que els hi adjudiquen una identitat dual diferenciada pel que fa als països d'origen i acollida, marcades per dinàmiques d'assimilació, integració, aculturació o autoexclusió; a altres nocions molt més expansives, que veuen les diàspores com un fenomen que va més enllà d'una connexió causal amb un desplaçament territorial. Tal com presenten Tina Campt i Deborah Thomas, en la concepció de les diàspores “es despleguen requisits d'origen/ autenticitat, que sovint reflecteixen de manera insuficient o a través d'un binarisme massa estricte la dicotomia autòctona/ hoste o casa/terra d'acolliment i invisibilitzen la complexitat de les dinàmiques de formació de la identitat dual” en les comunitats en l'exili (Campt i Thomas, 2008).

Per a les veus crítiques amb els discursos que donen per descomptat uns certs orígens inamovibles i recreen la identitat en termes d'essència, les identitats viuen un procés de configuració permanent en funció de la nostra trajectòria, “de les vivències i experiències que anem absorbint i implicant i que porten i deixen significat” (Brah, 2011), incloent els processos colonials, el racisme, l'alteritat o els processos d'integració. Els cossos porten en si les fronteres, com proposen Gloria Anzaldúa i altres referents feministes marcades per la diàspora. Això és especialment rellevant en els cossos *queer*, que ja disputen de per si les nocions de “identitat originària” i que ja constitueixen un exili, un trànsit, que va més enllà del desplaçament territorial. Seria el cas de les dones trans que migren de Centreamèrica a Mèxic o els Estats Units i que “són el producte de diverses històries i cultures entrelaçades i pertanyen a diverses ‘llars’, i a cap ‘llar’, en particular” (López Fernández, 2018).

No obstant això, la identitat dual de les diàspores formulada en termes clàssics de lleialtats al país d'origen i al d'acollida, i mesurada a través de conceptes com integració, assimilació o essencialització de les identitats, continua sent motiu de suspicàcies i genera reaccions

que tenen efectes sobre la seva capacitat de participació i mobilització. Alguns autors exposen que els migrants i refugiats de primera generació solen estar menys interessats en la integració, sempre que tinguin xarxes de suport i recursos que els permetin mantenir la seva identitat cultural, per la qual cosa poden triar participar de la societat d'acollida únicament a través de les seves necessitats econòmiques o educatives. Recauria, doncs, sobre les postdiàspores o les generacions de migrants més joves el pes de trobar l'equilibri entre la pressió per a ser assimilats per la cultura "d'acollida", i la pressió de les seves famílies i comunitats per a mantenir la seva identitat històrica (Tint, Chirimwami i Sarkis, 2014). Diversos estudis citats per José Itzigsohn i Silvia Giorguli Salcedo, no obstant això, mostren que la primera generació de migrants mantenen nombrosos vincles amb les seves societats d'origen mentre s'adapten al país d'acollida, creant espais socials transnacionals que travessen les fronteres físiques (Itzigsohn i Giorguli Salcedo, 2005), per la qual cosa enfocaments com l'anterior continuarien responent a visions molt limitades sobre el comportament de les identitats diaspòriques, la seva complexitat i tot el que les travessa.

En paraules de la investigadora d'origen sahrauí Emgaili Jatri, "la llar de la diàspora és la identitat, la pàtria, el lloc de pertinença i origen. Però segurament per a la segona i tercera generació dels sahrauís, llar i pàtria són un somni que potser no existeix, excepte en la nostra imaginació. La 'pàtria' és un lloc idealitzat que desperta sentiments de tristesa i enuig; un país que existeix només en la memòria de les àvies i els avis. Moltes de nosaltres vivim i hem viscut en diferents cultures, adaptant les nostres costums i formes de vida, construint identitats diverses i diferents a les dels nostres pares i avantpassats. Les diàspores són espais i experiències heterogènies, fins i tot si s'impliquen en la construcció d'un 'nosaltres comú'".

Els comportaments dispòrics pel que fa al país d'acollida estan, a més, travessats per patrons de gènere, perquè la trobada amb la societat receptora sol ser diferent per a homes i dones, i l'estatus d'aquestes pot experimentar una millora quan el règim de gènere al país d'acollida és menys estricte, mentre que molts homes viuen el procés migratori com una pèrdua d'estatus i una amenaça al reconeixement de tot el que s'associa a la masculinitat (Itzigsohn i Giorguli Salcedo, 2005), com el poder, l'obediència, la jerarquia o l'obligació de sostenir econòmicament a la família. Com a resultat, els homes solen focalitzar-se en l'anhel del retorn a la societat d'origen, per a recuperar l'estatus i els privilegis perduts amb la migració, mentre que les dones s'adapten més ràpidament a les normes i valors del país receptor, tement un retorn que els faria perdre independència i autonomia en favor de rols de gènere més tradicionals.

Aquesta identitat dual, o fins i tot triple, pròpia de la condició transnacional, comportaria per als qui viuen la diàspora, un allunyament del compromís i concepte de nació que l'Estat nació exigeix als seus ciutadans, perquè malgrat la voluntat d'integrar-se, la seva singularitat els exigeix també lleialtat duradora (Ben Rafael, 2013). Segons aquest autor, les diferents lleialtats individuals i col·lectives que conreen les diàspores poden representar un conflicte per als Estats involucrats, que en resposta modifiquessin les regles d'acord amb les quals poden desenvolupar-se les diàspores i les seves formes de participació. De fet, els projectes enfocats a orientar les diàspores cap a la construcció de pau, com l'esmentat DIASPEACE, ressalten la importància que la diàspora obtingui el reconeixement i la garantia dels drets bàsics al país de residència, ja que això condicionarà les formes i possibilitats de mobilització transnacionals i dirigides al país d'origen (Sinatti et al., 2010).

Aquestes normes reguladores de l'estat receptor donaran a les diàspores diferents estatus (residència temporal o permanent, refugi, estatus d'il·legalitat), que tindran un efecte correlatiu amb el grau d'integració en la comunitat en l'exili i en la participació política individual i, per tant, tindran un impacte col·lectiu en les possibilitats d'aquests grups de constituir-se en diàspores políticament actives (Al-Ali, 2007). Per exemple, l'accés a la doble nacionalitat permet o facilita un alt grau de mobilitat i de participació política, i aquesta sensació de seguretat política i econòmica al país de refugi, segons la mateixa autora, pot generar la confiança necessària per a crear i mantenir els vincles transnacionals, mentre que la sensació d'ansietat que sorgeix en relació amb la qüestió de l'estatus legal dels refugiats o migrants pot exercir un paper molt important a l'hora d'obstaculitzar espais de participació. Sense dret a residir permanentment al país de refugi, les dones de les diàspores tendiran a evitar posar en perill el seu estatus i estaran a la mercè de la resposta dels Estats a les activitats que els resultin molestes.

Algunes dones de la diàspora congoleesa a Bèlgica, per exemple, expressen que no desitgen implicar-se en iniciatives de construcció de pau als seus països d'origen fins a tenir confirmada la concessió de residència permanent, per a no posar en risc el seu estatus legal (Godin i Chideka, 2010). Alhora, les polítiques cada vegada més restrictives de migració i asil en els Estats europeus han condemnat a la il·legalitat i han impossibilitat l'opció de tenir un permís de treball a milers de migrants i exiliats, limitant les possibilitats per al seu activisme i tornant més perillós per a elles ocupar un lloc visible en l'esfera pública (Freedman, 2008). Per sort, les dones migrants i sol·licitants d'asil, potencialment membres de diàspores, que resideixen de manera il·legal en els estats europeus, han continuat capitanejant o organitzant les seves pròpies campanyes i mobilitzacions per a

exigir drets, com en el cas de les ocupacions d'antigues escoles,²³ esglésies i gimnasos en l'Estat espanyol i a França.

SECURITIZACIÓ DE LES DIÀSPORES, GUERRA CONTRA EL TERRORISME I EL SEU IMPACTE DE GÈNERE

Al existir més enllà de l'Estat nació, amb les seves fronteres fixes i les seves categories clarament definides d'inclusió i exclusió, de drets i deures de participació, de ciutadania i de lleialtat, les diàspores són minories influents i incontenibles que generen desconfiances i recels, i que han estat històricament l'objectiu d'imaginariis, discursos i pràctiques xenòfobes (Webner, 2002). Aquesta dinàmica s'ha aguditzat i institucionalitzat en les dues dècades de Guerra Global contra el Terror, en la qual han sorgit paradigmes ideològics i discursius amb efectes materials sobre la percepció d'unes certes diàspores, com el xoc de civilitzacions de Samuel Huntington o la "islamització d'Europa", que defensa fins i tot l'esquerra en països com França.

Després dels atemptats contra les Torres Bessones de l'11 de setembre de 2001, les societats europees han viscut un intens procés de securització dels fluxes migratoris externs procedents de països extracomunitaris, així com de les comunitats diaspòriques i racialitzades que ja vivien en el continent. Aquesta securització en nom de la lluita contra el terrorisme es materialitza en la fortificació de les fronteres europees, que s'han convertit en llocs opacs en quant a la garantia dels drets humans i del dret a l'asil; en la prolongació d'estats d'emergència, i la presència de l'exèrcit als carrers d'alguns països europeus. A més, també, s'ha traduït en el discurs de la radicalització, que ha comportat la vigilància massiva de comunitats i organitzacions islàmiques, la detenció de musulmans àrabs i no àrabs, el control extrem dels fluxos financers a organitzacions transnacionals o del país d'origen (Adamson, 2006), i l'estigmatització de determinades diàspores i dels barris concrets on resideixen, avivant la por contra aquestes comunitats i convertint-les en "uns altres" que constitueixen una amenaça permanent a la seguretat i a les maneres de vida dels seus països receptors (Orjuela, 2017).

Així i tot, cal dir que les suspicàcies sobre els impactes que poden tenir els fluxos de persones refugiades en la seguretat dels països d'acollida i els rols de les diàspores actives i mobilitzades en el sosteniment de la violència, ja existien prèviament a la guerra contra el terrorisme (Adamson, 2006). L'opinió recollida en informes com el publicat pel Banc

23. Catà, Josep (22/04/2018). *Un colectivo de refugiados ocupa la antigua Massana*. *El País*.

Mundial l'any 2000, ja esmentat amb anterioritat, afavoria l'opinió que “les diàspores són molt perilloses”, perquè poden albergar inclinacions romàntiques pel que fa al seu grup d'origen i alimentar greuges com a manera d'afirmar la seva pertinença (Collier, 2000). A més, els membres de les diàspores solen ser més rics que els habitants del seu país d'origen i, per tant, segons aquesta perspectiva, un mercat fàcil per als grups rebels i insurgents que ofereixen venjança i una font de finançament per a reprendre el conflicte (Omeje, 2007). Per a Kenneth Omeje, aquesta noció de les diàspores i de les persones migrants i refugiades com un “perill” i no com una oportunitat per a la diplomàcia i la construcció de pau és la que molts responsables polítics dels governs occidentals i de les principals organitzacions internacionals tendeixen a acceptar com a vàlida, i la que sol guiar les polítiques migratòries i pel que fa a les diàspores.

La construcció d'algunes diàspores com a enemic intern paralitza la vida social de la població estigmatitzada (Rigouste, 2017). A més, poden dur-se a terme expressament mesures per a frenar l'activitat percebuda com a delictiva que poden acabar abastant l'activitat política, social o fins i tot filantròpica d'aquesta població. La securització de l'activitat transnacional de les diàspores s'ha materialitzat, per exemple, en la il·legalització d'organitzacions que funcionaven també des de l'exili europeu, com el PKK kurd, inclòs en la llista d'organitzacions terroristes de la Unió Europea.²⁴ Aquesta prohibició ha facilitat la persecució, detenció i empresonament d'activistes kurds i d'altres nacionalitats en països com Alemanya²⁵ o l'Estat espanyol.²⁶

Al seu torn, els recels s'han traduït en una ampliació dels delictes d'expressió i opinió recollits en el codi penal d'alguns països europeus, per a perseguir –en teoria– actes d'apologia del terrorisme, o missatges propagandístics i orientats a la captació de nous membres per a grups extremistes violents. Aquestes reformes penals han acabat empitjorant substancialment l'exercici de les llibertats civils en aquests països (Amnistia Internacional, 2017) i generant als membres més crítics de les diàspores musulmanes la por de ser vigilats o perseguits per denunciar el racisme i la islamofòbia d'Estat, per exemple, en xarxes (Douhaibi i Amzian, 2019).

24. Diario Oficial de la Unión Europea (08/01/2019). [DECISIÓN \(PESC\) 2019/25 DEL CONSEJO](#) por la que se modifica y actualiza la lista de personas, grupos y entidades a los que se aplican los artículos 2, 3 y 4 de la Posición Común 2001/931/PESC sobre la aplicación de medidas específicas de lucha contra el terrorismo y se deroga la Decisión (PESC) 2018/1084.

25. *Associated Press* (18/08/2020). [German sentences member of Kurdish PKK group to prison.](#)

26. Sáiz Pardo, Melchor (27/01/2016). [La Policía detiene a ocho españoles y un turco en una operación contra el PKK kurdo.](#) *El Correo.*

La securització de les comunitats diaspòriques musulmanes a Europa i dels seus descendents afecta, també, els fluxes financers entre organitzacions polítiques i socials del país de residència o transnacionals, i les dels països d'origen. Això es deriva del que s'ha anomenat “polítiques financeres antiterroristes”, que expandeixen els poders legals per a sancionar i prohibir remeses, donacions i acords financers que es consideri que puguin estar facilitant la rentada de diners o alimentant xarxes criminals o grups insurgents. Aquestes polítiques globals i nacionals sorgeixen de les recomanacions de *Financial Action Task Force* (FATF), un mecanisme intergovernamental creat en una cimera del G7 en 1989 contra la rentada internacional de diners i que després del 11-S es va centrar, també, en el finançament del terrorisme. La seva implementació ha impactat de manera rellevant el dret d'associació i l'accés de les organitzacions no governamentals a fons i ajudes (Hayes, 2012). Encara que s'ha vist afectada la capacitat de la societat civil en general per accedir a recursos econòmics crítics per a la seva continuïtat, aquestes polítiques han incidit específicament en les organitzacions de dones, feministes i d'activisme LGTBI+ que reben transaccions des de països occidentals. Molt dependents en general de fons externs i sovint amb recursos precaris, aquestes organitzacions posseeixen una resiliència econòmica escassa i normalment han de fer front a l'exclusió econòmica en els seus propis països, sigui per la seva mida reduïda, o per desafiar els règims de gènere i sexuals (Duke Law IHR Clinic and Women Peacemakers Program, 2017). Recentment, el FATF ha començat a revisar, seguint l'exemple de països com Suècia o Noruega, el disseny de les polítiques financeres antiterroristes per evitar les “conseqüències no intencionades”²⁷ que han generat en la societat civil i en les organitzacions de dones, feministes i LGTBI+ de la diàspora i dels seus països d'origen, sobretot pel que fa al bloqueig de fons i els retards que paralitzen l'activitat d'aquestes associacions.

Aquesta no és l'única manera en què la securització de les diàspores musulmanes a Europa afecta amb especial duresa a les dones. Després del 11-S, s'ha projectat una imatge dual i incoherent sobre les dones musulmanes; apareixen alhora com a víctimes sense agència a les quals cal salvar de l'opressió dels homes de les seves comunitats i com a amenaça a la seguretat per portar diferents modalitats del que a Occident anomenem “vel”. Això s'ha traduït en una tendència legal i normativa creixent per a restringir o fins i tot prohibir l'ús del vel en l'espai públic (Ati, 2019). Sobretot, ha estat una postura liderada sobre França, que el 2004 va prohibir els símbols religiosos a les escoles públiques de primària i secundària, el 2010 va il·legalitzar portar la cara coberta amb un vel en públic i, el 2021, continua debatent l'ús del hijab –el vel més freqüent– i en proposa la prohibició

27. Skoric, Vanja y de Londras, Fiona (23/03/2021). *Protecting Civil Society in Global Counterterrorism: FATF Leads the Way, UN Should Follow. Just Security.*

a menors.²⁸ La judicialització del cos de les dones musulmanes a Europa “contribueix a la normalització de la violència racial i colonial” (Edmunds, 2020) i reforça les exclusions en l'espai públic, que ja operaven sobre les veus i els cossos d'aquestes dones, i afecten de ple la potencialitat que participin activament.

Aquest procés s'ha dut a terme als països europeus, però, de nou, de forma especialment representativa a França. S'ha produït enmig d'un fort debat dins del feminisme i de la pròpia diàspora i postdiàspora, i s'ha acompanyat d'iniciatives de protesta i resistència per part de col·lectius i dones musulmanes, però també d'algunes històriques del feminisme blanc francès, com Christine Delphy i Elisabeth Badinter (Edmunds, 2020).

28. Val, Eusebio (27/10/2019). Francia reabre el debate sobre el uso del hiyab y la defensa del laicismo. *La Vanguardia*.

8

ARTICULANT LA DIÀSPORA: VINCLES FEMINISTES PER A TRENCAR BARRERES

8. ARTICULANT LA DIÀSPORA: VINCLES FEMINISTES PER A TRENCAR BARRERES

Precisament, les connexions i vincles entre organitzacions de dones, feministes i LGTBI+ de la diàspora, del país de residència i del país d'origen, però també les xarxes transnacionals dels feminismes globals, ajuden a trencar l'aïllament que imposen els esmentats obstacles – les experiències traumàtiques de la migració, el silenci, el masclisme, el racisme institucional i l'estigmatització– i les barreres d'accés a l'espai públic i a l'agenda política (De Tona i Lentin, 2010). Acostumen a encapçalar aquest procés les dones que ja exercien rols de lideratge o mantenien militància feminista als seus països d'origen (Mügge, 2011).

Per això, el final d'aquest informe posa en valor alguns exemples de com els llaços que es creen entre aquesta mena d'espais poden contribuir a reforçar enormement la visibilitat i la capacitat d'incidència de la diàspora en general i de les dones i persones LGTBI+ que les conformen, les seves experiències i demandes. Els vincles de solidaritat s'han fet especialment patents als cicles de protesta feminista global que han saltat a l'agenda mediàtica i política, i que desdibuixen i alhora remarquen de nou les tensions entre la dimensió transnacional i local d'aquestes lluites. Aquestes protestes inclouen la mobilització contra la violència de gènere i sexual en conflicte i en temps de pau, els feminicidis, el “Ni una menos” i el “Me too”, contra els assassinats de Berta Cáceres, Marielle Franco i altres activistes, ambientalistes i defensores dels drets humans. També cal destacar la batalla per l'accés a l'avortament legal i segur a Llatinoamèrica, que ha situat en l'imaginari internacional a la diàspora feminista argentina i els seus mocadors verds nuats al coll, compartint barricada amb les feministes irlandeses, poloneses, andorranes i salvadorenques. Una majoria de les dones treballadores domèstiques i de cures, són part de comunitats de diàspora i les seves organitzacions i sindicats estan cada vegada més ben estructurats a països com el Regne Unit i l'Estat espanyol per defensar els seus drets laborals. L'auge del feminisme antiracista i decolonial a Europa Occidental, molt participat per dones de les diàspores i postdiàspores llatines, negres i dels països del nord d'Àfrica, posa un mirall incòmode a pràctiques i discursos que es donaven per universals en el feminisme europeu hegemònic, com en l'esmentat cas de la prohibició del vel. Les xarxes europees i llatinoamericanes de treballadores sexuals contra la clandestinitat i l'estigma, els moviments internacionals contra la persecució de les sexualitats no normatives i per la despatologització de la transsexualitat i tants altres fronts conjuminen lluites que comencen en territoris llunyans i es fonen en els moviments de dones i feministes locals, a través del compromís de les diàspores.

En aquest sentit, destaca el suport institucional i associatiu a les demandes de justícia, memòria i reparació de diàspores com la colombiana a països com Suècia, el Regne Unit i l'Estat espanyol, així com l'arrelament de les col·lectives de dones colombianes a l'entorn associatiu i militant a zones com el País Basc, Catalunya i la Comunitat Valenciana. Però també hi ha casos més desconeguts de lluita per la justícia de gènere que s'originen en territoris que ens són culturalment més aliens, com l'est d'Àsia, on l'articulació transnacional ha estat un dels grans actius de la campanya pel reconeixement i la reparació a les ex-esclaves sexuals de l'Armada Imperial Japonesa, de 1931 a 1945, les mal anomenades "dones de consol".²⁹ Des dels 90 fins a l'actualitat, aquest moviment s'ha expandit no sols als països afectats sinó també a altres parts del món, com els Estats Units, el Canadà, el Regne Unit i Alemanya, amb l'arribada d'associacions i iniciatives liderades per les diàspores originàries dels països que van patir l'imperialisme japonès (Álvarez, 2019). María del Pilar Álvarez, al seu informe per al CIDOB sobre la campanya de denúncia i sensibilització que van dur a terme aquestes dones, considera que aquests llaços amb la comunitat internacional i la diàspora van ser claus per legitimar les demandes de la xarxa i emmarcar el cas en les perspectives dominants de drets humans i violència contra la dona en temps de guerra.

Desafortunadament, no obstant això, no tot el relatiu als vincles amb col·lectius locals del país d'origen o destí resulta fàcil per les dones, feministes i persones LGTBI+ de la diàspora. Si, en el cas de l'exili kurd, els moviments feministes i l'esquerra dels països europeus brinden més obertament el seu suport a demandes i campanyes com #WomenDefendRojava, per a altres diàspores com la nicaragüenca, el suport cec d'alguns sectors, fins i tot de dins del feminisme, al govern de Daniel Ortega ha minvat notablement la seva capacitat d'influència als països d'acollida. Precisament, aquest és el principal obstacle que destaquen les activistes feministes exiliades a l'Estat espanyol a l'hora de dur a terme la seva denúncia,³⁰ tot i que la Red de Feministas por Nicaragua i els col·lectius locals que la conformen també han construït nombrosos vincles de solidaritat amb grups feministes o antiracistes –sobretot del País Basc, Aragó i Catalunya–, i han rebut el suport d'associacions de dones llatinoamericanes exiliades.

La realitat canviant de la migració transnacional, el caràcter dels nous exilis i de les noves fonts de conflictivitat, sens dubte, faran sorgir o créixer diàspores al continent europeu.

29. Para profundizar sobre este fenómeno: Morris-Suzuki, Tessa (2007). *Japan's 'Comfort Women': It's time for the truth (in the ordinary, everyday sense of the word)*. *The Asia Pacific Journal*, Japan Focus, vol. 5, núm. 3.

30. Cámara, Julia. (02/04/2019). «*Nicaragua está explicitando y visibilizando una dinámica y un problema que ya estaba presente en los movimientos*».

Malgrat això i, sobretot, malgrat els obstacles que aquestes diàspores trobin per a la seva activitat, els llaços amb organitzacions i moviments del país d'origen i de residència continuaran sent, per les dones i dissidències sexuals, un dels majors actius en el seu accés a la participació i lideratge d'iniciatives per a la construcció de pau i el reclam de la veritat, la justícia i la reconciliació.

BIBLIOGRAFIA COMENTADA

Amnistia Internacional (2017). *Europe: Dangerously disproportionate.*

The ever-expanding national security state in Europe [informe].

Informe on aquesta organització no governamental adverteix de l'efecte extremadament lesiu per als drets i llibertats de l'expansió dels poders punitius i de la inclusió de nous delictes relacionats amb la llibertat d'expressió i associació a Europa, en el marc de la lluita antiterrorista.

Asociación de Mujeres de Guatemala AMG y otras ONG (2015). *Derechos de participación de las mujeres refugiadas y exiliadas, en el proceso de justicia transicional en Colombia* [informe].

Informe de la situació sobre les demandes i necessitats de les dones refugiades i exiliades colombianes en relació amb el procés de pau entre el govern i les FARC. Ofereix algunes claus sobre l'exclusió generalitzada de les diàspores, i dins d'elles especialment de les dones, en els processos de pau i justícia transicional.

Ati, Aymen (2019). *The Post-9/11 Securitisation of the Hijab and International Human Rights Law: the Strasbourg Court, Article 9 and Hijab Restrictions.* Queen Mary Human Rights Law Review, 5(1).

Partint de la polèmica sentència del Tribunal Europeu de Drets Humans sobre l'ús del hijab, l'autora argumenta que la tendència a la regulació legal i la prohibició d'alguns tipus de vel en països europeus –i especialment a França– suposa una securització del hijab i dels cossos de les dones musulmanes, el que afecta als seus drets.

Banyanga, Jean d'Amour; Björkqvist, Kaj i Österman, Karin (2017). *Trauma inflicted by genocide: Experiences of the Rwandan Diaspora in Finland.* Cogent Psychology, vol. 4.

L'estudi aborda el caràcter traumàtic que poden presentar les diàspores, a través de la diàspora ruandesa a Finlàndia després del genocidi, i les maneres de canalitzar aquest trauma, que poden influenciar la participació.

Barañano Cid, Margarita y Marchetti, Sabrina (2011). *Perspectivas sobre género, migraciones transnacionales y trabajo: rearticulaciones del trabajo de reproducción social y de cuidados en la Europa del Sur*. Investigaciones Feministas, vol. 7, núm. 1, 9–33.

Contribució a l'anàlisi de les migracions transnacionals i el treball reproductiu en el sud d'Europa que destaca per nomenar dos conceptes que són tremendament rellevants en l'anàlisi de la feminització de la migració i de la rearticulació de la divisió sexual internacional del treball "cadena global de cures" i "reproducció social a escala global".

Ben Rafael, Eliezer (2013). *Las diásporas transnacionales: ¿una nueva era o un nuevo mito?* Revista mexicana de Ciencias Políticas y Sociales, vol. 58, núm. 219.

Contribució al debat sobre els profunds canvis que han sofert les diàspores amb la globalització, planteja què ha suposat aquesta transformació en l'accionar de les diàspores i en les seves lleialtats amb els estats d'origen i residència, i com això pot representar un conflicte per a aquests estats, que modifiquessin les regles d'acord amb les quals poden desenvolupar-se les diàspores i les seves formes de participació.

Brah, Avtar (2011, original 1996). *Cartografías de la diáspora. Identidades en cuestión*. Madrid: Traficantes de Sueños.

Llibre de consulta imprescindible per la seva referencialitat pel que fa als estudis sobre la identitat a la diàspora, especialment per les seves aportacions sobre el que l'autora anomena "espai de la diàspora" i que és clau per qüestionar marcs reduccionistes sobre identitat a la diàspora des d'una perspectiva de gènere i interseccional.

Brubaker, Rogers (2005). *The 'diaspora' diaspora*. Ethnic and Racial Studies, vol. 28, núm. 1, 1–19.

Sovint citat en la seva definició de diàspora, aquest article revisa els significats donats des dels anys 90 al terme, des de les diàspores clàssiques a les actuals, per generar una definició pràctica i útil, vinculada al projecte concret que comparteixen els seus membres i no com a ens teleològic. Se cita per considerar-la una de les definicions més solvents.

Busbridge, Rachel i Winarnita, Monika (2015). *Dialogui and Other "Men's Business": Gender, conflict and multicultural Politics in the Diaspora*. *Journal of Intercultural Studies*, 36(2), 202–220.

Una de les experiències concretes més rellevants per a aquest informe, ja que, malgrat estar situada a Austràlia, ofereix una perspectiva rica i profunda sobre els obstacles que poden impedir la participació de les dones de les diàspores en iniciatives com els diàlegs intergrupals, però que són extrapolables a la participació en general als espais diaspòrics.

Campt, Tina i Thomas, Deborah. (2008). *Gendering diaspora: transnational feminism, diaspora and its hegemonies*. *Feminist Review*, 90, 1–8

Encara que és simplement la introducció al volum, resulta interessant per introduir el concepte de les hegemonies i exclusions dins dels grups de diàspores, però també per posicionar-los com un espai d'empoderament i solidaritat entre dones. Ofereix, a més, una visió sobre la identitat a la diàspora que abasta un marc molt ampli.

Carpenter, R. (2002). *Gender Theory in World Politics: Contributions of a Nonfeminist Standpoint?* *International Studies Review*, 4(3), 153–165.

En aquest document s'usa com a referència original del concepte "règim de gènere", com a conjunt de normes, expectatives i ideologia pel que fa a la jerarquia de gènere a un espai (societat, grup, comunitat) i moment determinats.

Cochrane, Feargal; Baser, Bahar i Swain, Ashok (2009). *Home Thoughts from Abroad: Diasporas and Peace-Building in Northern Ireland and Sri Lanka*. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(8), 681–704.

Un document centrat en analitzar les dinàmiques de les diàspores com a catalitzadors i encoratjadors de conflictes al país d'origen, fins i tot en el cas d'aquelles que van migrar molt de temps abans del seu esclat, com la diàspora irlandesa.

Cockburn, Cynthia (2004). *The Continuum of Violence: A Gender Perspective on War and Peace*. En Giles, Wenona i Hyndman, Jennifer (eds.), *Sites of Violence. Gender and Conflict Zones*. University of California Press.

Una referència bàsica en els estudis feministes sobre pau i conflicte. Aquest capítol emmarca el fenomen del continu de les violències i és bàsic per comprendre per què la mirada de gènere vincula les violències que tenen lloc amb caràcter previ i posterior al conflicte amb les quals tenen lloc en aquest.

Cockburn, Cynthia (2007). *From Where We Estand. War, Women's Activism and Feminist Analysis*. Zed Books.

Una rica contribució a la genealogia dels moviments de dones per la pau a nivell global, en el qual es reflecteixen les iniciatives de cooperació per la pau que les dones duen a terme a països com Israel i Palestina, en Sierra Leone o als Balcans. És una referència de consulta obligatòria sobre el feminisme pacifista i de les organitzacions històriques que també han vinculat a diàspores, com Women In Black.

Collier, Paul i Hoeffler, Anke (2000). Greed and Grievance in Civil War. Policy Research Working Papers. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-2355>

Text molt citat a la literatura sobre migració, diàspores, conflictes i seguretat nacional, ja que va ser un dels documents pioners a tractar aquesta qüestió, presentant les diàspores com a elements perillosos per a la pau i el desenvolupament. Encara que està àmpliament disputat, permet situar el debat sobre la securització de les diàspores al context actual.

Crenshaw, Kimberle (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. University of Chicago *Legal Forum*, vol. 1989, núm. 1, article 8.

Text de referència obligatòria dels feminismes negres, a l'hora d'abordar l'anàlisi sobre la interseccionalitat; és a dir, la interacció entre sistemes de subordinació i opressió. Consulta bàsica a l'hora de referir-se a aquesta categoria d'anàlisi cada vegada més estesa dins del feminisme, perquè permet situar les dinàmiques d'opressió en un context i espai determinat, sense negar el seu caràcter col·lectiu i estructural.

De Tona, Carla y Lentin, Ronit (2011). *Networking sisterhood, from the informal to the global: AkiDwA, the African and Migrant Women's Network, Ireland*. *Global Networks*, 11(2), 242–261.

A través de l'experiència de diverses xarxes de dones migrants organitzades a Irlanda, les autores tracten d'analitzar les formes organitzatives pròpies de migrants i exiliades, i el seu caràcter sovint subaltern i informal pel que fa a les organitzacions a on participen homes. Referència rellevant per abordar les formes de participació majoritària de les dones de la diàspora.

Douhaibi, Ainhoa Nadia y Amazian, Salma (2019). *La radicalización del racismo. Islamofobia de Estado y prevención antiterrorista*. Madrid: Ed. Cambalache

Duríssima crítica a la base conceptual i a les polítiques contra la radicalització a l'interior de les comunitats musulmanes a l'Estat espanyol, que sosté la tesi que en realitat és el racisme d'Estat el que està experimentant un procés de radicalització islamòfob. Una contribució valuosa al debat sobre el sentit que ha de fonamentar les polítiques de prevenció dels extremismes violents (PEV).

Duke Law International Human Rights Clinic and Women Peacemakers Program (2017). *Tightening the Purse Strings: What Countering Terrorism Financing Costs Gender Equality and Security*.

Aquest informe mostra els efectes de les restriccions en nom de la lluita antiterrorista al finançament d'organitzacions socials des d'altres països i com aquestes mesures afecten amb especial duresa a les associacions de dones, la resiliència econòmica de les quals sol ser fràgil.

Duncanson, Claire (2016). *Gender and Peacebuilding*. el Regne Unit: Polity Books.

Contribució a la importància de l'anàlisi de gènere en les operacions de construcció i manteniment de la pau, molt dirigit a estudiants de pau i conflictes, que aborda els àmbits institucionals i socials de la construcció de pau des d'una perspectiva bastant crítica amb la construcció de l'anomenada pau liberal.

Edmunds, Aneira J. (2020). *Precarious bodies: The securitization of the “veiled” woman in European human rights. The British Journal of Sociology*, 72(2), 315–327.

Un article molt crític amb la regulació prohibicionista de l'ús d'algunes formes de vel islàmic a països europeus com França, per transgredir drets fonamentals de les dones en nom de la igualtat i la llibertat, i perquè ha reforçat l'expulsió de les dones musulmanes de l'espai públic. És útil per a l'informe per la seva perspectiva i exposició dels posicionaments diversos entre les diàspores musulmanes i en el si del feminisme blanc francès.

Féron, Élise y Lefort, Bruno (2019) *Diasporas and conflicts – understanding the nexus. Diaspora Studies*, 12(1), 34–51.

Un text molt crític amb les visions predominants del paper que juguen les diàspores en els conflictes armats i el terrorisme internacional, que les assenyalen com a potencials amenaces a la seguretat. Els autors proposen complicar el debat i detectar els mecanismes que determinen la relació de les diàspores pel que fa als conflictes.

Fikes, K. (2008). *Diasporic Governmentality: On the Gendered Limits of Migrant Wage-Labour in Portugal. Feminist Review*, 90(1), 48–67.

Article usat per il·lustrar la consciència de comunitat informal diaspòrica entre dones amb l'exemple de les venedores de peix a Portugal procedents de Cap Verd.

Fouron, Georges y Glick Schiller, Nina (2001). *All in the Family: Gender, Transnational Migration, and the Nation State. Identities: Global Studies in Culture and Power*, 7(4), 539–582.

Els autors aborden aquí les formes en les quals les dinàmiques de gènere es relacionen amb la identitat nacional quan es traspassen les fronteres nacionals i es migra, és a dir, analitzen la reproducció social del gènere als espais transnacionals. Pertinent per observar quins canvis es donen en la relació entre identitat, nacionalisme i gènere en les diàspores.

Freedman, Jane (2007). *Gendering the International Asylum and Refugee Debate*. Nova York: Palgrave McMillan.

Aquest llibre aporta una perspectiva de gènere de manera transversal a la qüestió dels refugiats i sol·licitants d'asil, posant en valor les experiències diferenciades de les dones durant aquests processos en relació amb les polítiques i la legislació internacional. Una contribució molt valuosa per entendre quins processos contribueixen a formar la subjectivitat de les dones i afecten les potencialitats per a la seva participació.

Freedman, Jane (2008). *Women, Migration and Activism in Europe*. *Amnis*, 8.

Encara que breu, aquest document és una aportació rica, molt útil per a aquest informe, sobre els obstacles institucionals, laborals i associatius que les dones migrants i de la diàspora troben a l'hora d'articular-se i mobilitzar-se políticament.

Garrido López, Julia y Vidal Hernandis, Consuelo (2018). *Impulsando el protagonismo de las mujeres en el proceso de paz de Colombia*. *CITECMA, Ciencia, Técnica y Mainstreaming social*, núm. 2

Les autores reflecteixen en aquest document el procés d'acompanyament des d'una ONG del país d'acollida, en aquest cas l'Estat espanyol, a les organitzacions de dones i de colombianes de la diàspora en el procés de pau, així com el suport als processos organitzatius de les dones refugiades/exiliades de Colòmbia en l'Estat espanyol.

Godin, Marie (2017). *Breaking the silences, breaking the frames: a gendered diasporic analysis of sexual violence in the DRC*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44, 1390–1407.

Una valuosa aportació que exposa com les organitzacions de dones congoleeses a la diàspora al Regne Unit i Bèlgica treballen contra les violències de gènere i les derivades de conflicte al seu país. Alhora posa en qüestió les narratives sobre violència sexual i els efectes simbòlics i materials que genera considerar a totes les dones d'un dels països amb més substrat organitzatiu de l'Àfrica negra únicament com a víctimes d'aquesta mena de violències.

Godin, Marie y Chideko, Mado (2010). *Las activistas congoleñas en la República Democrática del Congo y Bélgica*. *Revista Migraciones Forzadas*, núm. 36 (diciembre).

Article sobre la rica realitat organitzativa de les dones de la diàspora congoleesa a Bèlgica i que analitza les seves formes de participació, campanyes, aliances i obstacles, resultant en un estudi de cas molt útil per a aquest informe.

Grasa, Rafael (2007). *Seguridad humana: conceptos, experiencias y propuestas*. *Vínculos entre seguridad, paz y desarrollo: evolución de la seguridad humana*. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, núm. 76.

Text que analitza l'evolució de la proposta teòrica i pràctica de la seguretat humana i les transformacions que han experimentat els conflictes en les últimes dècades, des d'una perspectiva que aborda la inseguretat i la violència en la seva accepció holística i inclusiva.

Hackl, Andreas (2017). *Key figure of mobility: the exile*. *Social Anthropology*, 25(1), 55–68.

En aquest text, l'autor elabora una genealogia de l'exili, de la seva significació en les ciències socials i en la literatura des de l'Antiguitat i ens dona claus útils per a emmarcar el caràcter específic d'aquesta mena de migracions forçades i comprendre les seves conseqüències.

Hayes, Ben (2012). *Counter-terrorism, 'policy laundering' and the FATF: legalising surveillance, regulating civil society*. *Transnational Institute / Statewatch*.

Aquest document explica el procés de securització dels fluxos financers i transaccions en nom de la lluita antiterrorista i de l'eradicació de les xarxes criminals, i els seus efectes sobre el finançament d'organitzacions socials i polítiques, que ha donat com a resultat un major control i regulació sobre la societat civil i ha impactat al dret d'associació.

Itzigsohn, José y Giorguli-Saucedo, Silvia (2005). *Incorporation, Transnationalism, and Gender: Immigrant Incorporation and Transnational Participation as Gendered Processes*. *International Migration Review*, vol. 39, núm. 4 (invierno), 895–920.

Contribució a l'anàlisi de les dinàmiques de gènere en la migració, sobretot en relació amb els vincles amb la societat d'acollida i la d'origen. Ofereix algunes pautes per comprendre com es modulen les identitats de gènere de les persones migrants, traduint-se fins i tot en l'anhel del retorn o el seu rebuig en favor de les normes i valors del nou país.

Jad, Islah (2014), *Local power and women's empowerment in a conflict context. Palestinian women contesting power in chaos*. En Tadros, Mariz (ed.), *Women in politics. Gender, power and development*. Nueva York: Zed Books

Allunyat del tema concret del gènere a les diàspores, aquest capítol és, però, molt rellevant per comprendre les dinàmiques de poder, exclusió, participació i apoderament que viuen les dones en contextos de conflicte armat, concretament a Palestina. La referència s'utilitza per il·lustrar com el conflicte pot obrir escenaris per a la participació de dones en espais molt masculinitzats.

Karabegović, Dženeta (2019). *Who chooses to remember? Diaspora participation in memorialization initiatives*. *Ethnic and Racial Studies*, 42(11).

Estudi de cas sobre les iniciatives de memorialització que va posar en marxa la diàspora bosniana en dues ciutats de Bòsnia i Hercegovina després de la guerra. Posa llum sobre els resultats potencials que poden generar aquest tipus de projectes que s'inicien des de la societat civil sense suport institucional i el paper de les diàspores en ells.

Kinnvall, Catarina y Peterson, Bo (2010). *Diaspora Groups, Transnational Activism, and Democratic Legitimacy*. En Erman, Eva y Uhlin, Anders (eds.) *Legitimacy Beyond the State? Re-examining the Democratic Credentials of Transnational Actors*. Palgrave Macmillan.

El capítol analitza com es construeix la legitimitat dins de les diàspores i la relació entre les polítiques diaspòriques, l'activisme transnacional i la legitimitat democràtica. És una contribució interessant per a l'informe pel que fa a la forma en la que aquesta construcció de legitimitat i "credencials democràtiques" comporta, també, exclusions i competència.

Koinova, Maria. (2013) *Four types of diaspora mobilization: Albanian diaspora activism for Kosovo independence in the US and the UK*. *Foreign Policy Analysis*, vol. 9, núm. 4, 433–453.

L'autora aprofundeix en les condicions i factors que converteixen a les diàspores de conflicte en actors moderats o radicals pel que fa a la situació al país d'origen, a través de l'observació de la mobilització de la diàspora albanokosovar des de 1989 fins a la independència de Kosovo el 2008. És rellevant com a estudi de cas per il·lustrar el suport des de les dones de la diàspora a actors armats.

López Fernández, Victoria (2018). «*Diásporas trans*», *fronteras corporeizadas y tránsito(s) migratorios en México*. *Cuicuilco Revista de ciencias antropológicas*, núm. 71, enero-abril.

Reflexió sobre els contextos migratoris de les “diàspores trans” de les regions centreamericanes cap a Mèxic i els Estats Units. Al seu torn, és un dels pocs documents que introdueixen aquest exili social i corpori previ que ja habiten les persones trans i al qual se suma l'exili físic, i el que aquesta migració suposa en termes de construcció de la identitat diaspòrica.

Lundy, P., & McGovern, M. (2008). *Whose Justice? Rethinking Transitional Justice from the Bottom Up*. *Journal of Law and Society*, 35(2), 265–292.

Es tracta d'un article molt crític amb les interpretacions dominants dels processos de justícia transicional, especialment d'aquells amb enfocaments elitistes i impostos “de dalt a baix”, i que advoca per adoptar enfocaments més participatius, locals i comunitaris per assegurar una pau duradora. Rellevant per apuntalar l'existència de visions crítiques amb la centralitat de les taules de negociació en aquests processos.

Lyons, Terrence (2004). *Engaging Diasporas to Promote Conflict Resolution: Transforming Hawks into Doves*. School for Conflict Analysis and Resolution, George Mason University.

Aquest article se centra en les característiques i els diferents rols del que l'autor anomena “diàspores generades per un conflicte”, la seva relació amb la identitat i la rellevància simbòlica dels vincles que conreen amb el país o territori d'origen. És un text central a l'hora de presentar la relació entre diàspores i conflictes.

Marroni, Maria Gloria (2007). *La diáspora femenina latinoamericana entre Europa y Estados Unidos*. *Cadernos de Estudos Latino-Americanos*, 3 (septiembre-diciembre).

L'autora aborda les causes i la forma que han pres la migració econòmica de les dones en les últimes dècades i el fenomen anomenat “feminització de la migració”, així com la seva relació amb les transformacions en els rols de gènere i la divisió internacional del treball de cures, associat majoritàriament a les dones, sobretot de pobles originaris.

McAuliffe, Marie y Khadria, Binod (2020). *World Migration Report 2020*. Editado por la Organización Internacional para las Migraciones (OIM).

Informe que conté un balanç sobre els fluxos de migracions mundials, amb dades dels últims anys. Ofereix una perspectiva sòlida sobre els canvis que han experimentat els fluxes migratoris i la seva complexitat.

Merenson, Silvina (2015). *Del "exilio" a "la diàspora". Lenguajes y mediaciones en el proceso de diáspora uruguayo*. *Horiz. antropol*, vol. 21, núm. 43, 211–238.

Aquest article explora les conceptualitzacions del terme "diàspora" aplicades al cas uruguaià, però s'ha utilitzat per il·lustrar els factors, sobretot en relació amb institucions al país d'origen i de residència, que fan que una diàspora adquireixi rellevància i visibilitat, ja que són generalitzables a bona part dels moviments diaspòrics i comunitats en l'exili.

Miralles, Nora (2016). *Género y cultura militar. Vidas, cuerpos y control social en la guerra*. Centre Delàs d'Estudis per la Pau, Informe 30.

L'informe aborda la relació entre el gènere i la cultura militar, aprofundint en com es construeixen les masculinitats i feminitats funcionals a la militarització i les afectacions d'aquest procés en l'accés a espais de decisió i agenda política.

Miralles, Nora y Rodríguez, Zuriñe (2017). *¿Qué podemos aprender en el diseño de los procesos de las resistencias y estrategias de las mujeres en contextos armados?*

En Martínez, Jone (coord.) *Participar desde los feminismos*. Barcelona: Icaria Editorial.

Aportació que analitza les formes de participació activa de les dones en conflictes, tant a la pau com a l'acció armada, tant a l'esfera privada com pública, i les resistències i les estratègies enfront de les dinàmiques internes masclistes de les organitzacions.

Moreno García, Mainer (2019). *Un doble exilio: militancia de mujeres chilenas exiliadas en Francia*. *Cuestiones de género: de la igualdad y la diferencia*, núm. 14.

Un estudi de cas interessant sobre les pràctiques militants, els espais que van ocupar les dones i les estratègies d'acció i resistència que es van posar en pràctica en el context concret de l'exili xilè de la Unitat Popular a França, que també aborda els obstacles, el control social i les dinàmiques sexistes en aquests espais.

Moser, Caroline (2001). The gendered continuum of violence and conflict. An operational framework. En Moser, Caroline y Clark, Fiona (eds.) *Victims, Perpetrators or Actors? Gender, Armed Conflict and Political Violence*. Nueva York: Zed Books.

L'autora aprofundeix sobre el concepte de "continuum de les violències" i exposa la necessitat de reconèixer les experiències diferencials d'homes i dones als conflictes des d'una perspectiva no essencialista, allunyant-se de l'estereotip d'home com a perpetrador de violència i de les dones únicament com a víctimes.

Moss, Dana M. (2016). Transnational Repression, Diaspora Mobilization, and the Case of The Arab Spring. *Social Problems*, vol. 63, núm. 4, 480–498.

Aquest article dona llum sobre la relació entre les diàspores i els seus estats quan aquests són governats per règims autoritaris o dictatorials, la persecució de la qual poden ser objecte després de migrar i la repressió transnacional que els vincula de manera permanent i no desitjada amb l'autoritarisme. Útil per a la redacció d'aquest informe per ser un factor que influeix en la participació i al qual es presta escassa atenció.

Mut Montalvá, Elena (2018). a contribució de les exiliades colombianes a Espanya a la construcció de la pau amb perspectiva de gènere i la seva vinculació amb l'agenda política internacional dels Objectius de Desenvolupament Sostenibles (ODS). En *Reflexiones Universitarias sobre los derechos de las mujeres del sur y las mujeres migrantes en la Comunitat Valenciana en el marco de la Agenda 2030*. Fundación Alianza por los Derechos, la Igualdad y la Solidaridad Internacional de Valencia. Fundació Aliança pels Drets, la Igualtat i la Solidaritat Internacional de València.

Un document útil per comprendre les aportacions de les refugiades colombianes exiliades en l'Estat espanyol, a la defensa dels drets humans, el desenvolupament humà sostenible i la superació de la vulnerabilitat. Aporta informació valuosa sobre el procés concret de les dones d'aquesta comunitat en l'exili per aportar a la justícia i la pau a Colòmbia.

Mügge, Liza (2011). The male domination of transnational migrant politics. En A. Biricik y J. Hearn (eds.), *Proceedings from GEXcel Theme 9: Gendered Sexuated Transnationalisations, Deconstructing the Dominant: Transforming men, "centres" and knowledge/policy/practice*, vol. 15, 41–49.

Des d'una perspectiva obertament feminista, l'autora exposa la masculinització de la política transnacional i diaspòrica, i el paper reduït que ha estat atorgat a les dones migrants fins a temps recents, en els quals han tingut lloc canvis profunds en la presència i forma en les quals aquestes s'assenten en altres països, que han impactat en la seva visibilitat i participació.

Mügge, Liza (2013). Women in Transnational Migrant Activism: Supporting Social Justice Claims of Homeland Political Organizations. *Studies in Social Justice*, vol. 7, núm. 1, 65–81.

Mügge analitza aquí el panorama minoritari d'organitzacions diaspòriques dirigides per dones als Països Baixos, focalitzant-se especialment en dues formes d'articulació –una turca i una kurda– per veure com funcionen en elles la concepció de justícia social, la identitat feminista o l'autonomia pel que fa a organitzacions mixtes en la diàspora i al país d'origen.

Ní Aoláin, Fionnuala; Haynes, Dina Francesca y Cahn, Naomi (2011). *On the Frontlines: Gender, War, and the Post-Conflict Process*. Oxford University Press.

Aquest llibre analitza totes les esferes relacionades amb els processos de justícia transicional i construcció postconflicte des d'una perspectiva de gènere. S'utilitza en la redacció del present informe per exposar les dinàmiques d'exclusió institucional i social amb les quals es troben les dones a l'hora de participar en la construcció de la memòria i de les narratives del que va succeir durant el conflicte.

Nilsson, Dessiree (2012). Anchoring the Peace: Civil Society Actors in Peace Accords and DurablePeace. *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 38(2), 243–266.

Aquest article llança algunes dades estadístiques sobre l'impacte de la inclusió i de la participació d'actors de la societat civil, grups religiosos, organitzacions de dones i de drets humans en els acords de pau. Concretament, l'autora conclou que tenen un efecte positiu en les perspectives d'abast i la durada dels acords.

Organización Internacional para las Migraciones (2016). *Migración y Poblaciones Lesbianas, Gays, Bisexuales, Trans e Intersexuales (LGBTI)*.

En aquest manual, publicat per la OIM per contribuir a la capacitat d'institucions, organitzacions i col·lectius socials i activistes sobre les necessitats i drets de la població migrant LGBTI+, s'aporten algunes claus sobre les especificitats de les dissidències sexuals en el seu procés migratori, que poden ser decisives pel seu apoderament i participació.

O'Keefe, Abby (06/11/2020). *A Patriarchal Peace in Syria*. Carnegie Endowment for International Peace.

Una genealogia breu però completa de l'absència majoritària de les dones en les negociacions de pau a Síria. Útil per il·lustrar el context en el qual les dones de la diàspora siriana realitzen les seves demandes d'inclusió a la taula i a l'agenda.

Omeje, Kenneth (2007). *The Diaspora and Domestic Insurgencies in Africa*. *African Sociological Review* 11(2), 94–107.

Aportació crítica al debat sobre el suposat paper de les diàspores africanes en la promoció de l'activitat insurgent i dels conflictes armats al territori, que qüestiona la mirada eurocèntrica sobre aquest territori i les polítiques securitzadores derivades de la Guerra Global contra el Terror a Àfrica, i que són representatives d'un context que pot aplicar-se, també, a unes certes diàspores a Europa.

Orjuela, Camilla (2008). *Distant warriors, distant peace workers? Multiple diaspora roles in Sri Lanka's violent conflict*. School of Global Studies, University of Gothenburg.

L'article analitza com les comunitats de diàspora participen de la política transnacional en relació amb els seus països d'origen, en el cas concret dels països en conflicte. La seva proposta sobre com intervenen en la mobilització identitària i la polarització és útil per a aquest informe.

Orjuela, Camilla (2017). *Divides and dialogue in the diaspora during Sri Lanka's civil war*. *South Asian Diaspora*, 9(1), 67–82.

Centrat en les diàspores singalesa i tàmil de Sri Lanka, l'article explora les dinàmiques de divisió i diàleg entre elles, amb el focus en com es repliquen les divisions en la diàspora i en les possibilitats per al diàleg.

Pateman, Carol (1997). *The sexual contract*. Polity Press.

Una revisió molt crítica amb la democràcia i l'Estat liberal que no apunta com a veritable pacte fundacional al contracte social, sinó al contracte sexual entre homes per distribuir-se l'accés a les dones i confinar-les a l'espai privat, regulat pel matrimoni, i no pel dret. S'utilitza en el present informe per emmarcar la disputa per l'accés a l'espai públic.

Public International Law & Policy Group, PILPG (2009). *Engaging diaspora communities in Peace processes* [informe].

Aquest document compara diversos programes dissenyats per vincular les comunitats diaspòriques als processos de pau als seus països d'origen, reconeixent el valor de la seva participació com una oportunitat per incorporar un altre tipus de demandes i necessitats a aquests processos.

Reilly, Niamh (2007). *Doing transnational feminism, transforming human rights: the emancipatory possibilities revisited*. *Irish Journal of Sociology*, vol. 19.2, 60–76.

Aborda els debats dins dels feminismes transnacionals des d'una perspectiva crítica amb les lectures més universalistes sobre els drets humans de les dones, centrant-se en les articulacions més emancipadores i orientades a la construcció de solidaritat i xarxes entre feminismes i organitzacions de dones.

Rigouste, Mathieu (2017), *Estado de emergencia y negocio de la seguridad*. Santander, Ed. Doble Vínculo.

Anàlisi molt crítica del procés de securització i militarització a França després del 11-S i dels interessos econòmics als quals respon l'anomenat capitalisme securitari. Ofereix algunes anotacions sobre els efectes d'aquesta securització a la vida social i política de les comunitats estigmatitzades en les quals es despleguen les mesures d'emergència, en aquest cas sobretot de les banlieues de migració nord-africana.

Rodríguez, Zuriñe (2017), *Motivaciones, ingreso y experiencias participativas de las mujeres en ETA. Política y Sociedad*, vol. 54, núm. 2.

L'article explora les contradiccions, obstacles, i plaers que experimenten les dones en contextos marcats per la il·legalitat i la clandestinitat, i les estratègies i resistències que desenvolupen per a la seva participació. S'usa com a referència per il·lustrar els efectes de dinàmiques que es donen en contextos relacionats amb l'informe, com la persecució política o els enfrontaments interns en la diàspora.

Rojas Silva, Belén (2019). *Mujeres chilenas exiliadas en Grenoble, Francia: Tensionando comprensiones del exilio y la nostalgia. Quaderns de Psicologia*, vol. 21, núm. 3.

A través de les trajectòries concretes d'exili de tres dones xilenes residents a França, aquest article analitza les dinàmiques de construcció d'una contramemòria de l'exili. Aporta, també, claus sobre com afecta l'experiència concreta de la fugida d'un context de repressió a la conformació d'una diàspora d'exili.

Ruddick, Sara (1989). *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*. The Women's Press.

L'autora exposa al llibre una de les premisses bàsiques del feminisme pacifista, que vincula la propensió de les dones a formar part dels moviments pacifistes amb el pensament maternal, o com les pràctiques de maternatge i cura en què se socialitza a les dones poden ser un antídote per a la cultura de la militarització.

Shain, Yossi (2007). *Kinship and Diasporas in International Affairs*. The University of Michigan Press.

Un estudi complet sobre la influència de diàspores i de comunitats en l'exili en la política internacional, que examina la importància i solidesa de la seva intervenció en el panorama geopolític. Compta amb un capítol dedicat a la dualitat de rols de les diàspores en la perpetuació o resolució dels conflictes.

Smith, Hazel i Stares, Paul (coord.) *Diasporas in conflict: Peace-makers or Peace-wreckers?* United Nations University.

Obra exhaustiva que toca, amb contribucions de diversa autoria, tot el rang de qüestions relacionades amb les diàspores i el seu comportament en contextos de conflicte, amb nombrosos estudis de cas.

Sheffer, Gabriel (2006). *Diaspora Politics. At Home Abroad*. Cambridge University Press.

Una referència en l'estudi de les diàspores, especialment de les anomenades diàspores etnonacionals. Aquest és un dels primers i més complets anàlisis sobre aquest fenomen, des del seu origen fins a l'actualitat, encara que també bastant disputada per altres autors amb perspectives més flexibles sobre el que constitueix o defineix les diàspores.

Sinatti, Giulia (2010). *Key criteria of "good practice" for constructive diaspora engagement in peacebuilding* [informe]. DIASPEACE Project. The African Diaspora Policy Centre.

Informe comissionat per un centre d'estudi de la diàspora africana, dins del projecte DIASPEACE, sobre el potencial de les diàspores en la construcció de pau. A través de l'observació de comunitats de diàspora de la banya d'Àfrica, exposa una sèrie de bones pràctiques per aconseguir el compromís d'aquestes amb processos constructius als seus països d'origen i acolliment.

Spike Peterson, V. (1999). *Sexing Political Identities / Nationalism as Heterosexism*. *International Feminist Journal of Politics*, 1 (junio), 34–65.

L'autora examina la funció del sexisme i de l'heterosexualitat en la construcció dels estats liberals occidentals i del nacionalisme, com a estructures generitzades que, a més, normalitzen categories i pràctiques binàries i heterocentrades, excloent altres identitats existents.

Tint, Barbara; Chirimwami, Vincent y Sarkis, Caroline (2014). *Diasporas in Dialogue: Lessons from Reconciliation Efforts in African Refugee Communities*. African Diaspora Dialogue Project (ADDP).

Un document que condensa aprenentatges d'un procés de cinc anys d'acompanyament al diàleg i reconciliació entre comunitats dividides africanes a Oregon (de la mateixa o de diferents diàspores), extrapolables a les dinàmiques d'aquests processos en general.

Troncoso Pérez, Lelya Elena y Piper Shafir, Isabel (2015). *Género y memoria: articulaciones críticas y feministas*. *Athenea Digital*, 15(1), 65–90.

L'article analitza críticament la relació entre memòria i gènere, des de la psicologia social crítica, les teories feministes i els estudis de la memòria. Ofereix un context molt útil i ric per emmarcar com les jerarquies i els rols de gènere encotillen la participació de les dones en la construcció de la memòria i el tipus de relats i narratives que protagonitzen.

Tyszler, Elsa (2019). *From controlling mobilities to control over women's bodies: gendered effects of EU border externalization in Morocco*. *Comparative Migration Studies*, 7, artículo número 25.

Article que revela com les restrictives polítiques migratòries i d'asil impulsades per la Unió Europea al seu territori i en països tercers perpetuen la dominació masculina sobre els cossos de les dones migrants i trenquen amb les visions essencialistes que presenten les dones com a meres víctimes de les polítiques i de les xarxes de tràfic de persones en el seu procés de migració.

UN Inter-agency Task Force on Women, Peace and Security (2002). *Women, Peace and Security*. Study submitted by the Secretary-General pursuant to Security Council resolution 1325 (2000).

Document de les Nacions Unides que desenvolupa els camps d'acció recollits a la UNSCR 1325 sobre l'Agenda de Dones, Pau i Seguretat, i que, al contrari que la resolució, reconeix la rellevància i la necessitat de tenir en compte a les diàspores en el desplegament d'aquesta agenda.

Werbner, Pnina (2002). The place which is diaspora: citizenship, religion and gender in the making of chaotic transnationalism. *Journal of ethnic and migration studies*, 28(1), 119–133.

Document de referència, per la seva exhaustivitat, sobre el paper que les dinàmiques i jerarquies de gènere juguen a les diàspores. Se cita en diverses ocasions a l'informe per desgranar qüestions com la característica forma organitzativa de les diàspores i el vincle de corresponsabilitat que les uneix als seus països d'origen, el seu poder polític i de mobilització, i el rol de les organitzacions de dones.

Wesling, Meg (2008). Why queer diaspora? *Feminist Review*, 90.

Aquest article és un dels encara pocs documents que connecten les teories queer amb els estudis sobre les diàspores. Concretament, s'aborda com les condicions de la mobilitat geogràfica produeixen noves experiències i significats entorn a la sexualitat i la identitat de gènere que fugen de la inflexibilitat i el binarisme.

Wood, Reed M. (2019). *Female Fighters. Why rebel groups recruit women for war?* Columbia University Press.

Publicació recent sobre les motivacions que porten a les dones a unir-se a les files dels grups armats i insurgents. Útil per emmarcar com s'empra la seva imatge, també, en termes de propaganda i legitimació, per aconseguir suport internacional i de la diàspora, com en el cas de la comunitat tàmil a l'exterior.

Yuval-Davis, Nira (1997). *Gender and Nation*. Londres: Sage Publications.

Obra referencial, d'esment obligat, entorn a la qüestió del gènere i la construcció de la nació i de l'Estat, així com de la seva reproducció a través del control dels cossos dels qui reproduïen de manera biològica i cultural aquestes estructures.

Zlotnik, Hania (2003). The Global Dimensions of Female Migration, *Migration Information Source*.

Zlotnik aporta dades i xifres, desglossades per regions, per al debat quantitatiu entorn a la feminització de la migració; és a dir, sobre si els fluxos han augmentat numèricament i hi ha més dones migrant que abans o si simplement migren soles i tenen molta més visibilitat.

CASOS D'ESTUDI

BLINDANT ELS DRETS ADQUIRITS EN LES TRANSICIONS POSTCONFLICTE: EL CAS DE LA DIÀSPORA AFGANESA A EUROPA DAVANT LES ÚLTIMES CONVERSES DE PAU FALLIDES

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

Afganistan porta ja quatre dècades en un conflicte fluctuant, la resolució del qual es debatia en una ronda de converses, iniciada a l'octubre de 2020, entre el govern afganès i els líders talibans. Les perspectives al voltant de les negociacions, en les quals participaven també els Estats Units¹ no eren excessivament optimistes, perquè el bàndol talibà incomplia de manera reiterada els seus compromisos de reduir els atacs i tallar públicament els vincles amb les filials d'Al-Qaeda i el ISIS a l'Afganistan,² mentre continuava avançant i prenent territori. A més, la freqüència i intensitat dels atacs dels talibans contra la societat civil, periodistes i a dones activistes per la pau³ va escalar dramàticament, així com els atacs mortals a dones per part de grups talibans o gihadistes i també de les forces estatals, es van triplicar en 2020 en comparació amb l'any anterior.⁴ Com a exemple, Fawzia Koofi, una de les quatre úniques dones que participaven en les negociacions de pau com a part de la delegació governamental, va ser atacada per pistolers no identificats.⁵ Al juny de 2021, coincidint amb una accelerada en la retirada del contingent militar nord-americana, van començar a complir-se les pitjors previsions, amb els talibans avançant ràpidament cap a les principals ciutats fins a la presa de Kabul, la capital, a l'agost.⁶ Els continuats atacs d'aquest grup cap a les dones polítiques, activistes o periodistes i homes de la societat civil deixa poc marge de dubte sobre l'amenaça que aquest nou/vell règim suposarà per als drets humans al país.

Posant el focus en el fallit procés de negociació, aquesta escassa presència de dones en totes les esferes formals de la construcció de pau succeeix, a més, en un context d'amenaça –que ja és realitat– de reculada dels drets de les afganeses. Uns drets ja problematitzats i convertits en arma llancívola durant la invasió de l'Afganistan en 2001-2002 per part dels Estats Units, que es va abanderar en l'alliberament de les dones com a justificació⁷ per a dur a terme l'operació militar "Llibertat Duradora". Bona part de la demanda pel respecte als drets de les afganeses i la seva inclusió en les delegacions negociadores es va impulsar des de la diàspora a Europa on aquesta comunitat s'estableix sobretot a Alemanya –on viuen unes 250.000 persones originàries d'aquest país–⁸ i al Regne Unit, Àustria, Països

Baixos o als països escandinaus. En els últims anys s'ha produït un fort increment de les arribades, la qual cosa va portar a gairebé 200.000 afganesos i afganeses a sol·licitar asil a Europa entre 2015 i 2016.⁹ Aquest fet va convertir a la diàspora afganesa en una comunitat significativa en el continent, composta de manera molt substancial per primeres generacions de migrants, la qual cosa configura l'orientació de les organitzacions i els seus vincles amb el país d'origen.

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

Hi ha més de 550 organitzacions de la diàspora afganesa en els cinc països on aquesta comunitat de diàspora es concentra majoritàriament. Totes elles tenen caràcters molt diversos i atomitzats¹⁰ i estan orientades, sobretot, a proveir de serveis socials a refugiats, criatures i dones, oferir classes d'idiomes i finançar i impulsar projectes educatius o sanitaris al país d'origen. Però també es proposen ajudar a la integració de les refugiades afganeses als seus països d'acolliment i promoure l'apoderament de dones i nenes a l'Afganistan.

Des que l'última ronda de converses es va fer pública, algunes organitzacions de la diàspora es van mobilitzar per defensar els assoliments i avenços formals conquistats per les dones després de la caiguda del règim talibà en 2002 i van mostrar la seva preocupació per la reculada que podien suposar les cessions a aquest grup fonamentalista sunnita a fi d'arribar a un acord. És una preocupació compartida, també, per les principals organitzacions de drets humans.¹¹ “Les afganeses volen conservar els seus drets i assegurar que les seves veus són escoltades en el procés de pau i els talibans han d'acceptar la posició actual de les dones a l'Afganistan i parar la seva violència. La pau no pot fer-se a costa dels drets i llibertats de les dones”, reclamava en un article¹² l'exiliada i activista afganesa Sonia Ahmadi, resident a Noruega. Precisament, Ahmadi, que lidera l'associació de diàspora **Afghan-Norwegian Women for Change**, va ser una de les dotze dones exiliades que van participar a la cimera Afghan Women Leaders' Peace Summit, organitzada per la **Afghan Women's Network (AWN)** i el **Afghanistan Mechanism for Inclusive Peace (AMIP)** a Dubai, al novembre de 2020.¹³ A la trobada, un grup de cinquanta dones d'organitzacions de la societat civil, el govern i la diàspora afganesa van discutir la necessitat d'incloure a les dones en el procés fallit de negociació. Va ser un espai per a compartir les pors i les expectatives entorn del procés, com per exemple la preocupació per l'augment de la violència des de que es va signar l'acord de pau entre els Estats Units i els líders talibans al febrer de 2020.

Al seu torn, la xarxa organitzadora d'aquest cim, Afghan Women's Network, que agrupa 123 col·lectius, ONG i organitzacions de dones va promoure la seva participació en les converses de pau en el nivell regional, nacional i internacional. A més, rep el suport de campanyes liderades per la diàspora, com "No Peace Without Women's Rights in Afghanistan".¹⁴

A l'acció internacional es van sumar col·lectius com **Afghan Women in the Diaspora**, un grup de dones de la diàspora afganesa basat sobretot en el Regne Unit, la missió del qual és desafiar i confrontar els rols i normes patriarcals, trencar estereotips i empoderar a les dones.¹⁵ Però, sens dubte, un dels grups més actius, també amb seu al Regne Unit, és **Afghan Youth Association**,¹⁶ que agrupa una diàspora i postdiàspora jove i molt feminitzada. Fundada en 2015 per un grup d'estudiants, aquesta associació treballa per l'articulació i la cohesió de la joventut afganesa per sobre de les divisions ètniques i polítiques. Tots dos col·lectius han promogut accions en països europeus per a difondre la necessitat d'incloure a les dones en les delegacions negociadores.

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

A més d'oferir un programa de mentoria entre estudiants d'origen afganès, fer classes de farsi, organitzar concursos de poesia i escriptura i finançar cursos dirigits a joves a l'Afganistan, Afghan Youth Association s'ha involucrat de manera notable en la demanda internacional per la inclusió de les dones en les negociacions de pau. En aquest sentit, el col·lectiu va organitzar un debat el març de 2021, en el marc del Dia Internacional de les Dones, sobre el rol de les dones en l'avenç de les converses de pau, en el qual va participar l'esmentada Sonia Ahmadi, entre altres activistes de la diàspora afganesa.¹⁷

També resulta rellevant l'acció difusora que la revista *Banu*, fundada l'any 2000 per la diàspora afganesa a Europa i que es publica en les dues llengües oficials de l'Afganistan,¹⁸ va realitzar entorn de la demanda d'inclusió de les dones en la negociació. La influent publicació, a les quals contribueixen més de 60 exiliades de tot el continent, té l'objectiu d'ajudar les afganeses a integrar-se als seus països receptors i connectar-les entre elles. En el seu vintè aniversari, al setembre de 2020, la revista va reunir a Viena a una representació de la diàspora afganesa per a discutir el rol de les dones en les converses de pau, els seus temors i les seves expectatives.

No obstant això, una de les campanyes que va canalitzar de forma més clara la demanda d'inclusió en el procés va ser l'esmentada No Peace Without Women's Rights in

Afghanistan, llançada en 2020. Aquesta campanya, liderada per la xarxa transnacional Women Living Under Muslim Laws (WLUML), buscava organitzar la solidaritat internacional en suport a la societat civil afganesa, per a donar visibilitat i espai a les veus de les dones de base, les seves exigències respecte de les negociacions de pau i la denúncia dels atacs i assassinats dirigits contra activistes afganeses. Entre altres demandes, aquesta iniciativa demanava un cessament de les hostilitats armades previ a qualsevol negociació, la incorporació de manera substancial de dones en tots els estadis de les converses de pau, en línia amb la resolució de Nacions Unides 1325, la inclusió d'expertes en gènere en el procés per a comprovar que aquest complia amb la legislació internacional i l'autonomia i suport a la Comissió Independent de Drets Humans a l'Afganistan.

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

La capacitat d'influència de les campanyes liderades o participades per la diàspora afganesa a Europa ha començat a ser visible, sobretot, durant la primavera de 2021, amb l'augment de l'interès mediàtic en la situació del país. Les afganeses van posar, a més, moltes expectatives en la comunitat internacional i en la mobilització de la seva diàspora a l'hora de garantir la seva presència en les converses i assegurar que els avenços en els drets de les dones dels últims vint anys no se supeditaven a un potencial acord amb els talibans.¹⁹ La ronda de negociacions iniciada el gener de 2021 no va suposar més que algun tímid avanç. Al setembre i octubre de 2020, quatre dones de la societat civil van participar en una delegació governamental amb vint-i-un membres en la primera reunió de la fallida ronda de negociacions,²⁰ mentre que el 18 de març de 2021 es va convocar una conferència de tres dies a Moscou que incloïa a una sola dona, l'activista Habiba Sarabi, en una delegació de dotze persones composta per membres del govern i altres líders polítics afganesos.

D'altra banda, el paper creixent de Rússia, la Xina i el Pakistan en les negociacions feia témer a les activistes encara majors obstacles en la seva lluita per la inclusió, pels interessos entre aquests governs i les parts en conflicte, tots ells formats per homes. Les negociadores temien que això diluís encara més el rol de les poques dones involucrades en el procés, en favor dels tradicionals lideratges masculins.²¹ La situació actual, amb Rússia i la Xina posant-se de perfil davant la victòria talibana, no ha fet més que confirmar les sospites i els pitjors temors de les negociadores.

Pel que fa als obstacles per a l'articulació de la diàspora entorn dels drets de les dones a l'Afganistan, cal no oblidar les restrictives lleis de residència per a nacionals de tercers

països externs a la UE i, especialment, les dificultats que suposen - sobretot per a la diàspora jove arribada a partir del 2015- les deportacions i l'amenaça de sofrir aquesta expulsió. En aquest sentit, la diàspora ha denunciat els acords entre la UE i l'Afganistan, condicionats a una ajuda de 6.000 milions d'euros, per a facilitar el retorn a aquest país, malgrat una situació d'instabilitat i violència que no garanteix el benestar i els drets de les sol·licitants d'asil.²² Destaquen les mobilitzacions a Noruega i Alemanya contra les deportacions col·lectives de persones, en alguns casos, joves que ni tan sols havien viscut mai a l'Afganistan.²³ Aquesta amenaça permanent d'expulsió és, com veiem en l'informe principal que acompanya aquestes fitxes, un dels principals obstacles quotidians a l'autoorganització i el treball de les diàspores.

NOTES

1. Zucchini, David y Gibbons-Neff, Thomas (15/02/2021). What to Know About the Afghan Peace Talks. *The New York Times*.
2. Boot, Max (15/09/2020). Peace Talks Have Begun in Afghanistan, Major Pitfalls Await. Council on Foreign Relations.
3. UNAMA (23/02/2021). 'Surge in civilian casualties following Afghanistan peace negotiations start - UN Report'.
4. Rahmaty, Masooma (30/03/2021). The Exclusion of Women's Voices from Afghan Peace Talks Remains the Norm.
5. Qazi, Shereena (28/08/2020). 'Why was I targeted?': Asks Afghan activist after gun attack. *Al Jazeera*.
6. El Periódico (16/09/2021). Los talibanes, tras la toma de Kabul: "La guerra en Afganistán ha acabado".
7. Kapur, Ratna (2002). Unveiling Women's Rights in the 'War on Terrorism'. *Duke Journal of Gender Law & Policy* 9, 211-225 (Summer 2002)
8. *Deutsche Welle* (11/02/2017). Germans demonstrate against return of failed asylum seekers to Afghanistan.
9. Safi, Ali Ahmad Safi (12/09/2020). Transnational engagement of Afghan diaspora organizations. Blog Unpacking Migration.
10. Nasrat, Sayed (2021). Policy Paper 'Diaspora Engagement in Afghanistan'. Cordaid.
11. Amnesty International (24/05/2021). Afghanistan: Unravelling of women and girls' rights looms as peace talks falter.
12. Ahmadi, Sonia (13/11/2019). 'Do Afghan women want peace with the Taliban?'. LinkedIn.
13. Viena Institute for International Dialogue and Cooperation (2020), Peace needs women! Afghan women are urging for their inclusion in the peace process.
14. Web campanya 'No Peace Without Women's Rights in Afghanistan'. (s. f.) Recuperat el 17/06/2021.
15. Facebook Afghan Women in Diaspora.
16. Web Afghan Youth Association.
17. Facebook Afghan Youth Association. Event: 'IWD-What is the role of Afghan women in the advancement of the peace talks'.

18. Afghanischer Kulturverein (11/09/2020). *Afghan women's magazine*: Banu is a symbol of change.
19. The Georgetown Institute for Women, Peace and Security (14/12/2020). What Afghan Women Leaders Want You to Know about the Peace Talks.
20. Qazi, Shereena (07/10/2020). Who are the Afghan women negotiating peace with the Taliban?. *Al Jazeera*.
21. *Al Jazeera* (19/03/2021). In Afghan delegation for Moscow talks, 'only one woman in room'.
22. Deutsche Welle (11/02/2017). Cita 8.
23. Hunter, Molly; Uddin, Sohel; deBlois, Nicky; Dodda, Rupert y Harold, Kelly (07/03/2018). Norway set to deport teenager to country she's never visited. ABC News.

AVANÇANT EN ELS DRETS REPRODUCTIUS DE LES DONES DES DE LES ORGANITZACIONS DE LA DIÀSPORA ARGENTINA A EUROPA

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

Des de 2005, la visió d'un mocador de color verd viu evoca, de manera immediata, una causa concreta: la lluita per l'accés a l'avortament legal i segur. Popularitzat pel moviment feminista argentí, però estès per tota Llatinoamèrica, el mocador verd és el símbol més visible dels més de quinze anys de mobilització de la Campaña Nacional por el Derecho al Aborto Legal, Seguro y Gratuito, una aliança argentina d'organitzacions socials, sindicats i partits polítics units per aquesta causa comuna. Si, l'any 2018, després de les manifestacions massives als carrers del país, el Senat va bloquejar la legalització de la interrupció voluntària de l'embaràs i va deixar a les dones a la mercè d'una llei de 1921,¹ al desembre de 2020 va arribar la desitjada victòria. Amb 38 vots a favor i 29 en contra, es legalitzava l'avortament dins de les primeres catorze setmanes de gestació.²

Durant aquests anys i, sobretot, des de la votació fracassada de 2018, els grups feministes de la diàspora argentina es van organitzar per donar suport a la campanya i difondre la causa a l'exterior, donant-la a conèixer de manera efectiva a Europa, especialment en els nuclis amb més presència, com l'Estat espanyol, a on resideix la major comunitat argentina a l'exterior, aproximadament el 30% d'un total de 1.013.414 emigrants.³ Encara que l'Argentina ha estat durant els últims dos segles un país receptor de migració europea, fonamentalment de fluxos que provenien d'Espanya i Itàlia, el nombre d'emigrants ha augmentat en tres períodes històrics,⁴ que han marcat la diversitat de la diàspora: després del cop d'estat militar de 1966; durant la dictadura (1976-1983), quan van haver d'exiliar-se més de 30.000 persones, i després de les greus crisis econòmiques de 1989 i 2001, aquesta última sota el govern de Fernando de la Rúa, que va portar 800.000 persones a abandonar el país cap a l'Estat espanyol i els Estats Units.⁵ Durant la dictadura, Catalunya va ser un dels destins privilegiats d'aquesta diàspora heterogènia, conformada pels qui que fugien de la tortura i les presons legals o clandestines, on, a més, segons alguns relats, van trobar un plus de solidaritat per part de l'esquerra i del catalanisme antifranquista.⁶ Precisament, avui Barcelona continua sent una de les ciutats preferides de la diàspora argentina per a instal·lar-se. És allà on sorgeix un dels principals col·lectius que ha impulsat la lluita per l'avortament legal des de l'exterior.

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

La diàspora argentina és, en general, molt diversa en quant a gènere, orientació sexual o edat, perquè com indica un estudi del Colectivo loé, Intervención Sociológica, les persones que van migrar durant la dictadura eren majoritàriament joves. També ho són els qui van migrar en les últimes dècades, per la qual cosa hi ha almenys dues generacions diferents dins de la diàspora,⁷ sumades als i les descendents dels qui van migrar, que pertanyen a l'anomenada postdiàspora, que, com veurem, també participa dels espais polítics que donen suport a les lluites feministes a l'Argentina.

Aquesta diàspora es caracteritza, a més, per la seva diversitat en quant a interessos, politització, mobilització i participació, en funció del motiu de la migració o exili, entre altres factors. El mateix estudi atribueix una major militància associativa entre els qui van arribar fugint de la dictadura, a la qual s'incorporen amb més dificultat els anomenats *migrants econòmics*. No obstant això, és una tendència que transcendeixen col·lectives com la Marea Verde Barcelona, un espai organitzatiu que agrupa feministes de l'Argentina residents en aquesta ciutat europea i que han aconseguit atreure a una gran diversitat de perfils i generacions, una característica que la col·lectiva comparteix amb la pròpia campanya a l'Argentina.⁸ “A la nostra col·lectiva coexisteixen diferents realitats, des de gent que portàvem dècades a Barcelona fins a persones que estaven estudiant o treballant aquí des de temps més recents, amb o sense papers. Gent que està més de pas, gent més instal·lada, amb i sense família, també tenim diverses companyes que són filles d'argenines, nascudes a Europa i que han sentit la necessitat d'organitzar-se amb Marea. Ens unia que sentíem que estava succeint quelcom gran i volíem ser part, anar més enllà de les xarxes socials i portar la mobilització al carrer, que és on nosaltres considerem que s'aconsegueixen drets, amb aquest objectiu comú feminista, que era la legalització de l'avortament a l'Argentina”, explica Marina Seco, una de les fundadores i activistes de Marea Verde Barcelona.

Quelcom similar succeeix amb altres col·lectius radicats al Regne Unit o França, com és el cas de **Ni Una Menos** UK, una xarxa de diferents col·lectius, grups i persones. Pren el seu nom d'una altra de les campanyes feministes que l'Argentina ha exportat al món, Ni Una Menos, nascuda de les multitudinàries protestes l'any 2015 arran del femicidi de Chiara Páez, de 14 anys, com a crítica a la inacció institucional i a l'estructura social que empara els assassinats de dones i la violència de gènere.⁹ Ni Una Menos UK es defineix, en la seva pàgina de Facebook, com la “branca al Regne Unit de la campanya ‘Ni Una Menos’”.¹⁰

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

Arran d'aquest moviment contra les violències, que va cobrar impacte mundial i va cristal·litzar en diverses vagues generals feministes els 8 de març de 2016, 2018 i 2019, el moviment feminista es va col·locar de ple en l'agenda política a l'Argentina. Aquest auge de la capacitat d'incidència i de mobilització afecta, també, la Campaña Nacional por el Derecho al Aborto, que portava 15 anys funcionant. La campanya va traspasar les fronteres del país per ser assumida per grups i col·lectives en l'Estat espanyol, com a Marea Verda Barcelona, però també València, Galícia i Bilbao, que s'agrupen per treballar per la legalització a l'Argentina, i les col·lectives s'organitzen també –algunes per primera vegada– com a persones migrants o com a diàspora. “L'objectiu de les nostres accions era sumar al fet que la mirada del món sobre una cambra legislativa influís en el sentit d'un vot. És difícil pensar des de la diàspora quina influència vam tenir en això, però creiem que sumem, més enllà d'una necessitat personal de voler ser part d'això. Aquests dos anys de treball des que es perd la votació al Senat l'any 2018 va ser un treball de militància de formiga, així que aportem el nostre granet de sorra al fet que es conegués aquesta realitat fora de l'Argentina”, indica Marina Seco.

Però fins i tot quan es va aconseguir aquest objectiu, el grup va decidir continuar lluitant pel dret a l'avortament legal i segur, i per altres motius que travessaven aquestes causes, ja fora al país d'origen, a Llatinoamèrica, al país de residència o fins i tot a altres llocs. “Vam voler seguir per tots aquests temes que ens travessen, perquè no sols batallem per l'Argentina, també per tots els territoris d'Amèrica Llatina i el Carib on l'avortament està perseguit i prohibit, i per l'accés aquí, que no està assegurat, ja sigui per a migrants o per a persones que, segons el territori on viuen, segueixen sense poder accedir a una pràctica legal, segura i gratuïta en la sanitat pública. El mocador verd segueix.” En aquesta línia, la col·lectiva realitza acompanyaments a persones que desitgen interrompre el seu embaràs, i tenen dubtes o temors per les dificultats que poden trobar en el procés.¹¹

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

La capacitat d'influència institucional queda acreditada per la despenalització parcial al Senat de l'accés a l'avortament, a la qual les diàspores han contribuït difonent la causa a nivell internacional i despertant l'interès dels mitjans dels seus països de residència pel moviment a l'Argentina. D'altra banda, les col·lectives vinculades a aquestes campanyes treballen, també, per influir, juntament amb la resta del moviment feminista del país

d'acollida, en les polítiques que determinen el dret a l'avortament per a tots els grups socials, incloses les migrants.

Els obstacles que es presenten a la seva activitat, precisament, estan relacionats amb els marcs legals que afecten les persones migrants i que generen enormes diferències en les potencialitats i capacitat de participació en les col·lectives. “El major obstacle és la Llei d'Estrangeria, tu vols sortir al carrer, fer manifestacions, però la realitat és que hi ha companyes que no tenen papers o tenen residències precàries, que depenen d'una estabilitat laboral que no existeix i això condiona la seva participació política, la seva militància i la seva vida”, es lamenta l'activista de Marea Verda Barcelona.

VINCLES I ALIANCES EN EL PAÍS D'ORIGEN/RECEPTOR

La influència social de les col·lectives de la diàspora argentina en els feminismes ha vingut amplificada per l'onada de mobilització feminista global i els vincles transnacionals que han permès unir esforços, també, amb col·lectius i campanyes en altres països d'Amèrica Llatina, i d'Irlanda, Polònia, l'Estat espanyol, els Estats Units i, en general, allà on els drets sexuals i reproductius de les dones i de les persones LGTBI+ han estat amenaçats o, al contrari, on s'han generat debats que, com en el cas d'Irlanda, han desembocat en avanços legals. En aquest sentit, destaquen per exemple, actes com el que van coorganitzar Ni Una Menos UK i UK Women's Strike a l'est de Londres l'any 2018,¹² que va portar a activistes de la campanya argentina en una bona exemplificació d'aquestes aliances internacionals del feminisme de base. A més, en el cas de Ni Una Menos UK, els vincles amb l'activisme del país de residència es configuren de forma molt semblant, perquè l'organització està plenament inserida en la dinàmica dels feminismes locals, com demostra el suport a les concentracions i accions per denunciar el feminicidi de Sarah Everard a les mans d'un agent de la policia metropolitana de Londres al març de 2021. Aquesta participació unia, a més, el sentit de la campanya argentina per visibilitzar la lluita contra els assassinats per motius de gènere i identitat sexual, amb l'ús del mateix lema a l'altre costat de l'Atlàntic.¹³

Aquesta col·lectiva, com també Marea Verde Barcelona, manté vincles amb moviments i grups d'altres països llatinoamericans que lluiten pel dret a l'avortament, per exemple, a Xile. També està relacionada amb la Red Feminista Latinoamericana y Caribeña de Acompañantes de Aborto. En el cas de la col·lectiva barcelonina, l'acolliment per part de l'àmplia i diversa diàspora argentina a la ciutat ha estat molt bona i, encara que no mantenen vincles formals amb altres organitzacions d'aquest tipus, sí que han participat

en trobades puntuals i accions d'iniciatives contra la impunitat policial, com la Comisión Santiago Maldonado, o H.I.J.O.S. Barcelona, organització de drets humans que agrupa a l'Argentina i internacionalment a les filles i fills de persones desaparegudes, exiliades i preses durant la dictadura.¹⁴

També per part dels col·lectius i espais no mixtos de la ciutat catalana l'acollida ha sigut positiva. "Participem d'espais amplis feministes i de convocatòries com les manifestacions del 25 de novembre, així com en altres espais d'agitació. També tenim molta relació amb les dones de la campanya per l'avortament legal a Andorra, a on hem estat acompanyant la realitat del que està passant. Tractem d'involucrar-nos també en diferents campanyes i iniciatives d'aquí, sempre des de la nostra perspectiva de feministes i migrants", conclou Sec.

NOTES

1. Centenera, Mar y Rivas Molina, Federico (09/08/2018). El Senado de Argentina dice 'no' al aborto y deja al país con una ley de 1921. *El País*.
2. Menéndez, Carmen (30/12/2020). Argentina legaliza el aborto | Así fue el triunfo de la marea verde. *Euronews*.
3. UN DESA. (s. f.). Migration profiles, Argentina.
4. Actis, Walter (2009). Migraciones Argentina-España. Características de los distintos "ciclos" migratorios, sus inserciones en España y el impacto de la crisis actual. Colectivo loé de intervención sociológica.
5. Carbajal, Mariana (24/02/2014). El éxodo que cambió de sentido. Pàgina 12.
6. Jensen, Silvina (2006). «Ser argentino en Cataluña. Los exiliados de la dictadura militar y la experiencia del pasaje». *Boletín Americanista*
7. Actis, Walter (2009).
8. Sutton, Barbara (2020). *Intergenerational encounters in the struggle for abortion rights in Argentina*. *Women's Studies International Forum*. Volume 82, Septiembre–Octubre.
9. López Levy, Marcela (2018). #NiUnaMenos: 'Now that you see us'. The resurgence of feminism in Argentina makes waves. Latin America Bureau (LAB).
10. Facebook Ni Una Menos UK (s. f.). BIO.
11. Twitter @mareaverdebcn (01/02/2021).
12. Women's Strike UK (13/07/2018). High on the feminist tide. 'Ni Una Menos' and a revolution for all.
13. Jenkinson, Orlando (13/03/2021). Sarah Everard and the ongoing importance of Ni Una Menos. *Sutton & Croydon Guardian*.
14. H.I.J.O.S. Barcelona. Hijos e hijas por la identidad y la justicia contra el olvido y el silencio. Organización de derechos humanos (s. f.).

LA CONTRIBUCIÓ DE LES EXILIADES I LA DIÀSPORA A EUROPA A LA MEMÒRIA, LA VERITAT I LA JUSTÍCIA A COLÒMBIA

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

La violència sociopolítica, els conflictes armats i el paramilitarisme a Colòmbia de l'últim mig segle, l'origen del qual és, en part, el model de desenvolupament territorial heretat de la colonització,¹ han generat més de 7 milions de desplaçats interns² i centenars de milers de refugiats i exiliats en 51 països del món. Es calcula que, entre 2002 i 2012, quan els combats contra les FARC i l'ELN, i les operacions de les forces armades i dels grups paramilitars van empitjorar sota el mandat d'Álvaro Uribe Vélez, mig milió de colombians i colombianes van travessar la frontera del país davant de l'amenaça per a la seva vida.³ La majoria d'aquestes persones sol·licitants d'asil van anar a l'Equador, Veneçuela, Panamà, el Brasil i el Perú, encara que també a Europa, on es concentren principalment a Espanya, però també en altres països com Suïssa, Suècia o el Regne Unit. Un informe d'ACNUR publicat l'any 2011 xifrava en gairebé 400.000 les persones colombianes refugiades en diferents països, encara que només 113.233 d'elles (el 28,6%) havien estat ja reconegudes oficialment. Les xifres no oficials que manegen organitzacions de la societat civil eleven a més de 800.000 les persones refugiades i exiliades colombianes a l'exterior, incloent als seus fills i filles.⁴

Malgrat la rellevància evident de les xifres, el silenci i el desconeixement han envoltat aquest exili, constituint un dels grans deutes en l'esclariment de la veritat sobre el conflicte armat i la violència generalitzada.⁵ De fet, encara que les seves reivindicacions es van canalitzar a través d'altres organitzacions, la realitat de la població refugiada no va ser incorporada formalment a les negociacions⁶ entre el Govern colombià i les FARC, que van acabar amb la signatura de l'Acord de Pau el 24 de novembre de 2016. Aquesta pau incompleta és encara més dolorosa en el cas de les dones exiliades, refugiades i migrades, que van patir de manera específica les conseqüències de la violència per part de tots els actors armats.⁷ També perquè, encara que no existeixen xifres desagregades per gènere, les dones colombianes són un actor tremendament significatiu en l'exili, fet que es relaciona, en part, amb la seva trajectòria social i política a Colòmbia, i amb les circumstàncies que van envoltar la seva sortida del país. En aquest context, les exiliades i refugiades als països europeus han impulsat processos organitzatius per defensar els seus drets com a víctimes

i portar les seves veus, memòries i testimoniatges a la Comissió per a l'Esclarament de la Veritat, la Convivència i la No Repetició, creada el 2017.

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

L'exili colombià, com a realitat concreta dins de la migració de persones des d'aquest país, comporta unes circumstàncies específiques que han configurat les formes de participació dels qui el conformen. En general, però també en el cas de les dones, els qui formen els col·lectius de diàspora que aquí s'esmenten van formar part majoritàriament dels moviments pagesos, indígenes, guerrillers, de dones i d'organitzacions socials i polítiques de Colòmbia que van patir de primera mà l'embat de la violència. Destaquen la **Asociación Nacional de Mujeres Campesinas Negras e Indígenas de Colombia** (ANMUCIC) i la **Organización Femenina Popular** (OFP). El cas de ANMUCIC, per exemple, il·lustra bé el context de moltes exiliades polítiques colombianes que van sortir del país, perquè l'organització va passar de tenir 90.000 militants l'any 2000 a acabar aquesta dècada amb menys de mil membres pels efectes de la violència, especialment per part de grups paramilitars. "Moltes companyes van haver de fugir del país, unes altres van ser assassinades o no van poder continuar la lluita per la por", assegura Gloria Amparo Arboleda, membre d'aquesta organització de dones colombiana, en un article en el diari *El Salto*.⁸

Tot i que, a l'exterior, les amenaces i la por segueixen presents, les exiliades i refugiades van iniciar ràpidament processos d'articulació per reclamar reconeixement i espai a la lluita pels drets de les víctimes, la justícia, la veritat i la fi de la violència al país des de l'exterior. Un dels processos organitzatius més rellevants en aquest sentit és l'anomenada Comisión de Verdad, Memoria y Reconciliación de las Mujeres Colombianas en la Diàspora,⁹ ara anomenada **Mujer Diàspora**, una iniciativa ciutadana que va sorgir l'any 2014, secundada per organitzacions com Conciliation Resources i l'Institut Català Internacional per a la Pau (ICIP), per sanar possibles traumes causats pel conflicte armat, així com pel procés migratori, i documentar l'experiència de la guerra i la migració, de cara a contribuir als processos formals de veritat, memòria i reconciliació a Colòmbia. Aquest col·lectiu té grups a Barcelona, però també a Londres i Estocolm, dos de les ciutats europees amb força representació d'aquesta comunitat en l'exili.

Cal destacar, també, la **Colectiva de Mujeres Refugiadas, Exiliadas y Migradas**, que va ser fundada l'any 2004 per quatre defensores de drets humans colombianes que es van

exiliar a l'Estat espanyol, encara que tenien vincles en altres països europeus com França, el Regne Unit o Dinamarca.¹⁰ Moltes de les seves integrants responen a aquest perfil de dones amb bagatge organitzatiu previ. "Totes venim de diferents treballs comunitaris, processos socials i pels drets de les dones, entre altres", explica Alba Teresa Higuera Buitrago, una de les seves impulsores.¹¹

Ja abans del procés de pau amb les FARC, les integrants de tots dos col·lectius van decidir erigir-se en gestores de pau i memòria, acollint-se al que es va aprovar a la resolució 1325 del Consell de Seguretat de Nacions Unides sobre participació de les dones en els processos de pau.

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

El treball d'incidència d'aquestes organitzacions socials liderades per dones precedeix a les negociacions de pau entre Santos i les FARC, forjant-se en el debat sobre la Llei de Víctimes i Restitució de Terres aprovada l'any 2011, que estipula per a les víctimes de les vulneracions de drets humans comeses en el marc del conflicte i de la violència sociopolítica el dret a la reparació –en forma d'indemnització– i a la restitució de terres despullades durant el període 1985-2010. Aquesta incidència es va accelerar després de l'inici de les negociacions a l'Havana, quan els col·lectius de refugiades i refugiats colombians en països de la Unió Europea es van mobilitzar i van organitzar nombrosos fòrums per a fer arribar les seves propostes concretes a les delegacions negociadores.¹²

Dins d'aquest marc, la Comisión de Verdad, Memoria y Reconciliación de las Mujeres Colombianas en la Diáspora va iniciar un procés de recollida de testimoniatges d'exiliades i refugiades a Londres, Estocolm i Barcelona, que prenia com a referent un informe de la Comisión de Verdad y Memoria impulsada per la Ruta Pacífica de las Mujeres, que recopilava els testimoniatges de més de 1000 dones víctimes de violències per part de tots els actors armats¹³ i que emfatitzava la importància de l'acompanyament psicosocial a les participants d'aquests processos. La comissió va realitzar el seu propi procés mitjançant una metodologia pròpia anomenada *memòria activa*, que es basa en l'escolta activa, el diàleg entre qui narra i els qui escolten i la participació flexible.¹⁴ Aquesta experiència d'autoorganització continua funcionant sota el nom de Mujer Diáspora, amb l'objectiu de treballar les memòries de les dones de la diàspora i incloure els seus testimoniatges en els informes oficials de la Comissió per a l'Esclariment de la Veritat, la Convivència i la No Repetició.

Per part seva, la Colectiva de Mujeres Refugiadas, Exiliadas y Migradas Colombianas en España va lliurar al juny de 2019, juntament amb la Red Nacional de Mujeres Defensoras, l'informe "La veritat comptada per les dones refugiades, exiliades i migrades",¹⁵ davant el Sistema Integral de Verdad, Justicia, Reparación y No Repetición (SIVJRNR) i la Cort Constitucional a Bogotá. Aquest és el primer document sobre la situació de les dones refugiades, exiliades i migrades que s'elabora i es lliura de manera directa davant una Comissió de la Veritat.

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

Als obstacles propis dels processos migratoris i els requisits burocràtics –sovint infranquejables– per adquirir l'estatus de refugi, la població colombiana exiliada hi agrega la por a la persecució. Una por que s'inocula abans de la fugida i que roman al país en el qual busquen protecció, amb un impacte directe en la participació i l'agència. "Jo vaig voler passar desapercebuda perquè no volia tornar a viure la mateixa situació d'assetjament, persecució i por. El primer any vaig sortir molt poc, no participava en el moviment social ni de dones, vaig fer conferències, vaig continuar parlant sobre els drets humans i de les dones, però en el lloc on residia estava gairebé amagada. Després d'un any, el meu cos i la meva opció de vida m'ho van demanar, no era possible continuar veient i vivint les injustícies, desigualtats i inequitats aquí a Espanya i fent seguiment al conflicte sociopolític a Colòmbia i no fer res", explica Alba Teresa Higuera Buitrago. També per a Betty Puerto, resident a Barcelona i fundadora, junt amb altres líders del Fòrum Internacional de Víctimes, una organització de víctimes del conflicte armat colombià, i de la Colectiva de Mujeres Refugiadas, Exiliadas y Migradas Colombianas en España, aquest temor a tornar a viure amenaçada ha marcat la seva experiència de l'exili. "Quan se't posa de front el perill, quan se t'amenaça, quan no et queden espais on estar, quan s'amenaça els teus fills, la por se t'instal·la, encara que abans ajudessis a altres víctimes a vèncer la por."¹⁶

Lluny de ser infundat, aquest temor respon, també, a l'acció repressiva de l'Estat colombià a l'exterior, denunciat, entre altres, per l'eurodiputat Willy Meyer l'any 2011 al propi Parlament Europeu,¹⁷ on s'apuntava a actes d'espionatge il·legal i seguiment de persones exiliades i refugiades colombianes en sòl europeu. Aquesta persecució hauria estat duta a terme pel Departamento Administrativo de Seguridad (DAS) del govern d'Álvaro Uribe.¹⁸

VINCLES I ALIANCES AL PAÍS D'ORIGEN/ RECEPTOR

Moltes de les militants d'aquestes col·lectives conserven encara forts vincles polítics, associatius i emocionals al país d'origen, generalment amb la OFP i ANMUCIC, però també amb les realitats organitzatives dels pobles originaris i altres tipus d'articulació. Alhora, algunes d'elles continuen defensant els drets humans en moviments associatius i ONG del país de residència, per exemple, en col·lectius de dones com a Dones Pa'lante o l'activisme pel dret a l'habitatge, com és el cas d'Alba Teresa Higuera Buitrago. “Quan arribem aquí tota la nostra preparació prèvia no val res, aquí no som ningú, hem de començar a reconstituir-nos, reteixir els afectes. Hem optat per resistir, encara que tinguem dificultats econòmiques”, explica.

NOTES

1. Martínez Leguizamón, Jeisson O. (2015). *Exiliados colombianos en España: participación política transnacional en el marco de oportunidades de los Diálogos de Paz*. En García Castaño, F. J.; Megías, A. y Ortega Torres, J. (Eds.), *Actas del VIII Congreso sobre Migraciones Internacionales en España* (Granada, 16-18 de septiembre de 2015). Granada: Instituto de Migraciones.
2. Centro Nacional Memoria Histórica Colombia (2018). *Exilio colombiano. Huellas del conflicto armado más allá de las fronteras*. Bogotá, CNMH.
3. Valenzuela, Santiago (04/09/2018). Colombianos en el exilio: las víctimas que el Estado olvidó. Pacifista!
4. Banchón, Mirra (06/02/2018). Exiliados colombianos: el sueño de un retorno en paz. DW.
5. Centro Nacional Memoria Histórica Colombia (2018). Cita 2.
6. Asociación de Mujeres de Guatemala AMG y otras ONG (2015). Derechos de participación de las mujeres refugiadas y exiliadas, en el proceso de justicia transicional en Colombia [informe].
7. Gallego Zapata, Marina (coord. general) (2013). *La verdad de las mujeres. Víctimas del conflicto armado en Colombia. Ruta Pacífica de las Mujeres*.
8. Gaibar, Lis y Amador, Estefanía M. (27/03/2019). Las mujeres que exigen una paz completa. El Salto.
9. Conciliation Resources (2017). Comisión de Verdad, Memoria y Reconciliación de las Mujeres Colombianas en la Diáspora.
10. Colectiva de mujeres refugiadas, exiliadas y migradas (2019). Rompiendo el silencio desde el exilio.
11. Conversa amb Alba Teresa Higuera Buitrago per a aquest informe.
12. Garrido López, Julia y Vidal Hernandis, Consuelo (2018). *Impulsando el protagonismo de las mujeres en el proceso de paz de Colombia. Ciencia, Técnica y Mainstreaming Social*, 0(2), 125–133.
13. Comisión de Verdad y Memoria (2014). La verdad de las mujeres víctimas del conflicto armado en Colombia. Ruta Pacífica de Mujeres.
14. Web Mujer Diáspora (s. f.). ¿Qué hacemos?, Metodología.
15. Colectiva de Mujeres Refugiadas, Exiliadas y Migradas en España (19/09/2019). La verdad contada por las mujeres refugiadas, exiliadas y migradas [informe].

16. Simón, Patricia (2015). No habrá paz justa en Colombia sin las mujeres exiliadas.
17. Parlamento Europeo (20/01/2011), pregunta parlamentaria E-000144/2011 de Willy Meyer, Asunto: 'Operación Europa'. Espionaje, amenazas y persecución en territorio europeo.
18. DW (25/06/2010). Espías colombianos en Europa, ¿al banquillo en Bélgica?

PROHIBICIÓ DEL VEL, ISLAMOFÒBIA D'ESTAT I ARTICULACIÓ DES DEL FEMINISME POSTDIÀSPORA A FRANÇA

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

Després dels atemptats del 11-S, una de les manifestacions de la securització de la població musulmana i/o àrab a Europa ha estat la tendència creixent a perseguir i prohibir l'anomenat hijab o vel islàmic a l'espai públic.¹ Aquest procés és part de la hiperjudicialització de la vida dels més de trenta milions de musulmanes i musulmans² que viuen a Europa i, especialment, de les comunitats de diàspora i postdiàspora originàries de les antigues colònies franceses al nord d'Àfrica, que ha impactat de manera evident en els seus drets i llibertats.³ Si bé la tendència és identificable de forma generalitzada a la Unió Europea, el cas francès és especialment rellevant per la croada legislativa en nom de la República, del laïcisme i de la igualtat de gènere contra les expressions culturals, religioses i polítiques de les comunitats musulmanes, que inclou fins i tot la dissolució forçada d'associacions antiracistes.

Encara que el debat públic sobre la necessitat de regular i/o prohibir el vel a França va començar a la fi dels 80, les restriccions de l'ús del hijab han anat escalant i normalitzant-se des que, l'any 2004, una llei va vetar els símbols religiosos a les escoles públiques franceses.⁴ Ja aleshores, milers de dones musulmanes, amb i sense hijab, van sortir al carrer mitjançant una protesta convocada a través d'internet, amb el lema "El meu vel, la meua elecció".⁵ L'any 2010, es va prohibir portar nicab, burca o qualsevol altre vel cobertor del rostre en públic, mentre que el Senat va aprovar, al març de 2021, vetar que les acompanyants portin vel a les sortides i excursions escolars. Aquestes mesures i el seu marc de justificació han generat un aferrissat debat entre partidàries de les prohibicions –la majoria franceses blanques, però també col·lectius de dones musulmanes– i feministes antiracistes, descendents de les diàspores nord-africanes i negres, secundades per algunes històriques del moviment com Christine Delphy.⁶

Paral·lelament, el clima d'assenyalament cap a la població musulmana ha propiciat als últims anys un increment de les agressions i els crims d'odi contra aquestes comunitats. El 2019, el 70% de les víctimes d'atacs islamòfobs a França van ser dones.⁷

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

Les restriccions a l'ús del vel a França, que s'han anat ampliant des de l'any 2004, han generat un intens debat social i han estat el catalitzador de mobilitzacions i de l'articulació de dones de les diàspores i postdiàspores nord-africana i negra, sobretot entorn al rebuig a aquestes mesures, però no se centren de manera única en aquest aspecte. La realitat és bastant més complexa i implica, també, col·lectius que inclouen musulmanes franceses, com **Ni Putes Ni Soumises** (NPNS) i l'associació **Femmes Contre els Intégrismes**, fundada el 1995, que ha defensat la prohibició del vel en els centres educatius com a part de la seva lluita contra l'integrisme religiós.⁸ En oposició, des de l'any 2004, han sorgit diverses iniciatives liderades per persones –dones en la seva majoria– que consideren que aquestes restriccions responen a l'ordre colonial que encara impera a França i que empitjoren la capacitat d'agència i participació de les dones que porten vel, a més d'aïllar-les socialment. Aquests col·lectius denuncien el racisme d'Estat i lluiten contra les manifestacions del masclisme i del patriarcat en les seves comunitats i en la societat en general, apel·lant a un feminisme ampli i divers, allunyat del “feminisme nacionalista i blanc francès, beneficiari de segles d'imperialisme”, com ho defineix la veterana feminista Françoise Vergès.⁹

Col·lectius de mares, com **Mamans toutes égales**, que va néixer l'any 2011 a partir de la publicació d'una circular governamental que legitimava la prohibició que les dones amb vel acompanyessin les criatures d'una escola a les excursions escolars,¹⁰ o com el **Collectif Féministes pour l'Égalité**, nascut l'any 2004 arran del manifest públic “Un voile sud els discriminations” (“Un vel sobre les discriminacions”).¹¹ Aquest grup rebutja la imposició d'un model únic d'emancipació i alliberament de les dones, defensa la llibertat d'elecció de portar o no vel, i lluita contra les lleis que generen exclusions i estigma contra uns grups determinats de dones. També cal destacar el **Collectif féministe du Mouvement des indigènes de la République**, capitanejat per la coneguda activista anticolonialista Houria Bouteldja, que argumentava ja l'any 2008 que el vel no té perquè ser necessàriament un símbol d'opressió, sinó que les dones poden triar portar-lo per creença religiosa, modèstia o com a símbol de resistència contra l'assimilació i el neocolonialisme.¹² A més, l'associació Lallab, fundada l'any 2016, és un espai que dona veu a les dones musulmanes, entenent que es pot ser feminista i portar vel sense que això suposi una contradicció.

L'any 2018, una acció a les xarxes socials va visibilitzar el moviment **Nordafem**, format per joves de les diàspores i postdiàspores magrebines. Part d'aquesta força va cristal·litzar en el col·lectiu de dones **Nta Rajel**, que es defineixen com a feministes antiracistes, decolonials i anticapitalistes, i prenen el nom d'una expressió en *dariya* –dialecte àrab al Magreb– que

significa “Ets un home?”, amb l'objectiu de provocar i qüestionar el model de masculinitat. Aquest col·lectiu sorgeix com a oposició a l'obligació de les joves musulmanes a triar entre la seva lluita feminista i la seva comunitat, amb la difícil missió de denunciar, també, el masclisme intracomunitari sense ser instrumentalitzades per a alimentar el racisme.¹³ “A vegades és difícil fer les nostres demandes sense que les rescatin racistes i islamòfobs per als seus fins, però el masclisme no és una cosa específica dels homes nord-africans, que és la imatge que es vol donar, sinó que és transversal a tots els sectors de la societat”, defensa Kenza, una de les activistes del col·lectiu.¹⁴

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

Un dels grups més actius a les xarxes i al carrer, que arrossega sobretot noies joves, és precisament Nta Rajel, que, al juliol de 2019, va llançar una campanya virtual amb l'etiqueta #PasVosBeurettes (“No som les vostres *beurettes*”), que utilitzava un terme pejoratiu i deshumanitzador associat a la sexualització colonial de les dones nord-africanes.¹⁵ La mobilització confrontava l'ús d'aquest terme com a categoria de fetitxe en algunes pàgines porno, encara que el seu ús transcendeix aquest sector concret, i denunciava les violències associades a aquesta major sexualització. Un altre dels col·lectius més mobilitzats és Lallab, que des de l'any 2017 i amb caràcter anual celebra el festival feminista i antiracista Lallab Birthday. Però Lallab també actua com a col·lectiu polític; per exemple, va fer costat públicament a una dona que va denunciar haver sofert agressions sexuals per part de l'imant de Montpeller i va cridar totes les dones musulmanes víctimes de violències a trencar el silenci,¹⁶ o es va unir a la campanya #PasToucheAMonHijab (“No em toquis el hijab”) contra les restriccions de l'ús del vel.

Aquests col·lectius, a més d'impulsar activitats i campanyes pròpies, han anat responent de manera col·lectiva i conjunta a aquests embats legals contra l'ús d'elements culturals i religiosos de l'islam a l'espai públic. L'últim exemple són les mobilitzacions de protesta la primavera de 2021 contra la proposta de l'anomenada “Llei contra el separatisme”, que teòricament era per atallar l'integrisme religiós, i conté en el seu articulat una sèrie de punts que poden constituir un atac contra les llibertats fonamentals i perjudicar la societat civil, segons la Comissió Nacional Consultiva de Drets Humans (CNCDH).¹⁷ Alguns d'aquests grups, entre els quals es troben Nta Rajel, Lallab, la Comissió Feminista del Front contre l'islamophobie i el Mouvement des Femmes pour la Justice et l'Équité, un altre col·lectiu de dones musulmanes, van realitzar al maig de 2021 una acció de protesta al davant del Senat francès,¹⁸ sota el lema “Feminisme d'Etat = Islamofòbia d'Etat” i l'etiqueta

#OnlraOuOnVoudra, per denunciar els punts de la llei que es consideren islamòfobs, sexistes i racistes, com la prohibició de l'ús del vel a les empleades del sector privat que treballen per a institucions públiques. Els col·lectius consideren que aquest tipus de mesures avancen en l'expulsió de les dones musulmanes de l'espai públic, "reforcen la precarietat i l'exclusió econòmica que ja pateixen moltes d'elles i instrumentalitzen la violència patriarcal per a estigmatitzar encara més a la comunitat musulmana",¹⁹ a més de blindar restriccions com la prohibició a menors d'edat de portar vel en l'espai públic, a mares i acompanyants en les sortides escolars o la prohibició de l'anomenat *burkini* en les piscines públiques.

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

La qüestió de la integració a França, com reconeixen Catarina Kinnvall i Paul Nesbitt-Larjing, bàsicament es tradueix en la voluntat d'assimilació a la cultura i la nació francesa, i en la imposició a les persones migrants i de minories ètniques, religioses i lingüístiques d'abandonar qualsevol forma d'identitat cultural.²⁰ A través de dispositius legals, com hem vist, però també punitius, que dificulten les possibilitats de participació política i social des de les diàspores i postdiàspores, i que es materialitzen en la repressió a col·lectius i fins i tot la dissolució forçada de les principals associacions antiracistes i que treballen contra la islamofòbia a França. Un exemple n'és el Collectif contre l'Islamophobie en France (CCIF),²¹ entitat denunciada per organitzacions com Amnistia Internacional i pels col·lectius feministes antiracistes.²²

Aquesta criminalització de les veus feministes antiracistes, sumada a l'estigmatització de les dones musulmanes i dins del feminisme *mainstream* francès, genera també exclusions i obstacles a la participació. Els col·lectius es queixen, d'altra banda, del tancament de comptes en xarxes, per exemple, per denunciar el supremacisme blanc a compte de l'atemptat en Christchurch, Nova Zelanda.²³

NOTES

1. Ati, Aymen (2019). The Post-9/11 Securitisation of the Hijab and International Human Rights Law: the Strasbourg Court, Article 9 and Hijab Restrictions. *Queen Mary Human Rights Review* (1).
2. Europe's Growing Muslim Population. Peace Research Center.

3. Edmunds, Aneira J. (2020). Precarious bodies: *The securitization of the “veiled” woman in European human rights*. *British Journal of Sociology*: Volumen 72, núm. 2, marzo, pp. 315–327.
4. Légifrance. (2004). Loi n° 2004-228 du 15 mars 2004 encadrant, en application du principe de laïcité, le port de signes ou de tenues manifestant une appartenance religieuse dans les écoles, collèges et lycées publics.
5. *L’Obs* (22/12/2003). Des milliers de femmes dans la rue pour le port du voile.
6. À Babord (2008). Entrevista a Christine Delphy, La rencontre du féminisme et de l’antiracisme. Núm. 23 - febrer / març.
7. Collectif contre l’Islamophobie en France (CCIF, 2020). Rapport 2020: Islamophobie en France.
8. McCain, Meredith (2019). *Les féministes musulmanes en France et le voile islamique : un débat contentieux*. *L’Indécis au Précis*, 1(1), pp. 26–34.
9. Bannani, Safa (27/05/2018). Entrevista a Françoise Vergès: La República francesa sigue siendo un espacio de colonialidad del poder, publicada en castellà en *Viento Sur*.
10. Webzine feminista Les Ourses à plumes (2019). Avec o sans voile, mamans toutes égales.
11. Web Collectif Féministes pour l’Égalité. (s. f.) Qui sommes-nous.
12. Badran, Margot (2010). Où en est le féminisme islamique ? *Critique internationale* 1, núm. 146, pp. 25–44.
13. Web Nta Rajel (s. f.). À propos.
14. Torkhani, Fatma (15/04/2021). Nordafem : quand la diaspora maghrébine en France s’empare du féminisme. *Middle East Eye*.
15. Web Nta Rajel (2019). Campaña “Pas Vos Beurettes”.
16. Lallab Magazine (23/12/2020). [Comunicat] “Violences sexuelles de l’imam de Montpellier: notre silence ne nous protégera pas”.
17. Le Figaro (04/02/2021). Projet de loi séparatisme : «une atteinte aux libertés fondamentales», selon la CNCDH.
18. Facebook Mouvement des Femmes pour la Justice et l’équité (02/05/2021). Post video acció.
19. Carta del Frente Contra la Islamofobia (04/03/2021). Les féministes doivent se mobiliser contre le projet de loi contre les séparatismes. *Mediapart*.
20. Kinnvall, Catarina y Nesbitt-Larking, Paul (2009). *Security, subjectivity and space in postcolonial Europe: Muslims in the diaspora*. *European Security*, 18(3), pp. 305–325.
21. Amnesty International (2020). France. La fermeture d’une association antiraciste est une menace pour les libertés.
22. Lallab Magazine (05/12/2020). “La France criminalise la lutte contre l’islamophobie” [comunicat].
23. Nta Rajel, cita 15.

EL ROL DUAL DE LES DIÀSPORES EN LA GUERRA I LA PAU: L'EXPERIÈNCIA DEL MOVIMENT DE DONES KURDES A EUROPA

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

La població kurda, que representa més de 40 milions de persones,¹ viu dividida entre Síria, l'Iraq, l'Iran i Turquia, des que les fronteres d'aquests quatre estats van ser traçades artificialment l'any 1924. Fa més de 80 anys, doncs, que aquest poble sense Estat demanda el reconeixement de la seva cultura i llengües diferencials, així com de les seves formes d'articulació nacional pròpies (com el confederalisme democràtic) que van més enllà d'un Estat modern a l'ús, una fórmula que consideren una imposició occidental.² La repressió a aquesta realitat política i cultural ha donat lloc a un conflicte armat que es lliura cada territori de manera diferent, però la guerra entre l'Estat turc i el moviment d'alliberament kurd és una de les més actives i sagnants. Arran dels combats i de la fustigació de l'Estat turc a la població kurda, milers de persones han perdut la vida, més de quatre milions han estat desplaçades internament i, des dels anys 80, més d'un milió de kurds i kurdes han migrat o fugit a l'Europa Occidental,³ la majoria al Regne Unit, Suècia, Alemanya i França.

Encara que l'exili kurd és heterogeni i comprèn migrants econòmics, estudiants, persones arribades amb reagrupament familiar, sol·licitants d'asil, i intel·lectuals i militants en l'exili,⁴ bona part –amb origen sobretot al Kurdistan turc i el siria– s'ha polititzat a la diàspora i articulats entorn del moviment d'alliberament nacional impulsat pel Partit dels Treballadors del Kurdistan (PKK), amb l'objectiu de posar fi a la seva situació de persecució i de diàspora permanent, fins i tot als seus Estats d'origen.⁵ Dos de les característiques més destacables d'aquesta diàspora són el nivell de mobilització i organització de les dones, que es va visibilitzar especialment arran de la defensa de les ciutats kurd-sirianes de Kobane i Afrin front la invasió del ISIS, i el seu rol actiu i dual en el conflicte, que alhora fa costat a les guerrilles⁶ i impulsa les negociacions de pau que es van dur a terme amb el primer ministre turc Recep Tayyip Erdogan, de 2012 fins al seu col·lapse l'any 2015.⁷ Aquest rol dual ha estat exercit, també, per les organitzacions de dones del moviment d'alliberament kurd a Europa, que al seu torn han sofert les conseqüències de la criminalització per part dels països de la Unió Europea (UE), que inclou al PKK a la seva llista d'organitzacions terroristes,⁸ i de la repressió de l'Estat profund turc, que a l'any 2013 va executar a tres militants kurdes a París.

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

Des dels inicis d'aquest moviment d'alliberament, però sobretot des de finals dels 90, l'emancipació de les dones va ser un pilar central per la construcció del confederalisme democràtic, el projecte polític entorn del qual s'articulen les organitzacions kurdes, incloses les de dones. Això va resultar, segons les pròpies dones, en un augment molt substancial de la participació femenina en la vida política i social al Kurdistan, però també en la diàspora europea.⁹ Allà, cada vegada més dones kurdes impulsen activitats de base, culturals, polítiques i diplomàtiques, en relació, sobretot, amb tres àrees d'opressió: la resistència nacional del poble kurd, la lluita contra la violència de gènere i la fi del racisme a la diàspora.¹⁰

Un dels fets externs que configuren el moviment de dones i la seva organització central són les dificultats per mantenir l'activitat i fins i tot el nom. Durant l'ofensiva militar després de la ruptura de la treva i del procés que va dur a terme l'exèrcit turc a les principals ciutats kurdes els anys 2015-2016, nombroses iniciatives polítiques i socials van ser il·legalitzades o dissoltes a la força, entre elles organitzacions de dones com el **Consell de Dones Lliures (KJA)**, que va néixer el 2015 com a paraigües de dones que al seu torn pertanyien a diferents entitats, ONG, partits i governs locals. L'any 2016, després que un decret adoptat sota l'estat d'emergència dissolgués el KJA, l'organització va passar a anomenar-se **Moviment de Dones Lliures (TJK)**, amb una branca europea amb el nom de **Moviment de Dones Lliures a Europa** (Tevgera Jinên Kurd Li Ewropayê, TJK-E).¹¹

Dins del paraigua del TJK-E, una de les iniciatives més interessants és Cenî Kurdistan, l'**Oficina de Dones per la Pau**, fundada el maig de 1999 per dones kurdes i turques residents a Europa, amb l'objectiu d'enfortir la solidaritat internacional entre les dones per als processos de pau a Turquia i el Kurdistan, i a Orient Mitjà en general.¹² Una de les activitats centrals del TJK-E i de Cenî a Europa és la difusió de l'anomenada Jineolojî, la ciència de les dones, un paradigma basat en la crítica a la producció de pensament científic feta des del positivisme, el androcentrisme i el feminisme liberal, que proposa anar més enllà de la metodologia feminista, redescobrint les històries de les dones, de les activistes i de les acadèmiques, les veus de les quals van ser i són marginades, amb l'objectiu de restaurar el paper central de les dones en la societat.¹³

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

Des de l'inici del procés de pau de 2012, el referent simbòlic del moviment kurd i fundador del PKK, Abdullah Öcalan, empresonat a l'illa-presó de Imrali des de 1999, es va adreçar en diverses ocasions a la diàspora, i la va instar a contribuir al desenvolupament de les negociacions organitzant debats i mobilitzacions, i fent pressió a les institucions i governs europeus perquè s'involucressin en les converses de pau.¹⁴ Les dones van participar a les negociacions com a moviment unitari, tant als territoris kurds com a la diàspora, la seva forma d'articulació habitual, mentre que del costat turc només es van mobilitzar algunes poques dones negociadores. Elles van apostar pel procés, convençudes de que el nou escenari obria, també, oportunitats per als drets de les dones. “Les kurdes s'han involucrat en les negociacions de pau per la ferma creença en que un procés constructiu i sostenible per a tots els kurds i turcs s'aconseguirà abordant la desigualtat de gènere i apostant per l'emancipació de les dones”,¹⁵ afirmava l'ONG Fair Observer el 2014.

L'any 2015, el procés va fracassar després de més de dos anys de treva per falta d'avenços i del compliment de compromisos, el boicot de l'Estat profund turc, i per les pressions internes dels sectors més joves i radicals del moviment d'alliberament kurd.¹⁶ Des d'aleshores, el moviment de dones s'ha bolcat en campanyes pròpies o compartides amb la resta de les organitzacions polítiques kurdes, que van des de les mobilitzacions per la llibertat de Ocalan,¹⁷ passant pel suport públic a la resistència de les guerrilles kurdes a les muntanyes que fan frontera entre el Kurdistan iraquiana i el turc,¹⁸ a una potent campanya internacional en defensa del projecte polític i comunitari que els kurds i les kurdes han construït, al costat d'altres minories ètniques, en els tres cantons autònoms de Rojava, al Kurdistan siriana. Aquesta campanya, sota els lemes Rise Up for Rojava¹⁹ i Women Defend Rojava,²⁰ ha aconseguit unificar bona part de la diàspora, fins i tot la menys polititzada, i ha tingut un seguiment destacable per part de les organitzacions d'esquerra i col·lectius feministes a Europa, en forma de suport polític i econòmic per a la defensa d'aquest territori contra els atacs del ISIS i, posteriorment, contra la invasió turca.

El moviment de dones kurdes a Europa impulsa, també, des de 2020, la campanya de sensibilització i recollida de signatures “100 raons per a condemnar al dictador”, en la qual assenyalen 100 motius pels quals consideren que Erdogan, el president turc, i el seu govern han de ser processats per haver comès abusos de poder i violacions de drets humans i de les dones a través del que consideren “polítiques feminicides que han portat a la persecució i a l'assassinat, des de 2009, de milers de dones kurdes”.²¹ Aquesta visibilització de la relació entre la repressió política estatal i la violència masclista és una de les prioritats del moviment.

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

La capacitat d'influència del moviment de dones kurdes a Europa es concreta, per exemple, en la visibilitat mediàtica i política de la seva lluita, especialment des de l'alliberament de Kobane. Anteriorment, la vulneració de drets per part de Turquia va ser reconeguda pel Parlament Europeu quan va concedir, l'any 1995, el Premi Sakharov a la Llibertat de Consciència a Leyla Zana, diputada kurda empresonada per parlar en kurd en el parlament de Turquia i convertida en un símbol internacional de la lluita per la llibertat del Kurdistan.²²

D'altra banda, l'embat per a acabar amb les organitzacions i partits kurds legals a Turquia i l'augment de la visibilitat del moviment de dones kurdes ha anat acompanyat d'un increment de la repressió en forma de detencions, assenyalaments i, en última instància, l'eliminació física. Al gener de 2013, en ple procés de pau, un home vinculat a l'Estat profund turc²³ va assassinar a tirs a Sakine Cansiz, una de les fundadores del PKK i símbol de la lluita de les dones kurdes; a Fidan Dogan, representant del Congrés Nacional Kurd a Europa, i a Leyla Soylemez, membre del moviment juvenil en el Kurdistan Information Centri de París. Aquests assassinats van generar una enorme commoció en la diàspora kurda i van crear, a més, una sensació d'inseguretat a Europa.²⁴

VINCLES I ALIANCES AL PAÍS D'ORIGEN/RECEPTOR

El moviment de dones kurdes a Europa no només té vincles molt estrets al país d'origen, sinó també orgànics, i secunda de manera econòmica i política la creació de refugis de dones, consells municipals, cooperatives i acadèmies al Kurdistan turc i en els cantons de Rojava. D'altra banda, la lluita per l'alliberament del Kurdistan té un acolliment cada vegada més gran entre els col·lectius feministes i d'esquerra de països com Alemanya, el Regne Unit, Suècia i l'Estat espanyol, la qual cosa es tradueix en múltiples comitès de solidaritat. La diàspora kurda a Europa exerceix com a corretja de transmissió d'aquesta solidaritat.²⁵

NOTES

1. Fondation Institut Kurde de Paris (s. f.). *The Kurdish population*. Recuperat el 10/06/2021.
2. Ocalan, Abdullah (2011). *Democratic Confederalism*. International Initiative Edition.
3. Fondation Institut Kurde de Paris, cita 1.

4. Baser, Bahar (2011). *Kurdish Diaspora Political Activism in Europe with a Particular Focus on Great Britain*. Berghof Peace Support and Centre for Just Peace and Democracy.
5. Íbid.
6. Byman, Daniel; Chalk, Peter; Hoffman, Bruce; Rosenau, William; Brannan, David. (2001). *Trends in outside support for Insurgent Movements*. RAND, National Security Research Division.
7. Web Hafiza Merkezi (19/07/2015). Chronology of Peace Process in Turkey.
8. Diari Oficial de la Unió Europea (08/01/2019). DECISIÓ (PESC) 2019/25 DEL CONSELL per la qual es modifica i actualitza la llista de persones, grups i entitats als quals s'apliquen els articles 2, 3 i 4 de la Posició Comuna 2001/931/PESC sobre l'aplicació de mesures específiques de lluita contra el terrorisme i es deroga la Decisió (PESC) 2018/1084.
9. VV. AA. (23/10/2018). Interview with the Free Women's Movement (TJA) in North Kurdistan. Open Democracy.
10. Mojab, Shahrzad y Gorman, Rachel (2007). *Dispersed Nationalism: War, Diaspora and Kurdish Women's Organizing*. *Journal of Middle East Women's Studies*, vol. 3, núm. 1, pp. 59–65.
11. VV. AA. (23/10/2018). Cita 9.
12. Web Cenî Kurdistan (s. f.). Wer wir sind. Recuperat el 11/06/2021.
13. Al-Ali, N., y Käser, I. (2020). Beyond Feminism? Jineoloji and the Kurdish Women's Freedom Movement. *Politics & Gender*, 1–32.
14. Tas, Latif (2016). Peace Making or State Breaking? The Turkish-Kurdish Peace Processes and the Role of Diasporas. *Review of Social Studies (RoSS)*, vol. 3, núm.1.
15. Fair Observer (31/05/2014). Kurdistan: Kurdish women and the peace process in Turkey (part 1/2). *Peace Women*.
16. Göksel, Nigal y Mandiraci, Berkay (09/03/2016). Lo inevitable: nuevos diálogos de paz Turquía-PKK. *Política Exterior*.
17. ANHA, Hawar News Agency (09/10/2020). TJK-E calls on women to take part in events of October 10th.
18. ANF News (26/04/2021). Kurdish Women's Movement in Europe calls on Kurds to protest Turkish attacks in South Kurdistan.
19. Web campanya internacional Rise Up for Rojava.
20. Web campanya Women Defend Rojava.
21. Dossier campanya "100 reasons to prosecute Erdogan" (2020).
22. European Parliament, Sakharov Prize (s. f.). Leyla Zana – 1995, Turkey.
23. Stockholm Center for Freedom (05/01/2018). Alleged details of Paris killings of 3 Kurdish women by Turkey's MiT exposed.
24. Tas, Latif (2016). Cita 14.
25. Miley, Thomas Jeffrey (21/07/2020). The Kurdish Freedom Movement, Rojava and the Left. *Middle East Research and Information Project*.

QUAN L'EXILI COLPEJA DIRECTAMENT L'ARTICULACIÓ DE LES DONES: EL CAS DE LA "RED DE FEMINISTAS POR NICARAGUA" A L'ESTAT ESPANYOL

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

El cas de l'exili nicaragüenc actual s'emmarca en l'onada de repressió a l'activisme social iniciada a l'abril del 2018, quan milers de manifestants van prendre els carrers per protestar per l'anunci de reformes a la seguretat social, fent palesa la crisi de legitimitat del govern de Daniel Ortega i Rosario Murillo.¹ Les protestes van ser brutalment reprimides per part de les forces de seguretat i parapolicials, amb un balanç d'almenys 300 morts.² Segons dades de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), l'onada de detencions i vulneracions de drets humans i l'enduriment penal orientat a castigar tota dissidència han portat en dos anys a més de 100.000 nicaragüencs a refugiar-se, sobretot, a Costa Rica i, en menor mesura, a Europa, on han sol·licitat asil unes 9.000 persones.³ La majoria van sol·licitar protecció en l'Estat espanyol, on 5.483 nicaragüencs van demanar asil⁴ l'any 2019.

En quant a la seva configuració, l'exili nicaragüenc és jove, molt participat per dones i compost per estudiants, antics funcionaris, opositors, periodistes, defensores i defensors dels drets humans, o agricultors i ecologistes. Però, a més, destaca molt clarament per la incidència d'activistes feministes i LGTB+ entre les persones exiliades, fruit de l'especial criminalització d'aquests moviments per part del govern d'Ortega, la qual cosa evidentment es tradueix en una participació i lideratge de les dones molt destacat entre el recent exili nicaragüenc. L'enfrontament entre el moviment feminista i el govern orteguista no és nou, perquè es va forjar després de la denúncia contra el president l'any 1998 per abusos sexuals a la infància, a la seva fillastra,⁵ una denúncia que va comptar i compta amb el suport del moviment. Qüestions com la il·legalització estratègica de l'avortament terapèutic l'any 2006 per aconseguir el suport de l'església catòlica al Frente Sandinista de Liberación Nacional (FSLN) a les eleccions, o la fustigació i la repressió a les manifestacions del 8 de març en repetides ocasions⁶ són algunes mostres de l'especial malvolença de l'aparell repressiu de l'Estat contra les dones organitzades fora del sandinisme oficialista. Durant el seu mandat, Ortega ha eliminat, a més, les Comisarías de la Mujer, fonamentals per a l'aplicació de la Llei Integral contra la violència cap a les dones. No és d'estranyar, doncs,

que el moviment feminista fos, al costat de l'ecologisme, una de les puntes de llança de les protestes de 2018 i, per tant, que els seus activistes formessin part del contingent d'exiliades i sol·licitants d'asil.

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

Un dels principals actors que continuen la protesta contra el govern d'Ortega des de l'exili europeu és la **Red de Feministas por Nicaragua**, que té com a principal missió ser altaveu a l'Estat espanyol de la **Articulación Feminista de Nicaragua**, un moviment ampli d'organitzacions feministes de tot el país.⁷ La Red de Feministas por Nicaragua és present a ciutats com Saragossa, Múrcia i Madrid, i territoris com el País Basc, Galícia o Catalunya, on existeixen nuclis com **Nicas Euskal Herria** o **Nicas Catalunya**. Està formada per feministes nicaragüenques migrades i exiliades, així com per feministes autòctones que van viure al país centreamericà.⁸ Existeixen, també, multitud d'iniciatives mixtes de persones exiliades repartides pel territori, com la **Red de Estudiantes Nicaragüenses Exiliados en España** o la plataforma SOS Nicaragua, que agrupa la comunitat nicaragüenca i els comitès de solidaritat amb Nicaragua en diversos països europeus, com l'Estat espanyol, Itàlia, França, Bèlgica o els Països Baixos, i de les quals també formen part moltes dones i feministes.

OBJECTE D'ACTUACIÓ EN EL PAÍS D'ORÍGEN/RECEPTOR

La Red de Feministas por Nicaragua comparteix amb la resta d'organitzacions de l'exili nicaragüenc l'objectiu d'avivar les denúncies contra la repressió i les vulneracions dels drets humans promogudes pel govern de Daniel Ortega, la falta de garanties institucionals i la demanda per la llibertat dels presos polítics, per mantenir al seu país a l'agenda política dels països d'acollida, ser la veu de les dones que continuen protestant des d'allà i aconseguir un posicionament per part d'institucions a Europa. Específicament, a més, la Red de Feministas por Nicaragua denuncia la persecució i les agressions a activistes feministes i altres tipus de violència política travessades pel gènere, com el repunt dels femicidis o la criminalització de l'avortament. "Volem fer ressò a nivell internacional sobretot del que està passant a Nicaragua i que les companyes feministes d'aquí, de l'Estat espanyol, se solidaritzin amb les companyes feministes de Nicaragua i es visibilitzi la lluita que s'està donant allà", explicaven les dones de la Red de Feministas por Nicaragua el passat⁸ de març.⁹

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

Després de la repressió a les protestes de l'abril de 2018, les activistes van detectar un repunt de violències i agressions contra les dones i les persones LGTB+ en general¹⁰ (femicidis, embarassos forçats de nenes i adolescents, violacions grupals), i contra activistes feministes específicament. Amnistia Internacional exposava, a un informe, les tortures sexuals rebudes per alguns presos i preses polítiques durant el seu empresonament,¹¹ mentre que la Iniciativa Mesoamericana de Mujeres Defensoras de Derechos Humanos (IM-Defensores) denunciava al setembre de 2020 que s'havien comès 165 agressions dirigides a dones activistes i defensores de drets humans en 15 dies,¹² incloent les amenaces rebudes a les xarxes socials. Aquesta situació ha motivat campanyes permanents de denúncia, com la que es duu a terme sota l'etiqueta #FloreceráNicaraguaLibreyFeminista o #YoEscuchoaNicaragua, la campanya de denúncia per a exigir democràcia i justícia per als més de 300 assassinats i la llibertat dels centenars d'activistes presos.

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

Les campanyes de solidaritat amb Nicaragua han aconseguit posar sobre la taula el suport cec que part de l'esquerra europea professava al govern de Daniel Ortega, en nom de la Revolució Sandinista, i això s'ha traduït en una capacitat d'influència al país d'acolliment relativament petita, que s'ha anat incrementant, i ha donat lloc a pronunciaments que qüestionen la repressió governamental a Nicaragua a espais acadèmics, activistes i polítics, inclòs l'Ajuntament de Saragossa. Així, el principal obstacle que destaquen les activistes feministes exiliades a l'Estat espanyol a l'hora de denunciar des de la diàspora és la romantització d'Ortega com a representant del sandinisme oficialista, malgrat la fragmentació política de l'herència sandinista, part de la qual està en l'oposició al govern. Especialment, això es dona per part d'actors polítics com el Partit Comunista d'Espanya i alguns col·lectius feministes situats a la seva òrbita, que van avalar la versió oficial de que les protestes i la insurrecció eren part d'un intent de cop d'Estat finançat per la CIA, i van bloquejar les iniciatives de condemna i de solidaritat amb les organitzacions d'exiliades.¹³ Aquests bloquejos han succeït a ciutats com Saragossa o Gijón, on diverses refugiades nicaragüenques van intentar tirar endavant un pronunciament de suport al moviment feminista del país, però les dones del Partit Comunista es van oposar a aquesta petició i, finalment, van intentar boicotejar el debat a la plenària.¹⁴

Un altre dels obstacles compartits és la falta d'accés a l'estatus de refugi, la precarietat econòmica i les possibilitats laborals de les migrants i exiliades que passen, indefectiblement, pel sector de les cures. És rellevant el cas de Silvia Zúñiga, activista feminista integrant de Feministes per Nicaragua – Euskal Herria, exiliada al País Basc; mentre que a Nicaragua “treballava en una organització de dones promovent els drets sexuals i reproductius amb joves”, al País Basc, la seva única oportunitat laboral ha estat netejar cases i cuidar a persones majors.¹⁵

VINCLES I ALIANCES AL PAÍS D'ORIGEN/RECEPTOR

Malgrat l'acolliment parcialment negatiu o de rebuig de l'exili nicaragüenc en les organitzacions d'esquerra en l'Estat espanyol, i específicament també dins d'una part del feminisme blanc al país d'acolliment, la Red de Feministas de Nicaragua i els col·lectius locals que la conformen, també han construït múltiples vincles de solidaritat amb grups feministes o antiracistes –sobretot del País Basc, Aragó i Catalunya– i entre associacions de dones llatinoamericanes exiliades. Al setembre de 2020, arran del setge i dels atacs per part de força pública a tres organitzacions rellevants de dones a Nicaragua, prop de 200 associacions i col·lectius feministes de Llatinoamèrica i l'Estat espanyol van fer públic un posicionament de condemna dels fets i de suport al moviment feminista a Nicaragua.¹⁶ Aquesta iniciativa il·lustra bé el component transnacional del feminisme, perquè és una iniciativa promoguda pel moviment a Nicaragua, a la qual es dona suport des d'articulacions de dones en altres parts de Llatinoamèrica i del principal país d'acolliment després de Costa Rica, Espanya. Dins d'aquests suports, hi ha grups expressament formats per xarxes de la diàspora nicaragüenca formades per dones (Morada Feminista Nicaragua UK, al Regne Unit), grups mixtos (Nicaragua Lliure i SOS Nicaragua Europa), així com articulacions de dones en l'exili de països veïns com Hondures (Red de Hondureñas Migradas, Estat espanyol).

NOTES

1. Gómez-Abarca, Carlos de Jesús (2019). *Mobilización, represión y exilio de jóvenes activistas nicaragüenses*. *Anuario de Estudios Centroamericanos*, Universidad de Costa Rica, 45, pp. 239–268.
2. International Crisis Group (2018). *Nicaragua: caminos hacia el diálogo después de la revuelta aplastada*. Informe sobre América Latina núm. 72.

3. ACNUR (10/03/2020). Más de 100.000 personas forzadas a huir de Nicaragua tras dos años de crisis política y social.
4. Velásquez, Uriel (10/12/2019) Solicitudes de asilo de nicas en España aumenta de manera exponencial. *Confidencial.ni.*
5. Gómez Nadal, Paco (04/03/1998). Daniel Ortega, denunciado por su hijastra por abusos sexuales. *El País.*
6. DW (09/03/2016). Nicaragua: Policía interrumpe marcha en honor a Berta Cáceres.
7. Pof, Paula y Álvarez Barba, Yago (14/12/2019). Feministas nicaragüenses denuncian un repunte de la violencia contra las mujeres tras las protestas de 2018. *El Salto.*
8. Fernández, June (19/02/2020). Red Feminista por Nicaragua: 'Nuestro violador es Daniel Ortega'. *Píkara Magazine.*
9. González, Dora (08/03/2021). El romanticismo por la Revolución dificulta denunciar a la dictadura en España. *La Lupa.*
10. Pof, Paula i Álvarez Barba, Yago (14/12/2019). Cita 7.
11. Amnistía Internacional (2018). Sembrando el terror: de la letalidad a la persecución en Nicaragua [informe].
12. Web de IM-Defensoras (09/2020). Se intensifican las acciones represivas ejercidas por las autoridades nicaragüenses contra activistas, personas defensoras de derechos humanos y periodistas [pronunciament públic].
13. Cámara, Julia. (02/04/2019). «Nicaragua está explicitando y visibilizando una dinámica y un problema que ya estaba presente en los movimientos».
14. Fernández, June (2018). De profesión, exiliadas militantes a tiempo completo. *Píkara Magazine.*
15. Fernández, June (19/02/2020). Cita 8.
16. Web de IM-Defensoras (09/2020). Cita 12.

LA LLUITA PER LA JUSTÍCIA I CONTRA LES VIOLÈNCIES SEXUALS DES DE NARRATIVES NO REVICTIMITZANTS: EL CAS DE LES ORGANITZACIONS DE DONES CONGOLESES A EUROPA

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

S'ha escrit molt sobre el conflicte armat a la República Democràtica del Congo (RDC), que es va iniciar a mitjans de la dècada dels 90, derivat de la violència del genocidi ruandès, quan el territori va ser bressol de la formació de nombrosos actors armats vinculats a la violència interètnica.¹ Avui un centenar de grups armats operen a la zona de l'est de la RDC, especialment a les regions de Ituri, Kasai, Kivu del Nord i Kivu del Sud, des de les quals es calcula que 4,5 milions de persones s'han vist obligades a desplaçar-se a altres zones, i més de 800.000 s'han refugiat a altres països.² A Europa, la diàspora congoleesa es concentra principalment a Bèlgica i el Regne Unit. A més, en el primer cas presenta característiques atípiques, ja que no es correspon exactament ni amb la migració econòmica ni amb el mer flux de refugiats del conflicte, ja que és també producte de les dinàmiques pròpies de la relació entre l'antiga metròpolis i la colònia que han mantingut Bèlgica i l'actual RDC.³ Així doncs, la diàspora congoleesa preconflicte estava, sobretot, formada per estudiants i diplomàtics, fins a l'arribada de migrants –després de deteriorar-se la situació econòmica i de seguretat– a la recerca de millors condicions de vida, però també de milers de sol·licitants d'asil. S'estima que, l'any 2006, la diàspora congoleesa a Bèlgica estava formada per unes 80.000 persones.⁴

No obstant això, el conflicte armat a la RDC és mundialment conegut, especialment, per la persistència de casos de violència sexual i violacions massives de dones en el marc del conflicte (8.000 dones agredides sexualment només el 2009),⁵ que van portar a la representant de les Nacions Unides sobre violència sexual en conflicte, Margot Wallström, a qualificar l'est del país com la “capital mundial de la violació” i “el lloc més perillós de la Terra per a les dones”.⁶ Aquest discurs, repetit i replicat fins a l'avorriments per polítics, periodistes, oenegés i activistes, ha influït decisivament no sols en la destinació de bona part de l'ajuda internacional a la regió, també en l'activitat de la diàspora europea, que desplega programes de suport a les dones al país de residència, alhora que confronta les narratives predominants sobre aquesta qüestió, que reforcen els estereotips de gènere i

colonials construïnt a les congolesees com a víctimes sense agència de la violència sexual, i a la població de la RDC, en general, com a bàrbars i salvatges.

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

Més enllà de les construccions essencialistes al voltant de les dones, la veritat és que elles estan especialment organitzades i mobilitzades per la justícia i la pau, dins i fora de la República Democràtica del Congo,⁷ fins que ha arribat a ser un dels països africans amb un major nombre d'organitzacions femenines, no sols en peus de lluita contra la violència sexual, també per l'educació, la sanitat, la representació política, la democràcia i el desplegament de la Resolució 1325 de les Nacions Unides sobre dones, pau i seguretat. Això es replica en la diàspora europea, on les congolesees –especialment a Bèlgica i el Regne Unit– lideren nombroses associacions de dones. Entre elles, en el cas de Bèlgica, hi ha **Action des Femmes pour le Développement** (AFEDE), que du a terme projectes dirigits a escolars i a dones supervivents de violència a l'est de la RDC; **Fòrum Inter-Régional des Femmes Congolaises** (FIREFEC2), que agrupa dones congolesees en general, siguin o no de les regions en conflicte, i que realitza projectes per millorar les condicions socials, econòmiques i polítiques de les dones al país d'origen i el d'acollida, o **Caravane pour la paix et la solidarité** (CPPS), que treballa per la integració de les dones congolesees de la diàspora en la societat belga i la construcció de llaços transnacionals amb altres dones a l'RDC.⁸

L'activisme de les dones en la diàspora congoleesa a Europa té, però, un component vivencial i generacional, amb grans diferències en funció de si provenen de les zones del país a on té lloc el conflicte o de si pertanyen a la primera generació de dones activistes establertes a Bèlgica i el Regne Unit, o a la postdiàspora. Així doncs, segons Marie Godin, investigadora que ha enfocat bona part del seu treball en la mobilització de les dones congolesees en la diàspora, en els grups més joves s'involucren tant homes com dones, mentre que la primera generació tendeix a agrupar la seva participació en funció de la identitat de gènere,⁹ “especialment en el cas de les dones que ja eren actives al país d'origen, i que han hagut de resistir i barallar contra la dominació masculina de l'espai”¹⁰ a casa i a la diàspora. Aquestes diferències es traduiran, també, en l'objecte d'actuació, el tipus de campanyes que es duen a terme des de la diversitat d'espais de la diàspora i el component crític del discurs respecte a l'antiga metròpolis.

OBJECTE D'ACTUACIÓ EN EL PAÍS D'ORIGEN/RECEPTOR

En el cas de les associacions de dones, alguns dels objectius principals són la lluita contra les violències masclistes i la violació com a arma de guerra; la sensibilització de l'opinió pública, les institucions congoleeses, belgues, europees i internacionals sobre els problemes als quals s'enfronten les dones a l'RDC, o la mobilització de les congoleeses per treballar per la reconstrucció del país.¹¹ Addicionalment, els espais i moviments formats per la segona generació o per persones joves de la diàspora i postdiàspora posen el seu focus, sobretot, a Bèlgica, al país receptor, i s'uneixen a moviments antiracistes o contra els vestigis colonials –com les estàtues del rei Leopoldo II– i per la reparació de les injustícies comeses durant la colonització.¹²

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

Organitzacions com AFEDE, creada l'any 2004 després de l'enrenou per la publicació de testimonis de violència sexual per part d'actors armats, focalitzen bona part de les seves campanyes en la denúncia i prevenció d'aquesta mena de violències a la RDC. La lluita de l'associació s'orienta a donar suport a les supervivents perquè “recobrin la dignitat i la integritat, desenvolupant els mitjans per sobreviure i per esdevenir actores de canvi i de desenvolupament dins de la comunitat, la regió i la nació”.¹³ Aquesta òptica, similar a la de moltes organitzacions de dones que treballen amb supervivents de violència, destaca, no obstant això, enfront de les narratives dominants respecte a les violències sexuals en la RDC, que tendeixen a ignorar l'agència de les dones i a representar-les únicament com a víctimes.¹⁴ Un dels problemes més obvis que presenta això és el fet que la violència sexual al Congo es presenta, en el marc de les Nacions Unides i algunes organitzacions internacionals governamentals o no, com un fenomen incompreensible, aïllat del context i de les ideologies i jerarquies de gènere que facilita la inserció d'aquesta violència en el dia a dia. Una descontextualització que no ajuda, com lamenten les associacions, a prevenir aquest tipus de violència.

Aquesta espectacularització de la violència sexual perpetrada per actors armats ha generat, per la seva banda, conseqüències contràries a l'objectiu que es pretenia, i ha vulnerabilitzat encara més les dones i nenes en les zones de l'est del país. D'aquesta manera, moltes víctimes d'altres vulneracions es veuen obligades a declarar-se supervivents d'una violació per poder accedir als serveis i recursos més bàsics, que d'una altra manera els hi són negats.¹⁵ Una altra perversa conseqüència de les narratives dominants és el fet que alguns

actors armats han après que la violència sexual massiva genera tanta atenció que es pot utilitzar de manera instrumental perquè se'ls tingui en compte a l'hora d'asseure's en una taula de negociació, per la qual cosa la promouen com a estratègia conscient.¹⁶

Front als discursos reduccionistes i desempoderants, les congolese en la diàspora treballen en projectes per a conscienciar a la població de les seqüeles i estigmes que genera aquesta violència, que en molts casos implica repudi, aïllament i pobresa per a la dona supervivent. A més, busquen proporcionar atenció sanitària, psicològica i alternatives a les víctimes de violència sexual, sense deixar d'oferir marcs molt més complexos per abordar aquest fenomen des de l'arrel i des d'una perspectiva de construcció de la pau. Per exemple, es neguen a perpetuar el llenguatge que posiciona a les congolese com a víctimes necessitades de protecció i salvació, confrontant la imposició d'una agenda institucional de pau "de dalt a baix" que exclou a les dones com a protagonistes dels processos, o qüestionant els estereotips colonials entorn de les causes d'aquest fenomen.¹⁷

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

Tot i que les seves veus i perspectives siguin de vegades marginades, els projectes de desenvolupament impulsats per les organitzacions de dones de la diàspora a la RDC posseeixen una capacitat notable de transformació i empoderament local. Alhora, els vincles transnacionals entre les associacions congolese i les diaspòriques, i la forta presència de totes dues en els espais transnacionals del moviment internacional de dones, contribueixen a la seva influència en les institucions internacionals i nacionals. Això s'ha traduït en la participació, en diverses ocasions, d'activistes congolese, per exemple, en el Consell de Seguretat de les Nacions Unides.¹⁸

D'altra banda, entre els obstacles que aquestes dones troben, destaquen les dificultats per la diàspora a l'hora de despertar l'interès d'institucions locals, nacionals o internacionals sobre l'RDC més enllà de les violacions massives per part d'actors armats, perquè de manera freqüent són l'únic ganxo per a aconseguir fons.¹⁹ La diversitat a la diàspora, i entre aquesta i les dones al país d'origen comporta, també, percepcions diferents sobre la pau, el rol de les dones a la societat congolese o l'abordatge de les violències sexuals.²⁰ Els complexos processos burocràtics per aconseguir la residència permanent, que s'han endurit a Europa en l'última dècada, poden actuar també com a elements de dissuasió, ja que algunes dones tenen por d'arriscar el seu estatus legal a Bèlgica pel seu compromís

polític, especialment quan els col·lectius mantenen discursos que responsabilitzen al colonialisme belga de la situació a la regió.²¹

VINCLES I ALIANCES AL PAÍS D'ORIGEN/RECEPTOR

Els vincles entre organitzacions de la diàspora i col·lectius a la RDC són visibles, per exemple, a través de la **Caravane pour la paix et la solidarité** (CPPS), que a més de treballar per la integració de les dones congoleeses de la diàspora en la societat belga, també fomenta la construcció de llaços transnacionals amb altres dones a la RDC. D'altra banda, els col·lectius de la diàspora participen anualment en les marxes amb motiu del Dia Internacional de la Dona que se celebra cada 8 de març a Bèlgica i el Regne Unit, juntament amb altres espais feministes dels països receptors.²²

Alhora, les organitzacions de dones congoleeses a la RDC i a la diàspora estan presents en els moviments internacionals de dones, raó per la qual els vincles van més enllà dels establerts merament entre el país d'origen i els d'acollida. Com a exemple, està molt present a la Marxa Mundial de les Dones un moviment internacional feminista format per grups i organitzacions de base de 52 països que a l'octubre de 2010 va celebrar l'acció final de la seva marxa anual a Bukavu, a la República Democràtica del Congo.²³ Es van desplaçar a l'acte 42 delegacions de tot el món –gairebé 20.000 persones– de les quals una de les més nombroses era la delegació de la diàspora congoleesa a Bèlgica, secundada per la CPPS.²⁴

NOTES

1. Council on Foreign Relations, Global Conflict Tracker (s. f.). *Violence in the Democratic Republic of Congo*. Recuperat el 26/02/2021.
2. ACNUR (s. f.). *Emergencia en la República Democrática del Congo*. Recuperat el 26/02/2021.
3. Swyngedouw, Eva y Swyngedouw, Eric (2009). *The Congolese diaspora in Brussels and hybrid identity formation: multi-scalarity and diasporic citizenship*. *Urban Research & Practice*, 2:1, 68–90.
4. Íbid.
5. UN News (08/02/2010). *More than 8,000 women raped last year by fighters in eastern DR Congo*.
6. BBC (28/04/2010). *UN official calls DR Congo 'rape capital of the world'*.
7. Godin, Marie y Chideka, Mado (2010). Las activistas congoleñas en la República Democrática del Congo y Bèlgica. *Revista Migraciones Forzadas*, núm. 36 (dic. 2010), pp. 33–34.
8. Íbid.

9. Garbin, David y Godin, Maria (2013). 'Saving the Congo': transnational social fields and politics of home in the Congolese diaspora. *African and Black Diaspora: An International Journal*, 6:2, pp. 113–130.
10. Godin, Marie (2017). Breaking the silences, breaking the frames: a gendered diasporic analysis of sexual violence in the DRC. *Journal of Ethnic and Migration Studies*.
11. Firefec Belgique (s. f.). Objectifs. Recuperat el 01/09/2021.
12. De Lorenzo, Daniela (28/06/2020). "Dark past, brighter future? The Congolese diaspora in Belgium". *DW.com*.
13. *Annuaire Afro-Belgue*, Associations, "AFEDE".
14. Godin, Marie (2017). Cita 10.
15. Eriksson, Maria y Stern, Maria (2010). The Complexity of Violence: A critical analysis of sexual violence in the Democratic Republic of Congo (DRC). Sida Working Paper on Gender based Violence.
16. Autesserre, Séverine (2012). "Dangerous tales: dominant narratives on the Congo and their unintended consequences". *African Affairs*, 111/443, pp. 202–222.
17. Godin, Marie (2016). "Theatre and Photography as New Contentious Repertoires of Congolese Women in the Diaspora. Towards Another Politics of Representation of Rape". *African Diaspora*, 9, pp. 101–127.
18. WILPF (19/03/2018). "Jeanine Bandu Bahati, Women's Rights Activist, Briefs UNSC on the Situation in the DRC".
19. Autesserre, Séverine (2012). Cita 16.
20. Godin, Marie y Chideka, Mado (2010). Cita 7.
21. *Íbid.*
22. Facebook Caravane Pour la Paix et la Solidarité asbl. (08/03/2021).
23. López, Gloria (06/11/2010). "La Marcha Mundial de las Mujeres llega a Bukavu". *Ameco Press*.
24. Godin, Marie y Chideka, Mado (2010). Cita 7.

ALIANCES DE DONES PER LA RECONCILIACIÓ: LA LLUITA PER LA LLIBERTAT DE VICTOIRE INGABIRE DES DE L'EXILI RUANDÈS

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

La diàspora ruandesa va començar a forjar-se a partir de 1959, encara que la majoria dels qui la conformen avui van marxar del país arran del genocidi de 1994,¹ que es calcula que va posar fi a la vida d'almenys un milió de persones, la immensa majoria tutsis, però també hutus moderats o que es van posicionar contra les massacres. En l'actualitat, es calcula que l'exili ruandès a Europa està compost per més de 50.000 persones, concentrades sobretot a Bèlgica (gairebé 15.000), el Regne Unit, els Països Baixos, França i Alemanya.² Al seu torn, és una de les diàspores africanes a Europa més mobilitzades, no sols econòmicament, encara que les remeses li atorguen un pes destacat en el desenvolupament econòmic del país, sinó també a nivell polític.

Oficialment, la narrativa promoguda pel govern i àmpliament donada per bona en l'imaginari occidental és que Ruanda és avui un dels països més segurs, pacífics, democràtics i pròspers d'Àfrica, i que ha estat capaç de superar un dels episodis més cruels i inhumans del segle XX per ressorgir com una societat unida. No obstant això, l'oposició política i els sectors crítics amb el president Paul Kagame dins i fora del país, l'acusen de silenciar, perseguir, empresonar i fins i tot assassinar als qui s'atreveixen a enfrontar-se al govern o a dissentir de la versió oficial sobre el genocidi³ –tot i que això es duu a terme sense intenció d'avivar l'odi interètnic–, valent-se de l'ús partidista de la legislació que prohibeix el negacionisme i el revisionisme del genocidi i de la llei antiterrorista. Aquesta situació ha estat recollida, també, en nombrosos informes d'organitzacions com Human Rights Watch⁴ i institucions com el Parlament Europeu, que, en el seu informe anual de 2018 sobre la situació dels drets humans, mostrava la seva preocupació per les desaparicions forçoses; l'ús de tortures, i les restriccions a les llibertats polítiques de reunió, associació i expressió a Ruanda.⁵

Així doncs, encara que continua imperant una certa separació entre els dos grups ètnics majoritaris a la diàspora,⁶ algunes veus consideren que la divisió real succeeix ara entre partidaris i detractors del govern de Kagame. És el que defensen, entre altres grups opositors, les associacions –en bona part liderades per dones de la diàspora– que impulsen

la campanya per la llibertat de la política Victoire Ingabire Umuhiza, empresonada l'any 2010 després de tornar del seu exili als Països Baixos per presentar-se a les eleccions presidencials.

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

Les dones de l'exili ruandès a Europa són molt actives a la comunitat, sobretot entorn del suport a la integració i autonomia de les altres dones de la diàspora i al desenvolupament al país d'origen.⁷ No obstant això, el paper de les dones a nivell formal sol ser més secundari, com destaca un dels impulsors del Diàleg Interuandès, una sèrie de trobades a Europa i els Estats Units amb més de 120 participants de les tres ètnies que formen la realitat social de Ruanda (hutus, tutsis i twas).⁸ En el marc d'aquesta iniciativa, l'objectiu de la qual era contribuir a una reconciliació real de la societat a Ruanda i a la diàspora que consideraven que no s'havia donat, es van organitzar dues plataformes de diàleg entre dones, l'any 2008 a Barcelona. "Vam voler ajuntar unes vint dones, entre ruandeses i familiars de cooperants catalanes i espanyoles assassinades també al Congo. Els hi va ser difícil parlar del passat, però no tant fer-ho del present i del futur, perquè un punt de connexió entre elles era que no volien tornar a Ruanda. Totes eren agents de pau molt actives a les seves comunitats de diàspora, però sense massa contacte interètnic. La plataforma va servir per connectar-les", explica Jordi Palou-Loverdos, advocat, mediador internacional i un dels impulsors d'aquests diàlegs.⁹

Una de les conclusions comunes d'aquesta trobada va ser la crítica frontal al govern ruandès, "caracteritzat per l'absència de justícia, que impedeix una reconciliació efectiva i està generant un empobriment progressiu de la població".¹⁰ Un compromís que una de les participants més implicades amb els diàlegs, Victoire Ingabire Umuhiza, va portar fins al final. Després de celebrar una conferència a Amsterdam per aglutinar a totes les organitzacions polítiques i de la societat civil opositores sota el paraigua de les **Forces Democràtiques Unificades** (FDU-Inkingi), Umuhiza va decidir tornar a Ruanda per a presentar-se a les eleccions presidencials de 2010.¹¹ Poc després de fer un discurs demanant el reconeixement de crims contra la humanitat posteriors al genocidi comesos també contra població hutu i twá, la política va ser posada sota arrest domiciliari i finalment detinguda, acusada de divisionisme, apologia del genocidi i complicitat amb actes de terrorisme. Malgrat haver negat tots els càrrecs i de les irregularitats en el judici, va ser condemnada el 2012 a vuit anys de presó,¹² una pena que a l'any 2013 va augmentar fins als quinze anys.

La repressió contra Umuhoza va generar un moviment de solidaritat des de la diàspora, que va arrossegar a moltes de les dones que havien coincidit amb ella en associacions i en els diàlegs a organitzar-se per a exigir el seu alliberament. L'activista opositora va ser indultada el 2018, després de vuit anys empresonada, encara que la seva llibertat d'expressió i de moviment continua sent limitada per la fustigació del govern.¹³

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

“Victoire Ingabire va despertar la consciència de moltes dones que no estaven compromeses políticament, especialment a partir de la seva decisió de tornar a Ruanda l'any 2010. Ens ha servit per adonar-nos que l'empoderament de les dones és una realitat”, compte Marcelline Nyiranduwamungu, defensora dels drets humans i portaveu de **Réseau international des femmes pour la Démocratie et la Paix** (RifDP),¹⁴ una de les organitzacions que impulsen la campanya en suport a Umuhoza. La RifDP és una associació de dones –majoritàriament exiliades ruandeses– amb seu a Bèlgica, el Canadà, França i els Països Baixos que promou la democràcia i la pau a la Regió dels Grans Llacs. Entre altres accions, l'associació organitza les concentracions davant l'ambaixada de Ruanda a Brussel·les que se celebren des de l'any 2010 per demanar la llibertat de Umuhoza, denuncia la repressió contra les oposició a Ruanda i a la diàspora, intenta influir en les parlamentàries del país i en les dones polítiques africanes i europees, i convoca el Premi Victoire Ingabire Umuhoza per la Democràcia i la Pau,¹⁵ que s'atorga cada any a persones que promouen la pau, el diàleg, la llibertat d'expressió i la millora de la qualitat de vida a la Regió dels Grans Llacs. A l'associació conflueixen dones hutus i tutsis per una mateixa causa. “Hi ha dos mons a la diàspora: un que continua patint repressió i opressió, que és el que generalment dona suport a l'obra de Victoire Ingabire, i l'altre món que simpatitza amb el règim ruandès. A cadascun dels grups pots trobar persones de totes les ètnies presents a Ruanda”, assegura Nyiranduwamungu. La campanya per la llibertat de l'activista opositora empresonada a Ruanda és impulsada, també, per la **Fondation Victoire pour la Paix** (Bèlgica), **Friends of Victoire** (Regne Unit) i altres associacions amb seu als Països Baixos, Espanya, els Estats Units o els països escandinaus, que han organitzat multitud de protestes, conferències i crides a estructures com ONU Dones. Però sobretot han servit de plataforma per denunciar la indefensió de l'activista davant un procés judicial plagat d'irregularitats, com la detenció i expulsió dels seus advocats, que també van assenyalar informes d'Amnistia Internacional¹⁶ i posicionaments del Parlament Europeu.¹⁷

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

La campanya per la llibertat de Victoire Ingabire Umuhoza ha calat dins de la pròpia diàspora, i especialment a l'hora d'aconseguir posicionaments d'organitzacions i institucions com el Parlament Europeu, que l'any 2012 la va nominar, juntament amb altres dos opositors ruandesos empresonats, al Premi Sàkharov a la Llibertat de Consciència.¹⁸ Tot això va contribuir a difondre la situació no sols de Umuhoza, sinó de les llibertats civils al petit país dels mil pujols. No obstant això, un dels obstacles principals per la campanya va ser, precisament, la dificultat d'erosionar la imatge del govern de Kagame als països occidentals, per exemple, al voltant de la qüestió de la paritat política a les institucions, que Ruanda ven com a un gran assoliment per a la igualtat de gènere a Àfrica. La presència d'una majoria de dones al parlament des de les eleccions legislatives de 2008¹⁹ ha aconseguit maquillar la repressió contra polítiques opositores –el cas de Victoire Ingabire no és un fet aïllat– o els abusos comesos per les forces de seguretat contra les dones durant el confinament per la COVID-19 a l'abril del 2020.²⁰ “El major obstacle és convèncer els qui simpatitzen amb el règim de Ruanda perquè vegin l'altra part de la història”, assenyala Marcelline Nyiranduwamungu, de la RifDP.

D'altra banda, als tradicionals obstacles que les dones troben a l'hora de participar a nivell polític i associatiu en societats patriarcals i els codis culturals de les quals o idioma no sempre dominen, s'uneixen, en aquest cas, les conseqüències psicosocials que presenta bona part de l'exili, generades per l'experiència de la violència indiscriminada,²¹ i la persecució que l'oposició ruandesa experimenta a la pròpia diàspora. Un informe realitzat per Freedom House apunta que els sectors més crítics d'aquest exili han estat objecte d'amenaques virtuals, espionatge digital, intimidació cap a membres de la família que segueixen al país, detencions, atacs físics i fins i tot execucions, que s'haurien dut a terme des de 2014 a la República Democràtica del Congo, Kènia, Sud-àfrica, els Emirats Àrabs i Alemanya.²² Aquesta situació ha impulsat el sentiment de desconfiança dins de la diàspora ruandesa.

VINCLES I ALIANCES AL PAÍS D'ORIGEN/RECEPTOR

Si l'entossudiment governamental dificulta la tasca política de l'oposició a l'interior del país d'origen, començant per la impossibilitat de legalitzar partits i organitzacions, l'esforç de la campanya per la llibertat de Umuhoza ha aconseguit calar en diferents sectors i establir vincles de suport a la causa, dins i fora de Ruanda. “La concessió del Premi Victoire

Ingabire Umuhoza per la Democràcia i la Pau ens ha ajudat a arribar a moltes persones d'origens diferents. Els guanyadors d'aquest Premi són els nostres ambaixadors en els seus respectius països", celebra Marcelline Nyiranduwamungu. A més d'establir aliances amb professionals i activistes en defensa dels drets humans de països occidentals i del continent africà, també s'ha fet amb les associacions de dones dels països limítrofs amb Ruanda.

NOTES

1. Kingston, Lindsey N. (2017). *Bringing Rwandan Refugees 'Home': The Cessation Clause, Statelessness, and Forced Repatriation*. *International Journal of Refugee Law*, volumen 29, núm. 3, octubre, pp. 417–437.
2. International Organization for Migration (2019). *Mapping and mobilizing the Rwandan diaspora in Europe for development in Rwanda*. *Comparative Report*.
3. Hattem, Julian. (26/02/2020). *Rwanda's Opposition Is Disappearing, Along With Kagame's Credibility*. *World Politic Review*.
4. Mudge, Lewis (27/06/2019). *No Space for Criticism of Rwanda*. Human Rights Watch.
5. European Union External Action, Rwanda Delegation (21/05/2019). Publications, *EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World 2018 – Rwanda*.
6. Banyanga, Jean d'Amour; Björkqvist, Kaj y Österman, Karin (2017). *Trauma inflicted by genocide: Experiences of the Rwandan Diaspora in Finland*. *Cogent Psychology*.
7. *The New Times* (19/03/2018). *Rwandan women in Germany hold annual convention*.
8. Highly inclusive inter-Rwandan dialogue, HIIIRD (2009). *The paper submitted to the Foreign Affairs' Commission of the Danish parliament Thursday*.
9. Entrevista a Jordi Palou-Loverdós per a aquest projecte.
10. Imishyikirano-huriro NyaRwanda / Intra-Rwandan Dialogue - Barcelone (2008). *Recommandations du Dialogue IntraRwandais/Plateforme des Femmes DIR'08*.
11. Asociación Pro Derechos Humanos de España (APDHE), Premios APDHE 2019, Candidatos, *Victoire Ingabire Umuhoza*.
12. Caballero, Chema (19/05/2016). *Justicia para Victoire Ingabire*. *Blog África no es un país*, El País.
13. *The Rwandan* (15/06/2020). *"Je suis surveillée H24 comment puis-je dans ce cas collaborer avec des terroristes?"*: *Victoire Ingabire*.
14. Entrevista a Marcelline Nyiranduwamungu per a aquest projecte.
15. Web RifDP (2020), *Prix Victoire Ingabire*.
16. Amnesty International (2003). *Rwanda. La justice mise à mal. Le procès en première instance de Victoire Ingabire* [informe].
17. Parlament Europeu (2016). *Résolution du Parlement européen du 6 octobre 2016 sur le Rwanda: l'affaire Victoire Ingabire (2016/2910(RSP))*.
18. Blog Umoya (25/09/2012), *Tres ruandeses nominados por el Parlamento Europeo al premio Sajarov 2012*.
19. UN Women (13/08/2018). *Revisiting Rwanda five years after record-breaking parliamentary elections*.

20. Amnesty International (s. f.). *Annual Report 2020-2021, Rwanda*.
21. Banyanga, Jean d'Amour; Björkqvist, Kaj y Österman, Karin (2017). Cita 6.
22. Freedom House (2021). *Rwanda: Transnational Repression Case Study*, dins l'informe *Out of Sight, Not Out of Reach. Understanding transnational repression*.

ORGANITZADES DES DE LA DIÀSPORA PER A EXIGIR LA INCLUSIÓ DE DONES EN LES NEGOCIACIONS DE PAU A SÍRIA

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

Deu anys després de l'escalada de la repressió governamental que va facilitar l'esclat del conflicte a Síria, el balanç és de 400.000 persones mortes, 11 milions de desplaçades de les seves llars¹ i més d'un milió de persones sirianes refugiades a Europa, amb o sense estatus legal.² Segons un informe de CARE International, les dones són caps de família en un terç de les llars als països de refugi.³ Aquesta es la situació, sobretot, des que l'any 2016 es va produir un augment substancial del nombre de dones sirianes que viatjaven soles o amb les seves criatures;⁴ que enfrontaven la perillosa ruta cap a Europa fugint de la guerra, de les detencions arbitràries, la inestabilitat, la violència sexual i la inseguretat alimentària, i que anaven a la recerca d'un futur per elles i per la seva família. És una situació que, com han denunciat nombroses organitzacions humanitàries i de suport a les persones refugiades, es replicava durant el trajecte, dificultat fins a l'extrem per les restrictives polítiques frontereres europees, i amb un risc molt major de patir atacs físics i sexuals.⁵

Però, evidentment, les dones sirianes no han estat, en aquest procés d'exili, només víctimes a les quals protegir. A l'esfera pública, han adquirit un rol de participació i lideratge a la comunitat i en les organitzacions de base des de la Primavera Àrab de 2011 fins a l'actualitat, negociant treves a nivell local, facilitant corredors per a l'ajuda humanitària, organitzant protestes pacífiques, documentant i denunciant crims de guerra, i autoorganitzant-se per a defensar els drets de les persones refugiades.⁶ No obstant això, aquest paper actiu s'ha reflectit molt poc en les delegacions negociadores i en les converses de pau que s'han dut a terme des de 2012 per a posar fi a les hostilitats. Malgrat resolucions de les Nacions Unides, com la 2254 que crida a incorporar a les dones i les seves demandes en el procés de pau a Síria,⁷ les dones sirianes han estat repetidament apartades de les delegacions d'alt nivell, fins i tot en aquelles afavorides per la pròpia ONU. Aquesta exclusió ha motivat una mobilització molt important de la societat civil siriana, que ha promogut diferents iniciatives perquè s'estableixi una quota de mínims del 30% de dones en totes les converses.⁸ En aquest procés, les dones de la diàspora i de l'exili siriana a Europa, però també a Jordània, el Líban, Turquia o els Estats Units, han jugat un paper fonamental.

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

En la cruesa del conflicte, les dones sirianes han trobat coratge i espais per desafiar les expectatives i jerarquies de gènere, reclamant la seva participació real en les negociacions de pau.⁹ Per maximitzar la seva influència, s'han articulats en nombrosos col·lectius, xarxes i organitzacions. Des de 2013, diverses iniciatives han representat la lluita per la quota del 30% de dones en les negociacions, començant per la **Syrian Women's Network**, fundada aquest mateix any per 200 dones i 29 organitzacions, i liderada, entre altres, per Joumana Seif, activista i advocada exiliada resident a Alemanya.¹⁰ La xarxa, que segueix en actiu actualment, va néixer amb l'objectiu d'assegurar la participació de les dones a totes les esferes i mecanismes del procés transicional a Síria, així com blindar la igualtat de gènere en la nova constitució.¹¹ També l'any 2013, cinquanta activistes de la societat civil siriana –entre elles vuit membres de la Syrian Women's Network– van crear la **Syrian Women's Initiative for Peace**, per a promoure la inclusió de les dones en les negociacions, exigint formalment l'establiment de la quota del 30%, en el marc de la segona ronda de negociacions a Ginebra.¹²

Encara que la seva posada en marxa, al febrer de 2016, va ser vista inicialment com un avenç, el **Syrian Women's Advisory Board**, un moviment de les Nacions Unides per generar una certa inclusió de gènere, va acabar sent objecte de dures crítiques per part d'organitzacions del moviment de dones siriana. Aquesta iniciativa agrupava dotze dones que, en teoria, no tenien afiliació política i, encara que no participava directament de les converses de pau, sí que tenia la funció d'assessorar els mediadors i les delegacions.¹³ La Syrian Women's Network va acabar retirant el seu suport a aquest mecanisme entre crítiques de falta de transparència i representativitat.¹⁴

D'entre totes les formes d'articulació, destaca pels seus vincles i el seu caràcter obertament feminista el **Syrian Women's Political Movement** (SWPM), una organització política fundada el 2017 a París i que agrupa actualment més de 150 persones.¹⁵ Moltes de les seves fundadores són dones sirianes i kurdes de la diàspora i de la postdiàspora, com Ayat Ahmad, que es va exiliar el 2013 i viu a França des de 2015; Hunada al-Rifaei, treballadora humanitària resident a Àustria, o l'activista trans nascuda a Aleppo Ziva Gorani, que resideix actualment al Canadà, on també ha viscut la política opositora Mariam Jalabi.¹⁶

OBJECTE D'ACTUACIÓ EN EL PAÍS D'ORIGEN/RECEPTOR

A més de treballar pels drets de les dones a Síria i l'acolliment digne de les dones refugiades, totes aquestes iniciatives comparteixen l'objectiu d'exigir, com a primer pas cap a la plena paritat, el 30% de l'espai i representació per les dones en totes les esferes de decisió sobre la resolució d'aquest conflicte i, especialment, en les cimeres impulsades des de 2012 per les Nacions Unides a Ginebra, posteriorment per Rússia a Astana (Kazakhstan) i en l'actual Comitè Constitucional, una assemblea constituent facilitada des de la comunitat internacional.

Des de la seva diversitat de perspectives, ètnica i religiosa, el Syrian Women's Political Movement (SWPM) proposa, a més, treballar per a la construcció d'un estat democràtic i plurinacional a Síria, basat en la plena igualtat entre la ciutadania.

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

Més enllà de la pressió a les institucions internacionals i delegacions per a la inclusió de dones, la Syrian Women's Network dona suport a les campanyes per a l'alliberament de presos i preses polítiques i a les iniciatives que duen a terme familiars de persones desaparegudes. Però una de les seves contribucions més destacades és la denúncia internacional de l'ús de violència sexual com a arma de repressió, especialment en presons i centres de detenció del govern sirianès. Al juny de 2020 la xarxa va presentar, de la mà del Centre Europeu pels Drets Constitucionals i Humans (ECCHR, per les seves sigles en anglès) i de l'ONG siriana Urnammu, una querrela davant el fiscal federal d'Alemanya a Karlsruhe contra nou alts comandaments del Servei d'Intel·ligència de la Força Aèria Siriana i de l'Oficina de Seguretat Nacional per violacions i altres formes de tortura sexual –incloent l'avortament forçat– a quatre dones i tres homes supervivents de repressió política.¹⁷ El paper de les dones de la diàspora siriana i de les seves organitzacions ha estat clau per poder començar a reclamar justícia i reparació pels crims contra la humanitat i els abusos de drets humans i de les dones comesos en el marc del conflicte sirianès. Per la seva part, el Syrian Women's Political Movement duu a terme un procés de consulta i debat participatiu sobre el nou contracte social que ha de sorgir de la transició política després de la guerra, com a pas previ a la qüestió del retorn dels més de sis milions de dones refugiades. En aquest marc, el SWPM va publicar un informe al novembre de 2020 que recollia les perspectives de noranta dones sirianes residents al Líban, Jordània, Turquia i el Kurdistan iraquianès al voltant d'una possible tornada al seu país d'origen en un futur.¹⁸

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

La mobilització de les dones sirianes des del país i la diàspora per a la seva inclusió real i substancial a les negociacions i en el procés de reconstrucció ha obligat de manera evident a les delegacions a moure fitxa i a la comunitat internacional a posicionar-se. La influència de les seves campanyes és clarament visible si considerem els avenços dels últims anys en quant a la presència de les dones en les converses de pau per Síria. Després de la primera cimera a Ginebra per a tractar la qüestió el 2012, les Nacions Unides van lamentar l'exclusió de les dones, assenyalant que aquestes "han de ser presents en tots els aspectes de la transició".¹⁹ La pressió de la societat civil siriana, en aliança amb organitzacions històriques del feminisme pacifista com la Lliga Internacional de Dones per la Pau i la Llibertat (WILPF, per les seves sigles en anglès), es va redoblar de cara a la segona ronda de converses, anomenada Ginebra II, que va començar al gener de 2014.²⁰ No obstant això, no es va incloure a cap dona en la delegació de les Nacions Unides, ni en la del govern sirianès, ni en la dels grups d'oposició. Les dones van continuar formalment excloses de les altes instàncies del procés fins a 2016.²¹ A l'octubre de 2017, van representar el 16% dels negociadors a la ronda de converses afavorides per Rússia a Astana i, al novembre de 2019, va marcar l'inici d'una iniciativa facilitada per l'ONU per a consensuar una nova constitució per a Síria, el Comitè Constitucional Sirianès, en el qual les dones van ser el 28 % de les delegacions negociadores.²² Els avanços són, doncs, evidents, tot i que es consideren encara insuficients,²³ en paraules de l'exmembre del Women's Advisory Board Mouna Ghanem.

Els principals obstacles a aquest procés han estat molt relacionats amb les barreres a la participació que les dones troben en els processos de pau i que expliquen que el pilar de participació de la Resolució 1325 hagi estat desplegat de forma molt insatisfactòria. Però també hi ha altres obstacles consubstancials a les polítiques d'asil i les restriccions d'entrada a les refugiades sirianes, que a més de posar a aquestes dones en una situació de major vulnerabilitat, tenen efectes en la participació. En aquest sentit, la falta de seguretat física i de cobertura de necessitats bàsiques, i la restricció de mobilitat contribueixen a dificultar que les dones s'involucrin en iniciatives socials i polítiques.²⁴

NOTES

1. Council on Foreign Relations, CFR (s. f.). Women's Participation in Peace Processes, Syria Case Study. *Current Peace Effort*.

2. Vohra, Anchal (25/03/2021). Are Europe's Syrians Still Refugees? *Foreign Policy*.
3. CARE International (2016). On her own: how women forced to flee from Syria are shouldering increased responsibility as they struggle to survive.
4. *Ibid.*
5. Amnesty International (2016). Female refugees face physical assault, exploitation and sexual harassment on their journey through Europe.
6. Jouejati, Rafif (23/02/2017). Women Are Invisible at the Syria Peace Talks. *PassBlue*.
7. UN, UNSCR 2254 (2015).
8. U.S. Civil Society Working Group on Women, Peace, and Security (2018). Women's Role in Achieving Sustainable Peace in Syria.
9. Bela Kapur (24/05/2018). New Syrian Women's Political Movement hopes to bring a feminist approach to peace and transition. Blogs London School of Economics.
10. Nobel Women's Initiative (s. f.). Meet Joumana Seif, Syria.
11. Web Syrian Women's Network (s. f.). Descripció.
12. U.S. Civil Society Working Group on Women, Peace, and Security (2018), cita 8.
13. Office of the Special Envoy of the Secretary-General for Syria (s. f.). Women's Advisory Board.
14. Syria Justice and Accountability Centre (07/04/2016). The Controversy over the Syrian Women's Advisory Board.
15. Participants of the first conference of the Syrian Women's Political Movement, Paris, 22-24 October 2017. Recuperat el 24/03/2021.
16. Syrian Women's Political Movement (s. f.). About us. Recuperat el 08/04/2021 : <https://syrianwomenpm.org/en/about-us/>
17. ECCHR (s. F.). Survivors: sexual violence by Syrian intelligence services are crimes against humanity.
18. Syrian Women's Political Movement (2020). Between Our Reality As Refugees And Our Hopes For Return Where Are Our Rights As Women?
19. UN General Assembly / Security Council (2012). Final communiqué of the Action Group for Syria.
20. Leimbach, Dulcie (05/12/2013). Syrian Women's Groups Push for Equal Role at Geneva II Talks. *PassBlue*.
21. O'Keefe, Gaby (06/11/2020). A Patriarchal Peace in Syria. Carnegie Endowment for International Peace.
22. Council on Foreign Relations, CFR. Cita 1.
23. Ghanem, Mouna (08/03/2021). The UN-Led Peace Process for Syria Has Failed. Women Must Be Part of the Next One. *PassBlue*.
24. U.S. Civil Society Working Group on Women, Peace, and Security (2018). Cita 8.

CONSTRUÏNT PONTES DE DIÀLEG DES DE LA DIÀSPORA: L'EXPERIÈNCIA DE VENEÇUELA

CONTEXT I CONFIGURACIÓ DE L'EXILI

A partir de 2015, la migració veneçolana va augmentar exponencialment, fruit d'una crisi política i econòmica que es va traduir en un altíssim nivell de polarització i fragmentació política, en una manca de garanties democràtiques i en una penetració creixent de l'exèrcit en les institucions civils del país,¹ amb l'augment consegüent del poder militar, reconegut no només per l'oposició, sinó també pels sectors crítics del chavisme. En termes econòmics, la hiperinflació, l'augment de la criminalitat i l'escassetat d'aliments, medicines i subministrament energètic –que el govern atribueix a les sancions internacionals i a la guerra econòmica de les elits veneçolanes–² han generat una deterioració de les condicions de vida que ha empès centenars de milers de persones a abandonar el país.

En l'actualitat, es calcula que hi ha entre 5,5 i 6 milions de persones migrants i refugiades originàries de Veneçuela, la immensa majoria allotjades a països d'Amèrica Llatina i el Carib,³ amb una comunitat significativa a l'Estat espanyol, on es calcula que resideixen ja gairebé mig milió de veneçolans, bona part a Madrid, on arriben cada any unes 20.000 persones des del país sud-americà,⁴ encara que també hi ha comunitats veneçolanes actives a ciutats com París i Londres. Aquesta és una diàspora diversa a nivell socioeconòmic, amb el gruix de l'exili –aquell que surt per la frontera amb Colòmbia– format per persones de classe obrera, molt colpejades per la crisi econòmica, que romanen sense cap mena de documentació o permís de residència als països receptors i, per tant, manquen d'accés formal als drets i serveis bàsics, i una minoria d'una classe més acomodada als països europeus. “El perfil dels migrants a Espanya havia estat fins ara un perfil de classe mitjana, amb carrera universitària, que conformaven una diàspora molt activa des del punt de vista econòmic. Des de fa un temps, comencen a arribar grups d'estrats socials més obrers. També políticament és un exili molt fragmentat”, explica María Teresa Urreiztieta, professora universitària de Caracas, impulsora de la iniciativa Pontes ciutadans Colòmbia-Veneçuela i resident en l'Estat espanyol.⁵

ACTORS PRINCIPALS DE L'EXILI AMB PARTICIPACIÓ DE DONES

La diversitat ideològica i política de la diàspora veneçolana a Europa és un reflex de la que impera en l'oposició governamental al país, amb divisions ideològiques que van des del chavisme crític fins a grups que aposten obertament per un cop d'estat o insurrecció contra Maduro, passant per uns altres que creuen en la via de la negociació política. Aquesta fragmentació implica que els qui representen mediàticament aquesta diàspora no són grans organitzacions transversals, sinó grups polítics que, en molts casos, repliquen aquells que existeixen a Veneçuela i que estan formats, sobretot, per homes ja significats al país d'origen. Un exemple clar d'això s'observa a Madrid, que seria el nucli de l'oposició més dura i conservadora respecte al projecte de la democràcia participativa i protagonista, amb presència de grups més poderosos econòmicament i de càrrecs públics de partits de l'oposició, les cares més visibles dels quals són Leopoldo López, exlíder del partit opositor Voluntat Popular –que alguns comparen amb l'ultradretà VOX–⁶ i l'exalcalde de Caracas Antonio Ledezma.⁷ També la presència de quinze diputats de l'Assemblea Nacional que resideixen a països europeus⁸ ha estat un element de pes a l'hora de determinar quin discurs des de la diàspora influeix en les institucions europees i als seus països d'acollida.

Però, més enllà de les crides des de les institucions i dels diàlegs formals entre govern i oposició, existeixen iniciatives socials que involucren a la diàspora en la tasca de generar espais per a la diplomàcia ciutadana, l'enteniment, la democratització i la reconstrucció del teixit comunitari. Una d'elles és l'esmentada **Puentes ciudadanos Colombia-Venezuela (PCCV)**,⁹ nascuda l'any 2019 i en la qual conflueixen perspectives polítiques diferents, però amb l'objectiu comú de construcció de pau i democràcia participativa, i en la qual participen algunes persones residents a Espanya, com la mateixa María Teresa Urreiztieta. Una altra iniciativa, també rellevant, és el **Diálogo por Venezuela**, un col·lectiu radicat a França amb gairebé dues dècades de trajectòria, concebut com un espai per a la reflexió i l'exercici de la cultura democràtica.¹⁰

Pel que fa la implicació i lideratge de les dones, l'afebliment del teixit social al país d'origen i el que comporta l'exili en si han contribuït a una masculinització dels espais de participació, especialment en els considerats més influents. Un exemple són els considerats públicament com a “principals líders de l'exili veneçolà a Espanya”, com es mostra en aquesta carta al president espanyol Pedro Sánchez.¹¹ “A la diàspora a Espanya, les dones continuen impulsant l'organització popular, moltes d'elles vinculades a grups d'ajuda humanitària cap a Veneçuela, però s'ha frenat l'activisme en aquest sentit”,¹² assenyala Urreiztieta. En el cas de França, però, com destaca l'activista de Diálogo por Venezuela Karla Nieves,

“la majoria de les persones que lideren i conformen les associacions de la diàspora veneçolana a França són dones i, en un 80%, són elles les que carreguen amb el treball associatiu”.¹³

OBJECTE D'ACTUACIÓ AL PAÍS D'ORIGEN/RECEPTOR

Un dels objectius comuns de la diàspora política veneçolana és la denúncia del “desmantellament de les institucions democràtiques i de les vulneracions de drets humans i fonamentals”.¹⁴ Dins d'aquesta demanda àmpliament compartida, hi ha grups que aposten per la pressió davant organismes internacionals i regionals (CPI, Parlament Europeu) i també locals o nacionals, per exemple, perquè no es reconegui el resultat electoral dels comicis que es van duent a terme al país. D'altra banda, hi ha altres grups que aposten, i fins i tot actuen, per un aixecament armat intern contra el govern, o altres que treballen des de l'exterior per construir ponts i generar consciència sobre la necessitat d'un canvi polític i econòmic.

CAMPANYES I INICIATIVES D'INTERÈS

Si enfoquem aquest apartat expressament a les iniciatives que tenen com a objectiu promoure la negociació i l'enteniment, Diálogo por Venezuela ha exposat davant l'Assemblea Nacional de França, el Parlament Europeu o l'Alcaldia de París l'empresonament i la inhabilitació dels principals líders de l'oposició i la violació dels drets humans dels veneçolans, i ha organitzat trobades d'associacions d'activistes veneçolanes a Europa, amb la diversitat com a *leitmotiv*. El seu fundador, Rafael Pulido “Chipilo”, assegura que “la diversitat professional, així com ideològica i de creences ha estat, contràriament al que pronosticaven els nostres adversaris, un factor d'unió. Crec que la força motora del grup ha estat i és l'acceptació d'un debat sincer que integri com a normal la diferència d'apreciacions”.¹⁵ D'altra banda, Puente ciudadanos Colombia-Venezuela ha dut a terme vint diàlegs en tots dos països, tractant d'estimular una diplomàcia ciutadana “a favor d'una solució negociada i democràtica de les crisis a Veneçuela pels mateixos ciutadans d'aquest país, la construcció de pau a Colòmbia, la defensa dels drets dels migrants i retornats enmig de la crisi humanitària complexa, i la reconstrucció del sistema consular i de la relació binacional”.¹⁶

CAPACITAT D'INFLUÈNCIA I OBSTACLES A LA PARTICIPACIÓ

Malgrat el seu caràcter minoritari, la diàspora de Madrid és poderosa i influent a l'hora de determinar les polítiques i posicionaments de les institucions nacionals i supranacionals europees, a més de ser també molt mediàtica. La seva influència s'ha fet palesa, per exemple, en la petició del Parlament Europeu a la Unió Europea de reconèixer com a president interí a Juan Guaidó, després de la seva autoproclamació fallida el gener de 2019.¹⁷ Aquesta major incidència de posicionaments més estridents i radicalitzats dels grups en la diàspora podria formar part, segons un estudi de Crisis Group, d'un "efecte exili",¹⁸ a causa del que es percep com una major llibertat per a expressar-se, o a dolors i ferides acumulades. Aquest efecte exili constituiria un potencial obstacle pels diàlegs de pau i la negociació política. Activistes a l'exili assenyalen, a més, la fragmentació política, la polarització i el trauma com a elements dissuasius que frenen la participació i l'activisme. "Evitar els efectes negatius dins del col·lectiu de la polarització creixent al país ha estat un repte del grup i no sempre ha estat fàcil",¹⁹ exposa Pulido. També dissuadeix el fet que no hi hagi un projecte clar, inclusiu, divers al qual sumar-se. "La gent no es veu reflectida en el discurs de la classe política del país, hi ha una desconexió de les classes populars. A més, la gent està tan ferida, la despulla i el dolor són tan profunds, que molts aquí (a Barcelona) no volen parlar o debatre sobre política. Fins que aquesta ferida, aquest odi i ressentiment no sanin, serà molt difícil", lamenta Urreiztieta.²⁰

D'altra banda, l'exili i la diàspora veneçolana enfronten diferents obstacles a la participació política, amb especial afectació sobre les dones. En primer lloc, la lentitud dels processos de sol·licitud d'asil i el baix índex de respostes positives; les lleis d'estrangeria i les restriccions a l'hora d'accedir a la residència, que dificulten l'accés a habitatge i ocupació; la ingent burocràcia en l'homologació de títols; la xenofòbia i el masclisme, i els estereotips que es construeixen sobre les dones llatines, són alguns dels obstacles més freqüents.

NOTES

1. Ramos Pismataro, Francesca. (2018). *Los militares y el deterioro democrático en Venezuela. Estudios Políticos* (Universidad de Antioquia), 53, pp. 260-282.
2. La Información (19/08/2018). [Venezuela proclama el fin de la guerra económica y el control de la inflación.](#)
3. ACNUR (11/12/2020). [Se necesita ayuda urgente para los refugiados y migrantes de Venezuela que enfrentan traumas y dificultades](#) [comunicat].

4. Peinado, Fernando y Cadenas, Julia F. (10/01/2020). Los venezolanos llegan a Madrid a ritmo de vértigo. *El País*.
5. Entrevista a María Teresa Urreiztieta pel present informe realitzada el febrer de 2021.
6. López, Ociel Alí (14/03/2019). El Vox venezolano detrás del levantamiento de Juan Guaidó. *El Salto*.
7. Ruíz Mantilla, Jesús (14/02/2021). Madrid, el epicentro del exilio venezolano. *El País*.
8. El Nacional (14/03/2021). Oposición venezolana exigió a la UE más activismo para celebrar elecciones libres.
9. Universidad Nacional de Colombia, blog (24/09/2020). Puentes Ciudadanos Colombia-Venezuela.
10. *Actualy.es* (16/03/2018). Diálogo por Venezuela, un capítulo de la diáspora.
11. Prieto, Alberto (18/09/2020). Carta de los líderes del exilio venezolano a Sánchez: 'Rechace las elecciones de Maduro'. *El Español*.
12. Entrevista a María Teresa Urreiztieta. Cita 5.
13. Entrevista a Karla Nieves per a l'informe.
14. Entrevista a María Teresa Urreiztieta. Cita 5.
15. *Actualy.es* (16/03/2018). Cita 11.
16. Ramírez, Socorro y Alfaro, Francisco (15/09/2020). Experiencias en el primer año de Puentes Ciudadanos Colombia-Venezuela. *El Tiempo*.
17. Parlament Europeu, resolució (31/01/2019). Venezuela: el PE reconoce a Guaidó y pide a la UE que haga lo mismo.
18. International Crisis Group (02/2021). *El efecto exilio: la oposición venezolana en el extranjero y las redes sociales*. Informe sobre América Llatina, núm. 86.
19. *Actualy.es* (16/03/2018). Cita 11.
20. Entrevista a María Teresa Urreiztieta. Cita 5.

